Τ Ο
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΜΑΣ ΖΗΤΗΜΑ

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ

ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΑ ΕΡΓΑΤΗ

Γ. ΣΚΛΗΡΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

161

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Γ. ΣΚΛΗΡΟΣ

(Στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, ἄρρωστος)

Β'. ΕΚΔΟΣΗ

Τὸ «Κοινωνικό μας Ζήτημα» εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ «Τὰ Σύγχρονα Προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ». Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου δημοσιεύουμε μιὰ μελέτη γιὰ τὸ Σκληρό, ὅπου λέμε γιὰ ποιούς λόγους τὸ «Κοινωνικό μας Ζήτημα» εἶναι τὸ ἀριστούργημα ἑνὸς μεγάλου συγγραφέα. Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου, σκεφθήκαμε πὼς εἶναι πιὸ σωστὸ νὰ ἐξηγήσουμε στὸν ἀναγνώστη σὲ τί διαφέρει ἡ τωρινή του ἔκδοση ἀπὸ τὴν πρώτη, τοῦ 1907.

Σὲ τίποτε! Κρατήσαμε εὐλαβητικὰ τὴ μορφή, τὴ σειρὰ τῶν κειμένων, τὴ γλῶσσα, ὅπως εἴτανε στὸ παλαιὸ ἐκεῖνο βιβλιαράκι ποὺ ἀνάστάτωσε τὴ διανοούμενη Ἑλλάδα καὶ δημιούργησε σ' ὅλη, μὲ τὸν καιρό, μιὰ νέα ἐποχὴ σκέψης καὶ ζωῆς. Προσθέσαμε μόνο —στὸ τέλος— ὅσα ἀποσπάσματα δημοσίευσε ὁ Σκληρός, στὴ «Νέα Ζωὴ» καὶ στὸ «Νουμᾶ», ἀπὸ μιὰ δεύτερη ἔκδοση τοῦ «Κοινωνικοῦ μας Ζητήματος», ποὺ ἑτοίμαζε καὶ ποὺ δὲν πρόφθασε νὰ τὴν τελειώσει.

Ἴσως θἄπρεπε νὰ τὸ εἴχαμε γιὰ ἱερὸ χρέος μας νὰ πραγματοποιήσουμε ὅσα πλατιὰ σχέδια ἔπλαθε, ὁ Σκληρός, γιὰ τὴν ἀνατύπωση τοῦ «Κοινωνικοῦ μας Ζητήματος» καὶ ποὺ μᾶς τὰ διηγιέται ὁ ἴδιος στὸ παρακάτω του γράμμα. Μὰ οὔτε τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀλησμόνητου συγγραφέα θἄχαμε γιὰ μιὰ τέτοια δουλειά, οὔτε καὶ τὸ νομίζουμε πιὰ ἀναγκαῖο, ἀφότου βγῆκαν «Τὰ Σύγχρονα Προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ» ποὺ εἶναι σὰ συμπλήρωμα στὸ «Κοινωνικό μας Ζήτημα».

Ἰδοὺ ὅμως πῶς σχεδίαζε, ὁ Σκληρός, τὸ ξανατύπωμα τοῦ φημισμένου βιβλίου του:

«....(1) Ἡ ὑπόθεση τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Κοινωνικοῦ Ζητήματος» βρίσκεται στὸ ἑξῆς σημεῖο: Ἡ δεύτερη ἔκδοση ποὺ ἐν μέρει εἶχα ἀρχίσει νὰ τὴν ἑτοιμάζω καὶ μάλιστα καὶ δημοσιεύσει μερικὰ ἀποσπάσματα, ἔμεινε μέσ' στὴ μέση, γιατὶ ὁλοένα καὶ ἐσχεδίαζα νέα κεφάλαια, ἐδιώρθωνα τὰ παλαιά, ἔβλεπα εὐρύτατες διαστάσεις στὸ ἔργο —στὴ φαντασία μου τουλάχιστο— ἐνῶ ἡ ἀρρώστεια καὶ ἡ ἀνημπορια ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος δὲ μοῦ ἐπέτρεπε νὰ πραγματοποιήσω τὰ σχέδια αὐτά. Τώρα, ἡ δεύτερη αὐτὴ ἔκδοση, δὲν εἶναι ἑτοιμη, οὔτε μπορεῖ να ἑτοιμαστῇ γλήγορα, ἐκτὸς ἂν ἀλλάξῃ κανεὶς τὸ σχέδιό της. Ἡ πρώτη πάλιν εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀνατυπωθῇ, γιατὶ μερικὰ κεφάλαιά της κατάντησαν παλαιοντολογικά, ἰδίως ἐκεῖνα ποὺ λὲν γιὰ τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία.

Τί πρέπει λοιπὸν να γίνῃ; Καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸ βλέπω πῶς τὸ πρᾶμα ἔφτασε στὸ ἀπροχώρητο, κατάντησε σχεδὸν σκανδαλῶδες, γιατὶ ἴσαμε τώρα ἀπὸ διάφορα μέρη μοῦ ζητοῦν τὸ βιβλίο μου καὶ δὲν μπορῶ νὰ ἱκανοποιήσω τὸν κόσμο.

---

1) *Ἀπὸ γράμμα του τῆς 26 Ἰανουαρίου 1919.*

Τώρα, με τὴ δική του τὴν πρόταση (1), σκέφθηκα κάτι τι. Σκέφθηκα μιὰ λύση ποὺ ἴσως καὶ ἂν εἶναι μπάλωμα, ὡς τόσο γιὰ τὴν ὥρα, μᾶς βγάζει ἀπὸ τὴν ἀδιέξοδο. Καὶ ἐσὺ κάνεις τὴ δουλειά σου καὶ ἐγὼ δὲ θάχω νὰ δουλεύω καὶ νὰ κουραστῶ καὶ πολύ: Τὰ σχέδια τὰ μεγάλα γιὰ μιὰ **ριζικὴ** μεταρρύθμιση καὶ διασκευὴ τοῦ βιβλίου μου, ποὺ νὰ μὴν ἀφινε σὔτε ἕνα κεφάλαιο χωρὶς νὰ μὴν τὸ ἀλλάξῃ, τὰ ἀφίνομε γιὰ τὸ ἀπώτερο μέλλον. Ἐὰν ἔχωμε ὑγεία, μὲ τὸν καιρὸ κανοῦμε μιὰ τρίτη ἔκδοσιη. μὲ ὅλη τὴν ἡσυχία μας. Τώρα ἑτοιμάζουμε μιὰ δεύτερη ἀπὸ παλαιὰ καὶ νέα στοιχεῖα. Ὅσα ἀπὸ τὴν παλαιὰ ἔκδοση, στέκονται ἀκόμη στὴν ἱστορικὴ καὶ κοινωνική τους ἀλήθεια, τὰ ἀφίνομε ἐντελῶς ἄθικτα, ὅσα πάλιν παληώσανε καὶ δὲν συμφωνοῦν μὲ τὴ σημερινὴ πραγματικότητα—ὅπως μερικὰ ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ παραδείγματα—τὰ ἀντικαθιστοῦμε μὲ καινούρια. Ἔτσι δὲ θάχω νὰ γράψω πολλά, γιατὶ θὰ μείνῃ ἀπείραχτο τὸ μεγαλείτερο μέρος τοῦ παληοῦ βιβλίου. Ἀλλάζουμε μάλιστα καὶ τὴ γλῶσσα τοῦ βιβλίου κι' ἀπὸ καθαρεύουσα τὴν κάνουμε μικτή. Μιὰ τέτοια ἐργασία μπορῶ νὰ τὴν τελειώσω σ' ἕνα μῆνα καὶ νὰ σοῦ τὴ στείλω, ἂν τὸ ἐγκρίνεις. Σκέπτομαι νὰ δώσω στὸ βιβλίο τὸ ἑξῆς πλάνο:

1) Ἕνα σύντομο Πρόλογο, ποὺ νὰ ἐξηγᾷ τὸ ἱστορικὸ τοῦ βιβλίου. 2) Εἰσαγωγή.—Ἐκείνη τὴ μαρξιστικὴ ποὺ εἶχα δημοσιεύσει στὴ «Νέα Ζωή», γιὰ τὴ 6' ἔκδοση ποὺ ἐτοιμαζόμουν τότε. 3-4-5) Αἱ τρεῖς Κοινωνικαὶ τάξεις—Ἀριστοκρατία, Ἄστοι, Ἐργάται, μὲ τὸν σχετικὸν πίνακα τῶν τάξεων, ὅπως σχεδὸν ἔχουν στὴν α' ἔκδοση. 6) Εὐρωπαϊκὰ Παραδείγματα, λιγάκι πιὸ πλούσια παρὰ στὴν α' ἔκδοση. 7) Ἑλληνικὰ Παραδείγματα, θάναι γραμμένα ἐπὶ νέων βάσεων, σύμφωνα μὲ τὴ νέα μου πεῖρα, καθὼς καὶ στὸ τελευταῖο τὸ κεφάλαιο τὸ Συμπέρασμα θάχει πολλὰ τὰ καινούρια καὶ τὰ πρωτότυπα. Σ' ἀρέσει ἡ ἰδέα καὶ τὸ σχέδιο αὐτό; Ἐὰν ναί, γλήγορα τὴν βάλλομε σὲ ἐνέργεια. Ἐγὼ μάλιστα ἀπὸ τώρα ἄρχισα καὶ γράφω. Ἂν καὶ τὴν ἔκδοσή αὐτὴ μοῦ τὴν ζητήσανε πολλοί, φρονῶ ὅτι δικαιωματικῶς ἀνήκει σὲ σένα, γιατὶ θἀφιερωθῇ στὸν Ἕλληνα ἐργάτη, γιὰ τὸν ὁποῖον σὺ ἐργάστηκες ὅσο κανένας ἄλλος ....».

Γι' αὐτὸ κι' ἀφιερώσαμε, τὸ βιβλίο τοῦ Σκληροῦ, «στὸν Ἕλληνα ἐργάτη». Κρῖμα, ζημία ἀδιόρθωτη, ποὺ δὲν ἔζησεν ὁ Σκληρὸς γιὰ νὰ τοῦ τὸ χαρίσει τέτοιο ὅπως τὸ μελετοῦσε. Μὰ καὶ τέτοιο ὅπως εἶναι, τὸ «Κοινωνικό μας Ζήτημα», εἴμαστε βέβαιοι πὼς θὰ διαβαστεῖ κι' ἀπὸ τοὺς νεώτερους, μὲ τὴν ἴδια προσοχὴ κι' ἀγάπη ποὺ διαβάστηκε ἀπὸ τοὺς παλιούς! Εἶνε τὸ βιβλίο ποὺ ἔκαμε τοὺς Ἕλληνες διανοούμενους νὰ συμπαθήσουν τὸ σοσιαλισμό, εἶναι κεῖνο ποὺ ἔφερε στὸ σοσιαλισμὸ

1) *Τοῦ εἴχαμε προτείνει νἀναλάβει νὰ τὸ τυπώσει τὸ Σοσιαλιστικὸ Κέντρο Ἀθηνῶν.*

τοὺς δημοτικιστές, αὐτὸ ποὺ γέννησε τὶς πρῶτες σοσιαλιστικὲς προσπάθειες στὴ νεοελληνικὴ Φιλολογία, αὐτὸ ποὺ ἔδωσε σ' ὅλους μας τὸ κέντρισμα καὶ τὴ φωτεινὴ θεωρητικὴ βάση γιὰ νὰ ριχτοῦμε στοὺς ἀγῶνες ποὺ ἔχουνε σκοπό τους τὴν πνευματικὴ ἀνύψωση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ὅπως εἶνε γραμμένο, κυριεύει ὄχι μόνο τὸν Ἕλληνα ἐργάτη, μὰ καὶ τὸ λόγιο καὶ τὸν κληρικὸ καὶ τὸ στρατιωτικὸ καὶ τὸ δικηγόρο καὶ τὸ γιατρὸ καὶ τὸν ἔμπορο. Τὸν κάθε Ἕλληνα! Ὅσοι Ἕλληνες δὲν ξέρουν ἀκόμη τοὺς περίλαμπρους κ' ἠθικοὺς ὁρίζοντες ὅπου ὁ σοσιαλισμὸς θέλει νὰ μπάσει τὴν ἀνθρωπότητα, θὰ νοιώσουνε, σὰν ἀποδιαβάσουν τὸ «Κοινωνικό μας Ζήτημα», τὴν ἐντύπωση ποὺ νοιώθουνε μέσα τους ὅσοι, ὕστερ' ἀπὸ παραδαρμὸ κάτω ἀπὸ θολές, ψυχρὲς θάλασσες, βγαίνουν ἔξαφνα στὴν ἐπιφάνεια κι' ἀντικρύζουν τὴν ἀστραφτερὴ λιακάδα! Κανένα βιβλίο σοσιαλιστικῆς προπαγάνδας, ἀπ' ὅσα γράφηκαν, ἀργότερά του, δὲν τὄφθασε στὴ φωτεινάδα, στὴ μέθοδο, στὸν ὀρθολογισμό, στὸν ἐνθουσιασμό, σ ἠν καλλιέπεια!

Ν. Γ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἂν ὑπάρχει πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἴμεθα σύμφωνοι, εἶνε ἡ κακὴ κατάστασις τῆς πατρίδος μας. Νέοι καὶ γέροντες μὲ μιὰ φωνὴ ὁμολογοῦν τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τοῦ ἐπισήμου κράτους, πολλοὶ δὲ ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κοινωνία μας πάσχει ἀπὸ χρονίαν καὶ ἀνίατον σχεδὸν ἀσθένειαν. Ἕως ἐδῶ ὁμοφωνία πρωτοφανής! Ἅμα ὅμως ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς καταστάσεως αὐτῆς, βλέπομεν μίαν σύγχυσιν γνωμῶν, μίαν διαφωνίαν τρομακτικήν: οἱ περισσότεροι κατηγοροῦν τὸ πολίτευμα, ὡς τὴν μόνην αἰτίαν τῆς ἐλεεινῆς καταστάσεως, ἄλλοι τὴν φιλοδοξίαν καὶ ἀθλιότητα τῶν πολιτικῶν μας, τρίτοι τὴν συναλλαγήν, τέταρτοι τὴν δυναστείαν, πέμπτοι τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, ἕκτοι τὴν διαφθορὰν τοῦ τύπου, ἕβδομοι τὴν ἔλλειψιν ἐθνικοῦ πνεύματος κτλ. κτλ. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐξηγήσεις, ἂν καὶ τόσον διάφοροι ἀναμεταξύ των, ἔχουν ὅμως κάτι τι τὸ κοινόν, πάσχουν ἀπὸ ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ ἐλάττωμα, τὸ ὁποῖον τὰς φέρνει εἰς τὸν ἴδιον ἐσφαλμένον παρωνομαστήν! Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐξηγήσεις μᾶς δεικνύουν τὰ διάφορα μόνον συμπτώματα τῆς ἀσθενείας τοῦ ἔθνους, χωρὶς νὰ μᾶς ἐξηγήσουν τὴν αἰτίαν αὐτῆς· μᾶς δίδουν δηλαδὴ ἀποτέλεσμα καὶ ὄχι αἰτίαν. Καθένας ἀπὸ τοὺς κριτικοὺς παίρνει ἕνα μόνον ἢ μερικὰ συμπτώματα, τὰ ὁποῖα δι' αὐτὸν ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον τοῦ κάμνουν μεγαλειτέραν ἐντύπωσιν, καὶ παραβλέπει τὰ ἐπίλοιπα. πρὸ πάντων δὲ οὔτε κἂν ὑποπτεύηται ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶνε ἁπλᾶ μόνον συμπτώματα καὶ ὅτι τὴν γενικὴν αἰτίαν τῆς ἀσθενείας πρέπει νὰ τὴν ζητήσῃ πολὺ βαθύτερα. Ἂν εὑρίσκετο ἡ γενικὴ αἰτία τοῦ κακοῦ καὶ ἐθεραπεύετο, ὅλα αὐτὰ τὰ συμπτώματα ὀλίγον κατ' ὀλίγον θὰ ἐξαφανίζοντο, διότι θὰ ἐχάνετο καὶ ἡ αἰτία ἡ παράγουσα ἢ ὑποστηρίζουσα αὐτά. Τὸ πολίτευμα θὰ μᾶς ἐφαίνετο καλόν, οἱ πολιτικοί μας θὰ ἐγίνοντο ἄνθρωποι τῆς δουλειᾶς, ἡ συναλλαγὴ θὰ περιωρίζετο εἰς τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, περὶ δυναστείας οὔτε λόγος θὰ ἐγίνετο πλέον, ἡ γλῶσσα καὶ τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα θὰ

ἐδιορθώνοντο, ὁ τύπος θὰ ἐγίνετο σοβαρώτερος, ἡ ἀναρχία θὰ ἔπαυε καὶ ἐν γένει θὰ ἀποκτούσαμεν ἰσχυροὺς χαρακτῆρας καὶ φανατικὰς πεποιθήσεις. Αὐτὸ ἤδη συνέβη εἰς τὰ λοιπὰ ἔθνη καὶ διὰ τοῦτο ζοῦν καὶ ἀναπτύσσονται ὁμαλῶς. Ἂν ὁ ἐγκέφαλός μας δὲν ἦτο τόσον στρεβλωμένος ἀπὸ ψέμματα, τόσον ἀνίκανος νὰ γυρεύῃ καὶ νὰ βρίσκῃ παντοῦ φυσικὰς αἰτίας, θὰ ἤρχετο καὶ σὲ κανενὸς τὸ κεφάλι ἡ ἁπλῆ ἰδέα νὰ ζητήσῃ καὶ μάθῃ τί λογικὴν μετεχειρίσθησαν τὰ ἔθνη διὰ νὰ λύσουν τὰ κοινωνικά των προβλήματα· καὶ τότε θὰ ἐμάνθανε ὅτι ὑπάρχουν μερικοὶ κοινωνικοὶ νόμοι γενικοὶ καὶ ἀναπόφευκτοι δι' ὅλους, τοὺς ὁποίους ἂν ἐφήρμοζε κατόπιν στὴν Ἑλλάδα θὰ ἔλυεν εὐκόλως τὸ κοινωνικόν μας πρόβλημα, ἀπαράλλακτα ὅπως ἔκαμαν τὰ ἄλλα ἔθνη διὰ τὸν ἑαυτόν τους. Ἀντὶ νὰ κάμωμε τὸ ἁπλούστατον αὐτὸ πρᾶγμα, εἴχαμε τὴν ἀφέλειαν νὰ νομίζωμεν ὅτι διὰ τὴν Ἑλλάδα κοινωνικοὶ νόμοι δὲν ἐγράφησαν καὶ ὅτι ἔξω ἀπὸ τὰς μεγάλας λέξεις ποῦ φωνάζομεν καθημέραν ἄλλο τι ὄχι μόνον δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' οὔτε εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ. Ἡ πραγματικότης μᾶς ἐξεδικήθη τρομερά! εἴμεθα τὸ μόνον εὐρωπαϊκὸν κράτος ποῦ δὲν ἔλυσεν ἀκόμη τὸ κοινωνικόν του αἴνιγμα, τὸ μόνον ἔθνος ποῦ ὄχι μόνον δὲν ἔχει πολιτικὰ κόμματα μὲ ὡρισμένας ἀρχὰς καὶ πεποιθήσεις, ἀλλ' οὔτε κἂν ἄτομα μὲ ὡρισμένας κοινωνικὰς ἰδέας, μὲ ὁπωσδήποτε πρωτότυπον καὶ συνεπὲς σύστημα κοινωνικῆς ἀντιλήψεως, τὸ ὁποῖον καὶ νὰ κηρύττουν μὲ ἀνδρικὴν παρρησίαν, ὀλίγον φροντίζοντες ἐὰν αὐτὸ δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν λογικὴν καὶ τὰς παραδόσεις τοῦ ἔθνους. Πρωτοφανὴς ἔλλειψις ὄχι μόνον τολμηρῶν, πρωτοτύπων ἰδεῶν, ἀλλὰ καὶ εἰλικρινοῦς ἀνδρικοῦ χαρακτῆρος, ἁρμόζοντος εἰς ἐλευθέρους πολίτας. Αὐτὸ εἶνε φυσικόν: εἰς τοιαύτην ἀτμόσφαιραν πρωτοφανοῦς ψεύδους καὶ ἀπάτης, τῆς ὁποίας βάσις μὲν εἶνε ἡ βυζαντινὴ σχολαστικότης εἰς ὅλα, ἀσιατικὰ ἔνστικτα, ἀποκτηθέντα σὲ πολυχρόνιον δουλείαν, καὶ κακὴ ἀπομίμησις τῶν ἀρνητικῶν μόνον μερῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς μπουρζουαζίας, ἐξωτερικὸν δὲ περικάλυμμα χείμαρρος μεγάλων καὶ πομπωδῶν λέξεων περὶ παρελθόντων μεγαλείων, ποῦ δὲν δύναται νὰ ἔχουν σήμερον οὐδεμίαν πρακτικὴν σημασίαν, μόνον δὲ πρὸς φενακισμὸν καὶ ἀποβλάκωσιν χρησιμεύουν, εἰς τοιαύτην ἀτμόσφαιραν εἶνε πολὺ δύσ-

κολον νὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι μὲ φυσικὸν νοῦν, ὁμαλὴν ἀντίληψιν καὶ γενναῖον χαρακτῆρα. Εἰς τοιαύτην ἀτμόσφαιραν μόνον ἀμάθεια, σοφιστεία, ἐλαστικότης σκέψεων καὶ φρονημάτων, ἀνειλικρίνεια χαρακτῆρος, πρὸ πάντων δὲ ἐγωϊστικὴ ἀτομικότης εἰμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ, θαυμάσια κρυπτομένη ὄπισθεν τῶν μεγάλων λέξεων. Ἀλλὰ καιρὸς νὰ ἐπέλθῃ ἀντίδρασις εἰς τὸ ἄθλιον αὐτὸ καθεστώς. Καιρὸς ἡ σχολαστικότης καὶ τὸ ψεῦδος νὰ κτυπηθοῦν κατακέφακα καὶ ἡ πραγματικότης, οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶνε νὰ διατυπωθῇ ἀμειλίκτως. Ἐννοεῖται ὅλα τὰ ἑρπετὰ θὰ ἀρχίσουν νὰ συρίσσουν, ὅλοι οἱ ὑπνωτισμένοι θὰ ρίξουν κραυγὴν ὀδύνης, οἱ φαρισαῖοι θὰ σχίσουν τὰ ἱμάτιά των. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο πρέπει νὰ μᾶς εἶνε ἐντελῶς ἀδιάφορον. Τοὐναντίον: Ὅσον περισσότεραι κατάραι καὶ ἀναθέματα, τόσον περισσότεραι ἐλπίδες ἐπιτυχίας διὰ τὸ ἔργον. Θὰ πῇ πῶς ὡμιλήσαμε σύμφωνα μὲ τὴν πραγματικότητα. Κανένα δὲ πρᾶγμα δὲν ἐρεθίζει τόσον τοὺς ἀνθρώπους, ὅσον ἡ ὑπόδειξις τῆς πραγματικότητος. Ἄλλων βλάπτει τὰ συμφέροντα καὶ ἄλλων θραύει τὰ εἰλικρινῆ μὲν ἀλλὰ παιδαριώδη ὄνειρα, μὲ τὰ ὁποῖα ἔχασαν τὸ μέγα μέρος τῆς ζωῆς των. Ἀλλὰ τί νὰ γίνῃ. Ὁποιος ἔχει πεισθῇ, ὅτι μόνον μὲ τὴν πικρὰν ἀλήθειαν, μόνον μὲ τὴν διατύπωσιν τῆς σκληρᾶς, ἀμειλίκτου πραγματικότητος θὰ δυνηθῇ τὸ ἔθνος μίαν ἡμέραν νὰ ἐξέλθῃ τῆς ὑπνωτιστικῆς του καταστάσεως καὶ διασπάσῃ τὸν ὠκεανὸν τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης πρὸς καλλίτερον, φυσικώτερον βίον, εἶνε ἀδύνατον νὰ σιωπήσῃ.

ΩΣ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟΣ ΠΑΡΑΓΩΝ

ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ

«Πόλεμος πατὴρ πάντων»
ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

Ὅποιος ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναλύσῃ καὶ νὰ κρίνῃ τὰ φαινόμενα τοῦ βίου, μόνον ἀπὸ δύο ἀπόψεις ἠμπορεῖ νὰ πράξῃ τοῦτο: Ἢ λαμβάνων καὶ κρίνων ἕκαστον φαινόμενον χωριστά, ὡς κάτι τι ἀνεξάρτητον, μὴ ἔχον σχέσιν μὲ τὰ ἄλλα φαινόμενα καὶ τὸ περιβάλλον ἐν γένει, καὶ ἐπομένως ὡς ***ἀπόλυτον ἔχον σημασίαν,*** ἢ τοὐναντίον θεωρῶν ἕκαστον φαινόμενον ἀναποσπάστως συνδεδεμένον μὲ ἄλλα φαινόμενα, ἐξαρτώμενον ἀπὸ ἄλλας αἰτίας προηγηθείσας, τῶν ὁποίων παρουσιάζεται οὕτως εἰπεῖν, ὡς ἀποτέλεσμα, καὶ δι' αὐτὸ ***μόνον σχετικὴν*** σημασίαν δυνάμενον νὰ ἔχῃ.

Ὁ κριτικὸς τῆς πρώτης ἀπόψεως δὲν ζητεῖ συνήθως νὰ ἀνεύρῃ γενικόν τινα νόμον διέποντα τὸ πᾶν, ὡρισμένας αἰτίας καὶ συνθήκας προκαλούσας ἀναποφεύκτως τὰ διάφορα κοινωνικὰ φαινόμενα, ἀλλ' ἔχει ἰδικάς του ἑτοίμους ἰδέας (αἱ ὁποῖαι εἶνε ἀντανάκλασις τῶν ἰδεῶν τοῦ περιβάλλοντος, εἰς τὸ ὁποῖον ζῇ), ποῦ ἐκ τῶν προτέρων τὰς θεωρεῖ ὡς ἀπολύτους ἀληθείας καὶ τὰς ὁποίας ζητεῖ νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς ἕκαστον φαινόμενον τοῦ βίου, ἐπιδοκιμάζων, ἐπαινῶν ἢ κατηγορῶν αὐτό, μόνον ἐκ τῆς ἀπόψεως τῶν ἀπολύτων αὐτῶν ἰδεῶν του. Τοὐναντίον ὁ κριτικὸς τῆς δευτέρας ἀπόψεως, ἀφίνει κατὰ μέγα μέρος τὰς μέχρι τοῦδε περὶ βίου ἰδέας του, θεωρῶν αὐτὰς λίαν σχετικὰς καὶ

ἀκροσφαλεῖς, προσπαθεῖ δὲ νὰ ἀναλύσῃ τὸν ἔξω κόσμον μὲ τὴν δυνατὴν ἀντικειμενικότητα, ζητεῖ εἰς κάθε φαινόμενον νὰ ἀνεύρῃ τὰς πλησιεστέρας αἰτίας, αἱ ὁποῖαι προεκάλεσαν αὐτό, συνάμα δὲ νὰ ἀνακαλύψῃ, εἰ δυνατόν, γενικόν τινα νόμον διέποντα ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ βίου κτλ.

Προφανῶς ἡ πρώτη κρίσις φέρει ὑποκειμενικὸν χαρακτῆρα, ὁ δὲ κριτικός, κυρίως εἰπεῖν, δὲν διατυπώνει γεγονότα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκφέρει ἀτομικὰς ἐπιθυμίας, προσπαθῶν τὸν ἔξω κόσμον νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὰς ἰδέας καὶ εἰς τὴν φαντασίαν του! Ἡ δευτέρα κρίσις, τοὐναντίον, φέρει μᾶλλον ἀντικειμενικὸν χαρακτῆρα, διότι ὁ κριτικὸς προσπαθεῖ, κατὰ τὸ δυνατόν, νὰ διατυπώσῃ ψυχρῶς γεγονότα, πνίγων τὰς ἀτομικάς του ἐπιθυμίας καὶ ἐντελῶς ὑποτάσσων αὐτὰς εἰς τὴν ἔξω πραγματικότητα. Πιστεύω εὐκόλως θὰ ἐννοήσῃ ἕκαστος, ὅτι μόνον ἡ δευτέρα ἀντικειμενικὴ μέθοδος ἠμπορεῖ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις οἱασδήποτε στερεᾶς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καὶ μελέτης. Τὴν μέθοδον αὐτὴν θὰ προσπαθήσωμεν καὶ ἡμεῖς νὰ μεταχειρισθῶμεν, ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, εἶνε δυνατὸν νὰ ἀπαλλαχθῇ κανεὶς τῆς ὑποκειμενικότητός του. Μελετῶν τὰ περὶ σύμπαντος ἐν γένει πορίσματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀναλύων δὲ συνάμα τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος μὲ τὰ διάφορα στάδια τῆς ἀναπτύξεώς της, δὲν ἠμπορεῖ νὰ μὴν ἔλθῃ εἰς τὸ γενικὸν συμπέρασμα ὅτι οὐδὲν ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ μένει στάσιμον, τὸ πᾶν τοὐναντίον μεταβάλλεται διαρκῶς, τὸ πᾶν ἐξελίσσεται. Ἠμπορεῖ νὰ εἴπῃ κανεὶς συντόμως, ὅτι δὲν ὑπάρχουν οὔτε δύο στιγμαὶ καθ' ὅλα ὅμοιαι ἀναμεταξύ των, καθότι κάθε νέα στιγμή, παύουσα νὰ εἶνε ἡ προηγουμένη, ἐμπεριέχει νέα στοιχεῖα, προελθόντα ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῶν στοιχείων τῆς προηγουμένης στιγμῆς. Ἐὰν ρίψῃ τις ἕνα βλέμμα εἰς τὴν πέριξ φύσιν, εὐκόλως θὰ παρατηρήσῃ, ὅτι παντοῦ κυριαρχεῖ ὁ «περὶ ὑπάρξεως ἀγών», ὁ ἀμείλικτος αὐτός, ἀλλὰ καὶ προοδευτικὸς συνάμα παράγων τῆς ἐξελίξεως. Ὁ ἀναπόφευκτος αὐτὸς ἀγὼν δὲν ἠμπορεῖ βεβαίως νὰ μὴν ἰσχύσῃ διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη εἶνε

συνάμα καὶ «Ζῷον πολιτικόν», δηλαδὴ πρὸς εὐκολωτέραν διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος εἶνε ἀναγκασμένος νὰ ζῇ καθ' ὁμάδας, κατὰ κοινωνίας, ὁ φυσικὸς αὐτὸς νόμος λαμβάνει δι' αὐτὸν ποικίλας καὶ διαφόρους κοινωνικὰς μορφάς, ὥστε καταντᾷ πολλάκις δύσκολον νὰ τὸν ἀνακαλύψῃ κανείς. Βαθυτέρα τις παρατήρησις βεβαίως, ἀμέσως ἀνακαλύπτει ὅτι κυρία βάσις τῆς ὑποστάσεως τῆς κοινωνίας ἐν γένει καὶ τοῦ ἀτόμου κατ' ἰδίαν εἶνε πάντοτε ὁ αὐτὸς ἀναπόφευκτος, ἀμείλικτος καὶ προοδευτικὸς συνάμα «περὶ ὑπάρξεως ἀγών». Ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀγῶνος ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ νὰ ἐφευρίσκῃ τέχνας, δημιουργεῖ ὑλικὰ ἀγαθά, ὅπως καταστήσῃ εὐκολώτερον τὸν ἀγῶνα του. Ἡ ὕπαρξις ὅμως ἐντὸς τῆς κοινωνίας, ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ οὐχὶ δικαία καὶ ἴση διανομὴ αὐτῶν, γεννᾷ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, **τὰς κοινωνικὰς τάξεις.** Βεβαίως ἑκάστη κοινωνικὴ τάξις προσπαθεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ τὸν ἑαυτόν της, ἂν εἶνε δυνατόν, περισσότερα ὑλικὰ ἀγαθά, ἀδικοῦσα καὶ πιέζουσα πρὸς τοῦτο καὶ ἄλλας τάξεις. Τοιουτοτρόπως ὁ κατ' ἄτομον ἀγὼν λαμβάνει συνάμα καὶ χαρακτῆρα ἀγῶνος κατὰ τάξεις. Κυρίως εἰπεῖν, ὅλη ἡ παγκόσμιος ἱστορία δὲν εἶνε ἄλλο τι παρὰ ἀτελεύτητος σειρὰ αἰωνίου πάλης, κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἐθνῶν ἀναμεταξύ των. Ἡ σκληρὰ αὐτὴ πάλη εἶνε συνάμα καὶ ὁ ἀπαραίτητος παράγων τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως καὶ προόδου.

Οἱ οἰκονομικοὶ ὅμως λόγοι, χάρις εἰς τὴν διαρκῶς προοδεύουσαν τέχνην, δὲν μένουν στάτιμοι, μεταβάλλονται, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀλλάζουν καὶ αἱ σχέσεις τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων ἀναμεταξύ των, μαζὶ δὲ μὲ αὐτὰς ἀλλάζει καὶ ἡ μορφὴ τῆς κοινωνίας. Κάθε κοινωνικὴ τάξις, ἀναλόγως τῶν οἰκονομικῶν της συμφερόντων, τῆς κοινωνικῆς της θέσεως καὶ τοῦ τρόπου τοῦ βίου της, ἔχει καὶ ἀνάλογον ψυχολογίαν, ἀνάλογον λογικὴν καὶ ἀνάλογα ἰδεώδη. Ὥστε τὰ ἰδεώδη δὲν εἶνε τι ἀπόλυτον, ἀνεξάρτητον τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν, ὅπως οἱ πλεῖστοι νομίζουν ἀκόμη, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποτέλεσμα αὐτῶν, ἀκολουθοῦντα καὶ δικαιολογοῦντα αὐτάς. Τὰ ἐπίσημα ἰδεώδη τῆς κοινωνίας εἶναι πάντοτε τὰ ἰδεώδη τῆς

κυριαρχούσης τάξεως, ἡ ὁποία διὰ τῆς βίας ἢ τῆς ἀπάτης ἐπιβάλλει αὐτὰ εἰς τὰς λοιπὰς τάξεις, ἀλλάζουν δέ, ἐννοεῖται, ἅμα ἀλλάξῃ καὶ ἡ κυριαρχοῦσα τάξις. Ἡ κυριαρχοῦσα τάξις ἀντιπροσωπεύει πάντοτε συντηρητικὰς τάσεις, τοὐναντίον αἱ πιεζόμεναι τάξεις ἐμφοροῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προοδευτικῶν καὶ ριζοσπαστικῶν ἰδεῶν, τὰς ὁποίας ὅμως εὐκόλως λησμονοῦν, εὐθὺς ὡς μετατραποῦν εἰς κυριαρχοῦσαν τάξιν! Ὅλαι σχεδὸν αἱ ἐκπολιτιστικαὶ ἰδέαι καὶ ἐν γένει τὰ ἰδεώδη, τὰ ὁποῖα κατέχει σήμερον ἡ ἀνθρωπότης δὲν εἶνε ἄλλο τι παρὰ τὸ ἄθροισμα τῶν ἰδεωδῶν, τὰ ὁποῖα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς διάφορα ἔθνη καὶ κοινωνικαὶ τάξεις ἐδημιούργησαν, εὑρισκόμεναι εἰς ἐπαναστατικὴν στιγμὴν τῆς ὑπάρξεώς των, ζητοῦσαι νὰ ἀπαλλαχθοῦν ἀπὸ πολιτικὸν ἢ κοινωνικὸν ζυγόν! (Τοὐναντίον ὅλα τὰ πνευματικὰ προϊόντα τὰ γεννηθέντα εἰς ἥσυχον κοινωνικὴν ἐποχήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλειπεν οἱοσδήποτε ἀγών, εἶνε νεκρὰ προϊόντα, σχολαστικὴ ἀτομίμησις ζωντανωτέρων ἐποχῶν).

Ἐξ ὅλων αὐτῶν καταφαίνεται ὅτι εἰς κάθε δοθεῖσαν ἐποχὴν ἡ κατάστασις μιᾶς κοινωνίας εἶνε ἀποτέλεσμα ὡρισμένων κοινωνικῶν σχέσεων, προελθουσῶν κυρίως ἀπὸ οἰκονομικοὺς λόγους, ἐπὶ τῇ βάσει ὡρισμένων νόμων, τοὺς ὁποίους οὐδεὶς δύναται νὰ ἀλλάξῃ, ἡμπορεῖ ὅμως ἀντικειμενικῶς νὰ σπουδάσῃ. Πᾶσα ἐπιθυμία καὶ δοκιμὴ ἐπαναφορᾶς ἄλλης κοινωνικῆς ἐποχῆς παρελθούσης, τῆς ὁποίας δὲν ὑφίστανται πλέον αἱ ἀνάλογοι οἰκονομικαὶ καὶ ἐν γένει κοινωνικαὶ συνθῆκαι, εἶνε καθαρὰ ματαιοπονία, μωρὰ οὐτοπία, καταδικασμένη ἐκ τῶν προτέρων εἰς πλήρη ἀποτυχίαν. Μόνον ἐκείνη ἡ κοινωνικὴ κίνησις ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ πρακτικὴν σημασίαν καὶ ἐπιτυχίαν, ἡ ὁποία συμπίπτει μὲ τὴν φυσικὴν φορὰν τῆς ἐξελίξεως, τοιαύτη δὲ εἶνε ἐκείνη, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται μὲ τὰ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ συμφέροντα ὁλοκλήρου τάξεως καὶ ἑπομένως διεξάγεται ὑπ' αὐτῆς μετ' ἀδιακόπου φανατισμοῦ, μετὰ σταθεροῦ ἐνθουσιασμοῦ, μὴ παύοντος οὔτε μίαν στιγμὴν, παντοῦ καὶ πάντοτε συνοδεύοντος τὸ ἄτομον καὶ εἰς τὸν κοινωνικὸν καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικόν του βίον. Συγκεφαλαιῶν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ: Ἡ ἀνάγκη ὦθεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ νὰ ἐφευρίσκῃ τέχνας καὶ δημιουργῇ ὑλικὰ ἀγαθά, οἰκονομικὰς συνθήκας. Αὗται πάλιν κανονίζουν τὰς σχέσεις τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ καθορίζουν τὴν μορφὴν τῆς κοινωνίας. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι διαρκῶς μεταβάλλονται, ἀλλάζουν ὡς ἐκ τούτου καὶ αἱ σχέσεις τῶν τάξεων, καὶ ἡ μορφὴ τῆς κοινωνίας. Ἡ κυρία λοιπὸν βάσις εἶνε λόγοι ***οἰκονομικοί,*** τούτους δὲ ἀκολουθοῦν διάφορα ἰδεώδη, δημιουργούμενα ὑπὸ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων ἐν τῇ ἀναμεταξύ των πάλῃ. Ἡ πάλη τῶν τάξεων εἶνε ἀναπόφευκτος καὶ μόνος σχεδὸν παράγων τῆς κοινωνικῆς προόδου. Ὅπου πάλη—ἐκεῖ κίνησις, ζωή, πρόοδος. Ὅπου τοὐναντίον λείπει—καταχρήσεις τῆς κυριαρχούσης τάξεως, στασιμότης, σαπίλα. (Παραδείγματα: Εὐρώπη—Ἀσία!) Ἂν ἐπιθυμῇ λοιπὸν κοινωνία τις νὰ ζήσῃ καὶ προοδεύσῃ, ἂς ἐνθυμῆται καλῶς: ὅτι μόνον φανατικὴ πάλη τῶν κοινωνικῶν τάξεων της, βάσιν ἔχουσα πάντοτε οἰκονομικὰ συμφέροντα, σύμβολον δὲ διάφορα προοδευτικὰ ἰδεώδη, ἡμπορεῖ νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς κοινωνίας, νὰ πλάσῃ ἰσχυροὺς χαρακτῆρας, φανατικὰς πεποιθήσεις καὶ προοδευτικὰς τάσεις, ὡς ἀποτέλεσμα δὲ νὰ δώσῃ ὁμαλὴν ἰσορροπίαν τῶν δυνάμεων καὶ τὸ σύνολον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συνήθως ὀνομάζομεν: Προοδευτικήν, ἐκπολιτιστικὴν ***κίνησιν!***

ΤΑ ΤΡΙΑ ΣΤΑΔΙΑ

ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

ΚΑΙ ΑΙ ΤΡΕΙΣ ΑΝΑΛΟΓΟΙ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ

Α'. ΕΥΓΕΝΕΙΣ — ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΑΙ

Μετὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ κοινωνικοῦ νόμου, προβαίνομεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς σημερινῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας ἐν γένει. Πρὸς καλλιτέραν κατανόησιν αὐτῆς πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν ἀπὸ ποῖα στοιχεῖα ἀποτελεῖται καὶ ποία εἶνε ἡ μορφὴ καὶ ἡ ψυχολογία αὐτῆς. Εἰς τὴν σημερινὴν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν ἀπαντῶμεν κυρίως τρεῖς τάξεις: 1) Τοὺς εὐγενεῖς (=ἀριστοκράτας). 2) Τοὺς ἀστοὺς (=μπουρζοά) καὶ 3) Τοὺς ἐργάτας (=προλεταρίους). Ἑκάστη τῶν τριῶν αὐτῶν τάξεων εἶνε γέννημα ὡρισμένης ἱστορικῆς ἐποχῆς, ὡρισμένου οἰκονομικοῦ συστήματος.

Τοὺς εὐγενεῖς δυνάμεθα νὰ τοὺς ὀνομάσωμεν τάξιν τοῦ παρελθόντος, διότι ἂν καὶ ἀκόμη σώζωνται εἰς πολλὰ μέρη καὶ παίζουν σπουδαῖον ρόλον, ἐν τούτοις ἡ μεγάλη ἱστορικὴ σημασία των κεῖται ἐντελῶς εἰς τὸ παρελθόν, τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀπόλυτοι κύριοι.

Οὗτοι εἶνε γέννημα καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστῶτος, ὑπὸ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐννοηθῇ τὸ γεωργικὸν στάδιον τῆς ἀναπτύξεως τῶν λαῶν.

Οἱ εὐγενεῖς, ὡς κατ' ἐξοχὴν πολεμικὴ καὶ κατακτητικὴ τάξις, εἶχον τὰς γαίας εἰς τὰς χεῖράς των καὶ ἠνάγκαζον τὸν λαὸν νὰ ἐργάζεται τὴν γῆν ὡς δουλοπάροικος. Ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς κοινωνίας ὑλικὰ καὶ ἠθικὰ ἀνῆκον εἰς αὐτήν. Ὡς πολεμικὴ τάξις ἔχει χαρακτῆρα γενναῖον καὶ ἐν πολλοῖς ἱπποτικόν.

Τάσεις ἔχουν, ἐννοεῖται, ἀπολυταρχικάς, μισοῦν δὲ ὀργανικῶς οἱαδήποτε δημοκρατικὰ ἰδεώδη. Πλὴν τούτου ἔχουν θρησκευτικὰς καὶ θεοκρατικὰς τάσεις, διότι πρὸς δικαιολογίαν τῆς ἐξόχως προνομιούχου των θέσεως, ἔχουν ἀνάγκην τῆς θρησκείας καὶ τοῦ κλήρου, ὁ ὁποῖος ἀφ' ἑνὸς μὲν καθιεροῖ τὰ προνόμιά των ὡς «νόμον ἀπὸ θεοῦ», ἀφ' ἑτέρου δὲ παρηγορεῖ τὸν δοῦλον λαόν, ἐμπνέει τὴν ἐγκαρτέρησιν καὶ ἐλπίδα καλλιτέρας ὑπάρξεως ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ, ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ αἰώνιος συμμαχία τοῦ κλήρου μετὰ τῶν εὐγενῶν! Ἡ γενικὴ κατάστασις τῆς φεουδαλικῆς ἐποχῆς δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἑξῆς:

Κυρία ἐνασχόλησις εἶνε ἡ γεωργία. Βιομηχανία, ὑπὸ τὴν σημερινὴν σημασίαν τῆς λέξεως, λείπει ἐντελῶς. Ὡς ἐκ τούτου καὶ τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας εὑρίσκονται εἰς ἀτελῆ κατάστασιν ἀναπτύξεως.

Βιομηχανία τοῦ οἴκου, μικροεμπόριον καὶ χειρωναξία ὑπηρετοῦν τὰς οὐχὶ μεγάλας ἀνάγκας τῆς κοινωνίας. Μεσαία τάξις ἀνθρώπων καταγινομένη εἰς τὰ ἐπαγγέλματα αὐτὰ οὐδεμίαν ἔχει κοινωνικὴν σημασίαν καὶ βαρέως φέρει τὸν ζυγὸν τῆς ἀριστοκρατίας.

Αἱ σχέσεις τῶν ἐθνῶν ἀναμεταξύ των εἶναι περιωρισμέναι, ἕκαστον περιορίζεται εἰς τὸν ἑαυτόν του, προσπαθοῦν νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰς οὐχὶ μεγάλας ἀνάγκας του, δι' ἰδίων γεωργικῶν καὶ βιομηχανικῶν προϊόντων. Αἱ σχέσεις τῶν εὐγενῶν πρὸς τὸν δοῦλον λαὸν ἦσαν πατρικαί, ἔμπλεοι συνάμα πάσης αὐθαιρεσίας. Οἱαδήποτε ἰδέαι περὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας κτλ. ἦσαν ἐντελῶς ἄγνωστοι. Ἐθνικὴ συνείδησις ὑπὸ τὴν σημερινὴν σημασίαν τῆς λέξεως, δὲν εἰμποροῦσε νὰ ὑπάρχῃ. Τὰ πολιτικὰ ἰδεώδη περιωρίζοντο εἰς τὰ δυναστικὰ συμφέροντα τοῦ μονάρχου, τοῦ πρώτου μεταξὺ τῶν εὐγενῶν! Τὰ πνευματικὰ ἰδεώδη ἦσαν ἁπλᾶ, φέροντα κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικὸν καὶ θεοκρατικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἐπιστήμη καθ' ὁλοκληρίαν εὑρίσκετο ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς θεοκρατίας, μὴ τολμῶσα νὰ θίξῃ τι δυνάμενον νὰ προσκρούσῃ πρὸς τὸ θεοκρατικὸν πνεῦμα τῆς

ἐποχῆς, κατ' ἀνάγκην πλέουσα εἰς τὸ πέλαγος τῆς σχολαστικότητος, ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ δημιουργήσῃ τι ζωντανὸν καὶ πρωτότυπον, σύμφωνον μὲ τὴν φύσιν καὶ τὴν πραγματικότητα. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ στασιμότης αὐτῆς ἐπὶ αἰῶνας. Ἡ ποίησις ἔφερε χαρακτῆρα ἐπικόν, ἐξυμνοῦσα τὰ κατορθώματα τῶν ἱπποτῶν ἀριστοκρατῶν. Ἡ κατάστασις αὐτή, ἐννοεῖται, ἔπρεπε μὲ τὸν καιρὸν νὰ ἀλλάξῃ. Οἱ οἰκονομικοὶ ὅροι βραδέως μέν, ἀλλὰ διαρκῶς ἤλλαζον, ἐπιφέροντες ἀσυναισθήτως καὶ ἀλλαγὴν τῶν σχέσεων τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστῶτος ἐγεννῶντο καὶ ηὔξανον διαρκῶς τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα προετοίμαζον οἰκονομικήν, ἐπομένως καὶ κοινωνικὴν ἐπανάστασιν.

Βραδέως μέν, ἀλλὰ σταθερῶς, ἐδημιουργεῖτο νέα ἰσχυρὰ κοινωνικὴ τάξις μὲ ὡρισμένην οἰκονομικὴν φυσιογνωμίαν, ἐπομένως καὶ μὲ ὡρισμένα κοινωνικὰ ἰδεώδη, ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα μὲ τὰ ὑφισταμένα ἀριστοκρατικὰ ἰδεώδη.

Ἡ τάξις αὐτή, εἰ καὶ ἐστερεῖτο εὐγενοῦς καταγωγῆς καὶ οἱωνοδήποτε πολεμικῶν ἀρετῶν, ἦτο ὅμως κάτοχος νέου ἰσχυροῦ ὅπλου, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις καὶ σημασία διαρκῶς ηὔξανον, ἕως ὅτου κατέστη παντοδύναμος καὶ κύριος μοχλὸς τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, τὸ πᾶν ἀνατρέπον καὶ ὑποτάσσον εἰς τὴν θέλησίν του. Ὁ νέος αὐτὸς παντοδύναμος παράγων, ἦτο : τὸ κεφάλαιον, τὸ χρῆμα, καὶ ὁ εὐτυχὴς αὐτοῦ κάτοχος : ἡ τάξις τῶν ἀστῶν, οἱ μπουρζοᾶ!

Β'. ΑΣΤΟΙ—ΜΠΟΥΡΖΟΑ

Ἡ μπουρζοαζία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ κατ' ἐξοχὴν **τάξις τοῦ παρόντος**, ὡς ἀντιπροσωπεύουσα τὸ νῦν ἰσχύον καπιταλιστικὸν σύστημα, ὅπερ ἐκ μικρῶν ὁρμηθὲν ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγχνων τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστῶτος διὰ βαθμιαίας προόδου ἔφθασεν εἰς τὸ σημεῖον μεγαλοπρεπὲς βιομηχανικὸν καὶ χρηματιστικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον θαυμάζομεν εἰς τὰ πλέον προοδεύσαντα πολιτισμένα κράτη. Ἡ οἰκονομικὴ αὐτὴ ἐξέλιξις βεβαίως ἔγινε βαθμιαίως, καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπέφερε σοβαρώτατα ἀποτελέσματα.

Ἡ ἀνακάλυψις νέων χωρῶν, ἡ εἰσαγωγὴ νέων προϊόντων καὶ χρυσοῦ, ἡ μεγάλη πρόοδος τῆς συγκοινωνίας κτλ. ἔδωκαν μεγίστην ὤθησιν εἰς τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὰς χρηματιστικὰς ἐργασίας. Καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ εὐγενεῖς, ἀμέριμνοι διῆγον βίον ἄεργον καὶ πολυδάπανον, ἐξασθενοῦντες ἑαυτοὺς ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς, οἱ περιφρονούμενοι ἀστοί—μπουρζοά, διεξῆγαγον μεγάλας ἐργασίας καὶ ἀπεταμίευον μεγάλους θησαυρούς. Τὸ χρῆμα ὁλονὲν ἐλάμβανε μεγαλειτέραν σημασίαν ὡς κοινωνικὸς παράγων, αὐξάνον, ἐννοεῖται, καὶ τὴν κοινωνικὴν σημασίαν τοῦ κατόχου αὐτοῦ «μπουρζοᾶ».

Οἱ εὐγενεῖς, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τὸν ζυγὸν τοῦ χρήματος καὶ τὴν αὐξάνουσαν ἐπιρροὴν τῶν ἀστῶν ἐπ' αὐτῶν. Φυσικῷ τῷ λόγῳ οἱ ἀστοὶ ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν συναίσθησιν τῆς κοινωνικῆς των δυνάμεως καὶ νὰ δυσανασχετοῦν διὰ τὸν ἀτιμωτικὸν ζυγὸν τῶν εὐγενῶν, ὁ ὁποῖος τοῖς κατέστη πλέον ἀνυπόφορος. Ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην ὄχι μόνον νὰ ἀνατρέψουν τὴν ἀριστοκρατίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ διαδεχθοῦν, εἰ δυνατόν, αὐτὴν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς κοινωνίας. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἐχρειάζοντο τὴν βοήθειαν τῶν κατωτέρων ἐργατικῶν τάξεων, διότι οἱ ἴδιοι, ὡς ἐκ τοῦ μακροῦ καὶ δειλοῦ χαρακτῆρός των, ἦσαν ἀνίκανοι νὰ παλαίσουν μόνοι μὲ τὴν πολεμικὴν καὶ γενναίαν ἀριστοκρατίαν. Διὰ νὰ προσελκύσουν ὅμως τὴν συμπάθειαν τῶν κατωτέρων τάξεων, ἔπρεπε νὰ προβάλουν νέα κοινωνικὰ ἰδεώδη, καλλίτερα τῶν ὑφισταμένων ἀριστοκρατικῶν. Ἡ ἰδεολογία τῆς μπουρζοαζίας κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὰ ἑξῆς δύο γνωρίσματα :

1) Νὰ ὑπόσχεται καὶ παρέχῃ ἀφειδῶς ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἡ ἰδία ἐστερεῖτο : πολιτικὴν ἐλευθερίαν, πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις. 2) Νὰ ἀποσιωπᾷ καὶ ἀποφεύγῃ οἱασδήποτε οἰκονομικὰς μεταρρυθμίσεις, ἀντικρουομένας μὲ τὰ οἰκονομικὰ τῆς

συμφέροντα. Αὐτοτέρα ἐπὶ τέλους κατωρθώθησαν. Ὁλόκληρος πλειὰς εὐγλώττων καὶ ἐμπνευσμένων ἀποστόλων αὐτῆς (Λού, Μοντεσκιέ, Βολταῖρος, Ρουσσώ, Διδερὸ κτλ. κτλ.), ἐνθουσίαζον τὰ πλήθη, μὲ τὰ ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας κηρύγματά των, μὴ σκεπτόμενοι συνάμα νὰ θίξουν οἰκονομικὰ ζητήματα.

Ὁ ἐργατικὸς λαὸς ἐπὶ τέλους ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῆς μπουρζοαζίας ἐπανεστάτησε καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἀνετράπη. Ἔκτοτε ἡ μπουρζοαζία λαμβάνει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐπιβάλλει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ ἰδεώδη της παντοῦ, διὰ τῆς βίας ὑποστηρίζουσα αὐτὰ καὶ πατάσσουσα ἀμειλίκτως πᾶσαν ἀπόπειραν νέων μεταρρυθμίσεων μὴ ἀστικοῦ χαρακτῆρος, παραδόξως φρονοῦσα ὅτι ἡ κοινωνία δὲν χρεάζεται πλέον ἄλλας μεταρρυθμίσεις καὶ ὅτι διὰ τῶν ἰδικῶν της πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων, εἶπε τὴν τελευταίαν λέξιν τῆς προόδου!

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα ποία ἦτο διαφορὰ μεταξὺ τοῦ νέου ἀστικοῦ καὶ τοῦ πρώην ἀριστοκρατικοῦ καθεστῶτος.

«Τὸ «ἐλέῳ θεοῦ» διεδέχθη ἡ «θέλησις τοῦ λαοῦ»! Τὸ περὶ «πατρὸς μονάρχου» ἰδεῶδες—ἡ μεγάλη περὶ πατρίδος λέξις. Τὴν μέχρι τοῦδε αὐθαιρεσίαν εἰς ὅλα—διάφοροι πολιτικαὶ καὶ ἐλευθερίαι: συνειδήσεως, λόγου, τύπου, ἀπαραβίαστου τοῦ ἀτόμου, κατοικίας κτλ., καὶ ἰσότης ὅλων ἀπέναντι τοῦ νόμου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς οἰκονομικὰς μεταρρυθμίσεις, αὐταὶ δύνανται νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς: Οἱ χωρικοὶ μὲ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν ἀπέκτησαν καὶ γαίας, μετατραπέντες ἔκτοτε εἰς τὸ πλέον συντηρητικὸν στοιχεῖον τῆς κοινωνίας. Οἱ ἀστοὶ ἔμειναν, ἐννοεῖται, μὲ τὰ κεφάλαιά των, οἱ δὲ ἐργάται ἀπέκτησαν .... τὰ ἄνω ρηθέντα πολιτικὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἔχοντα μεγάλην σημασίαν δι' ἀνθρώπους οἰκονομικῶς ἐξησφαλισμένους, ἐφάνησαν δῶρον λίαν ἀμφιβόλου ἀξίας εἰς πτωχοὺς βιοπαλαιστάς, μὴ ἔχοντας πολλάκις οὔτε καιρόν, οὔτε διάθεσιν νὰ ἀπολαύσωσι τὰς νέας ἐλευθερίας. Οἱ ἐργάται γρήγορα ἐκατάλαβαν τὴν ἀπάτην των καὶ τὸν ἀχάριστον ρόλον ποῦ ἔπαιξαν νὰ βγάλουν τὰ κάστανα ἀπὸ τὴ φωτιὰ διὰ τοὺς ἄλλους.

Ἔκτοτε μόνον παράπονα ἀκούει τις ἐκ μέρους των κατὰ τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος.

Ἐν γένει τὸ νέον καθεστώς, παρ' ὅλην τὴν ἐξωτερικήν του λάμψιν, πολὺ ἐνωρὶς ἤρχισε νὰ δεικνύῃ ἀρνητικὰ σημεῖα καὶ νὰ κινῇ τὴν δυσπιστίαν καὶ τὰ παράπονα τῶν πολλῶν. Ἡ μεγάλη φράσις περὶ «θελήσεως τοῦ λαοῦ» ἐν τῇ πράξει ἀπεδείχθη ἀπέχουσα πολὺ τῆς πραγματικότητος, κυρίως δὲ τὸ πᾶν ἐκινεῖτο ὑπὸ μικρᾶς σχετικῶς πλουτοκρατικῆς τάξεως. Ὑπὸ τὴν εὐγενῆ λέξιν «πατρὶς» πολὺ ἐνωρὶς ἤρχισαν νὰ κρύπτωνται ξένα συμφέροντα, οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχοντα μὲ τὴν πατρίδα, συντείνοντα εἰς τὸ νὰ γίνῃ ἡ λέξις ἡ πλέον ἐλαστική, εἰς πολλὰ δὲ μέρη ἡ ὀνομασία «πατριώτης» ὄχι μόνον νὰ χάσῃ τὴν τιμητικήν της ἔννοιαν, ἀλλὰ νὰ θεωρῆται ὡς προσβλητική, διότι ἀλλεπαλλήλως καὶ συστηματικῶς κατεχράσθησαν αὐτῆς τὰ χειρότερα στοιχεῖα τῆς κοινωνίας πρὸς ὑποστήριξιν τῶν συμφερόντων των κατὰ τῶν κοινωνικῶν των ἀντιπάλων. Αἱ ποτὲ λυθρύλληται πολιτικαὶ ἐλευθερίαι κατεπατοῦντο καὶ ἐδολιεύοντο σὲ κάθε βῆμα πρὸς ὄφελος πάντοτε τῶν ἰσχυρῶν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν, παρ' ὅλα τὰ μυθώδη πλούτη μικρᾶς σχετικῶς σπείρας πλουτοκρατῶν, διὰ τὸ μέγιστον μέρος τῆς κοινωνίας ὄχι μόνον δὲν ἐπῆλθε καμμία βελτίωσις, ἀλλὰ σχετικῶς μὲ τὰς διαρκῶς αὐξανούσας ἀπαιτήσεις τοῦ βίου μᾶλλον ἡ κατάστασις ἐχειροτέρευσεν. Ἐν γένει δὲν ἤργησε νὰ καταφανῇ ὅτι τὴν ἄλλοτε κυριαρχοῦσαν ἀριστοκρατίαν διεδέχθη νέα τάξις πλουτοκρατική, κατορθώσασα βαθμηδὸν τὰ πάντα νὰ λάβῃ εἰς τὰς χεῖράς της, θέτουσα εἰς ἐνέργειαν τὸν νέον πανίσχυρον παράγοντα: τὸ χρῆμα, τὸ κεφάλαιον! Τὸ νέον καπιταλιστικὸν καθεστὼς ἤρχισε βιαίως νὰ εἰσχωρῇ παντοῦ, ἀνατρέπον τὰ ἐμπόδια καὶ κλονίζον πᾶν τὸ μέχρι τοῦδε φαινόμενον ὡς στερεόν. Ἡ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐπανάστασις ὑπῆρξε πλήρης. Ἡ διαρκὴς ἀνάγκη ξένων ἀγορῶν, συνέτεινεν εἰς τὴν πρωτοφανῆ τελειοποίησιν τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, καταστρέφουσα συνάμα τὰ χωρίζοντα τοὺς λαοὺς ἐμπόδια, μετατρέπουσα αὐτοὺς εἰς ἓν οἰκονομικὸν ὅλον, ἀναποσπάστως συδεδεμένον καὶ βαθμιαίως ἀποκτοῦν

κοινὸν πολιτισμόν, κοινὰ ἰδεώδη, κοινὴν ψυχολογίαν. Τὰς μέχρι τοῦδε φεουδαλικὰς παραδόσεις καὶ πατριαρχικὰς σχέσεις, ποῦ δὲν ἐστεροῦντο ποιήσεώς τινος καὶ θρησκευτικῆς ἠθικῆς, ἀσπλάγχνως ἀνέτρεψεν, ἀντικαταστήσασα δι' ἀναιδοῦς οἰκονομικῆς συμφεροντολογίας ἐκλαμβανούσης τὸ πᾶν ὡς ἁπλοῦν «τίμημα». Καταστρέψασα τὴν φεουδαλικὴν δουλείαν, ἀντικατέστησεν αὐτὴν διὰ νέας φανερᾶς ἐκμεταλλεύσεως, πλήρους πεζότητος καὶ ἀσπλαγχνίας, ἡ ὁποία παραδίδει ἀπανθρώπως τὸ μέγιστον μέρος τῆς κοινωνίας εἰς τοὺς ὄνυχας τοῦ νέου ἀναιδοῦς κυρίου: τοῦ κεφαλαίου. Ὁ πανίσχυρος αὐτὸς παράγων τιθέμενος ἔν τινι σκοτεινῇ γωνίᾳ εἰς ἐνέργειαν, ἀθορύβως καὶ εὐκόλως ἀγοράζει καὶ διαφθείρει τὸ πᾶν: θρησκείαν, ἠθικήν, τιμήν, γράμματα, ἐπιστήμην, τέχνην! Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, νέοι καὶ νεάνιδες, πεπαιδευμένοι καὶ ἀγράμματοι— ὅλοι ἐξ ἴσου εἶναι δοῦλοι τοῦ χρήματος καὶ κύπτουν τὸν αὐχένα πρὸ τοῦ νέου τούτου κυρίου. Ἐργάται καὶ ὑπάλληλοι, κληρικοὶ καὶ λογογράφοι, δημοσιογράφοι καὶ ἐπιστήμονες— εὐκολώτατα πωλοῦν τὰς φυσικὰς καὶ πνευματικὰς των δυνάμεις εἰς τὸ χρῆμα, ὅπως ἐξασφαλίσουν θερμήν τινα γωνίαν πρὸς περίθαλψιν τοῦ σαρκίου των. Ὅλος ὁ παγκόσμιος τύπος (πλὴν ἐλαχίστων σχετικῶς σοσιαλιστικῶν φύλλων) εὑρίσκονται εἰς τὰς χεῖρας ὀλίγων ἑκατομμυριούχων καὶ πλουσίων Μπουρζοά, προσελκύων δὲ διὰ τῆς ἐξωτερικῆς του λάμψεως τὸν ἀφελῆ ἀναγνώστην, διαφθείρει καὶ ἀποβλακώνει αὐτὸν διὰ τῆς ἐλαστικότητος τῶν ἰδεῶν, τῆς ἀοριστίας καὶ τοῦ ψεύδους, ἐμπνέων συνάμα διὰ συστηματικῆς ὑποβολῆς ὡρισμένων τινῶν ἰδεῶν στρεβλὴν κοινωνικὴν ἀντίληψιν, σύμφωνον, ἐννοεῖται, μὲ τὰ μπουρζοαζικὰ συμφέροντα.

Ἡ φιλολογία, τὸ θέατρον καὶ ἡ τέχνη φέρουν ἐπίσης ἀστικὸν χαρακτῆρα, ὡς τροφοδοτούμενα κυρίως ὑπὸ τῆς πλουτοκρατίας· αἱ ὀλίγαι ἐξαιρέσεις αἱ τολμῶσαι νὰ καυτηριάσουν τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος, περιπίπτουν εἰς δυσμένειαν τοῦ «καλοῦ κόσμου» καὶ τῶν ἐπισήμων ἱδρυμάτων καὶ κύκλων! Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἐπιστήμην, εἰς τὴν «ἀπόλυτον σοφίαν» τῆς ὁποίας ἀκόμη πολλοὶ ἀφελεῖς πιστεύουν,

θεωρῶ περιττὸν νὰ εἴπω ὅτι καὶ αὐτὴ ἠναγκάσθη νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς.

Ὅπως εἰς τὴν φεουδαλικὴν ἐποχὴν ἀνταναικλοῦσε πιστῶς τὸν θεοκρατισμόν, σχολαστικισμὸν καὶ τὴν στασιμότητα τῆς ἐποχῆς, οὕτω καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἀστικῇ ἀτμοσφαίρᾳ, δὲν ἠμποροῦσε νὰ μὴν προσλάβῃ τὸ ἀνάλογον πνεῦμα: τὴν ἐξωτερικὴν λαμπρότητα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἐλαστικότητα καὶ ἐν πολλοῖς σοφιστείαν!

Καὶ εἰς μὲν τὰς θετικὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον δὲν βλάπτουν, ἀλλὰ τούναντίον συντείνουν εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ εὐμάρειαν τοῦ πλουσίου μπουρζοά, ἀφέθη πλήρης ἐλευθερία καὶ ἑπομένως ἐπετεύχθησαν πολλά. Εἰς τὴν θεολογίαν ὅμως, τὰς ἀνθρωπιστικὰς καὶ ἰδίως τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας, ἀνεπτύχθη τόση ἐλαστικότης καὶ σοφιστεία, τὴν ὁποίαν εἰς πολλὰ θὰ ἐζήλευον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες σοφισταί. Ἀλλ' εἰμποροῦσε νὰ γίνῃ ἄλλως; Ἐκτὸς τοῦ πανισχύρου περιβάλλοντος καὶ αὐτὸ τὸ μέγιστον μέρος τῶν «σοφῶν καθηγητῶν» εἶνε πιστὰ τέκνα τῆς μπουρζοαζίας, ὑλικῶς ἐξησφαλισμένοι, κατέχοντες ὁπωσδήποτε προνομιοῦχον θέσιν, περιστοιχούμενοι ὑπὸ τιμῶν κτλ. Ἑπομένως τί φυσικώτερον ἂν μεταχειρίζωνται τὰς ἰδικάς των γνώσεις μόνον ἐπὶ ὡρισμένης διευθύνσεως καὶ ἐντὸς ὡρισμένων ὁρίων, συμφώνως ὄχι μόνον μὲ τὸ περιβάλλον, ἀλλὰ πολλάκις καὶ μὲ τὴν ἰδίαν μπουρζοαζικὴν ψυχολογίαν, μὲ τὰς ἰδίας προλήψεις, μὲ τὰ ἴδια συντηρητικὰ ἔνστικτα. Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ οὐδ' ἐπὶ στιγμήν, ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τῶν σημερινῶν καθηγητῶν εἶνε ἐντελῶς περιωρισμένοι καὶ μονομερεῖς ἐγκέφαλοι θυσιάζοντες ὅλας των τὰς πνευματικὰς δυνάμεις ἐπὶ μιᾶς εἰδικῆς διευθύνσεως καθ' ὁλοκληρίαν ἀπορροφώμενοι καὶ ὑπνωτιζόμενοι ὑπ' αὐτῆς, τοιουτοτρόπως δὲ καθιστάμενοι ἀνίκανοι πρὸς γενικωτέραν καὶ εὐρυτέραν κατανόησιν τῆς πραγματικότητος. Ὥστε γνώσεις μὲν εἰδικὰς ἀποκτοῦν πολλάς, γνῶσιν ὅμως τῶν φαινομένων τοῦ βίου πολὺ ὀλίγην. (Αὐτὸ ἄλλως τε ἀπαιτεῖ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος). Ὀλίγοι πολὺ ὀλίγοι εἶνε οἱ ἔχοντες γενικὸν πνεῦμα καὶ βλέποντες διαυγῶς

τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ἂς τολμήσουν καὶ αὐτοὶ νὰ εἴπουν κάτι τι κατὰ τοῦ πανισχύρου καθεστῶτος! Ἀμέσως περιπίπτουν εἰς δυσμένειαν καὶ ἀπομακρύνονται τοῦ τεμένους τῆς «ἀπολύτου ἀληθείας»! Τὸ πᾶν, ἀπολύτως τὸ πᾶν, ὑπηρετεῖ τυφλῶς εἰς τὸ νέον αὐτὸ παμφάγον θηρίον: τὸ χρῆμα αἱ τὴν κάτοχον αὐτοῦ πλουτοκρατίαν. Εἰσάγουσα βίον πρωτοφανοῦς πολυτελείας καὶ ἀσωτείας, δίδει κακὸν παράδειγμα εἰς τὰς μεσαίας καὶ κατωτέρας τάξεις, αἱ ὁποῖαι ἐν τῇ ματαιοδοξίᾳ των πρυσπαθοῦν νὰ ἀπομιμηθοῦν τὸν εὐγενῆ ὄθεν καὶ ἀνεπτυγμένον αὐτὸν βίον, ἕτοιμοι πολλὰ ἔκτροπα νὰ πράξουν ὅπως κατορθώσουν τοῦτο.

Διάγουσα ἀναιδῶς ἐγωϊστικὸν βίον, ὀλίγον δεικνύοντα σεβασμὸν πρὸς πᾶν γενναῖον καὶ ἰδεῶδες, δημιουργεῖ σατανικῶς ὑλιστικὴν ἀτμόσφαιραν, ἐν ᾗ μόνος σκοπὸς θεωρεῖται ἡ ἀποκτησις ὑλικῶν ἀγαθῶν, πᾶν δὲ σεμνόν, γενναῖον καὶ ἰδεώδες ὡς ἀχρεῖα μᾶλλον καὶ ἔλλειψις πρακτικότητος χαρακτηρίζεται· διὰ παρομοίας δὲ ἀτμοσφαίρας ἐμπνέει εἰς μὲν τοὺς ἀδυνάτους πειρασμόν, εἰς τοὺς διεφθαρμένους κάλλιστον ἔδαφος πρὸς ἐξάσκησιν τῆς κακίας, εἰς δὲ τοὺς ὁπωσδήποτε γενναίας καρδίας ἀπογοήτευσιν καὶ ῥίζαν δι' τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωποτητος. Πράγματι εἰς ὅλας τὰς τάξεις ἐπέρχεται βαθμιαία φυσικὴ καὶ ἠθικὴ διαφθορά.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας ὡς ἐκ τοῦ πολλοῦ πλούτου, τῆς πολυτελείας καὶ τῆς ἀσωτείας· εἰς τὰς μεσαίας ὡς ἐκ τῆς μωρᾶς ἀπομιμήσεως παντὸς κακοῦ καὶ ἀνοήτου· εἰς τὰς κατωτέρας ὡς ἐκ τῆς στερήσεως, τῆς πενίας καὶ τῶν κακουχιῶν! Ἐὰν ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ πολὺ ἀκόμα, οὐδόλως παράξενον νὰ ἐκφυλισθῇ ὅλη ἡ ἀνθρωποτης! Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον δὲν θὰ συμβῇ, διότι ὁ θαυμάσιος προοδευτικὸς νόμος τῆς ἐξελίξεως δὲν ἐπιτρέπει τοῦτο!

Ὅπως ἄλλοτε ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστῶτος διὰ βαθμιαίας οἰκονομικῆς ἐξελίξεως ἐγεννήθη νέα τάξις: ἡ μπουρζοαζία, ἡ ὁποία καὶ ἐπεριώρισε τὰ ἔκτροπα τῆς ἀριστοκρατίας, ἔτσι καὶ τώρα ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγχνων τοῦ μπουρζοαζικοῦ καθεστῶτος διαρκῶς δημιουργεῖται διὰ τῆς

οἰκονομικῆς πάντοτε ἐξελίξεως, νέα πολυπληθὴς τάξις μὲ ἀντίθετα συμφέροντα καὶ ἀντίθετον ψυχολογίαν, ἡ ὁποία ὑπερασπιζομένη τὸν ἑαυτόν της θὰ τείνῃ διαρκῶς νὰ περιορίσῃ τὴν δύναμιν τῆς μπουρζοαζίας, ἂν ὄχι καταστρέφουσα, θέτουσα ἐν πάσῃ περιπτώσει αὐτὴν εἰς ὁμαλὰ φυσικὰ ὅρια, ἐπιφέρουσα συνάμα εὐεργετικὴν ἰσορροπίαν εἰς τὸν βίον τῆς κοινωνίας. Ἡ τάξις αὐτὴ εἶναι ἡ τάξις τῶν ἐργατῶν, ἡ τάξις τῶν προλεταρίων!

Σημείωσις: Προτοῦ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς τρίτης κοινωνικῆς τάξεως, τῶν προλεταρίων, δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἄσκοπον, πρὸς καλλιτέραν κατανόησιν τῆς ψυχολογίας καὶ ἐσωτερικῆς οὐσίας τῆς μπουρζοαζίας· τῆς ἐκτάκτως μεγαλης αὐτῆς τάξεως, νὰ εἴπωμεν μερικὰς εἰσέτι λεπτομερείας. Ὑπὸ τὴν λέξιν ἀστὸς—μπουρζοὰ πρέπει νὰ ἐννοηθῇ πᾶς μὴ ἀριστοκράτης, ἑπομένως στερούμενος εὐγενοῦς καταγωγῆς, κάτοχος ὅμως ἰδιοκτησίας τινὸς καὶ ἀνεξαρτήτου τρόπου ἐργασίας καὶ βίου.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην πάντες ἀπὸ τοῦ πλουσίου τραπεζίτου καὶ βιομηχάνου μέχρι τοῦ τελευταίου μανάβη καὶ πτωχοῦ χωριατοῦ (κατέχου ὅμως πάντοτε ἔστω καὶ τεμαχίου γῆς) δύνανται ὡς κάτοχοι ἰδιοκτησίας καὶ ἀνεξαρτήτου τρόπου διατροφῆς (ἐργαζόμενοι δηλ. δι' ἴδια συμφέροντα) νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀστοὶ—μπουρζοά.

Συνήθως τὴν μεγάλην αὐτὴν τάξιν τῶν ἀστῶν τὴν χωρίζουν εἰς δύο κατηγορίας: Εἰς τοὺς μεγάλους καὶ μικροὺς ἀστούς. Ὑπὸ τοὺς μεγάλους ἐννοοῦν τὴν καθαυτὸ Πλουτοκρατίαν (τραπεζῖται, πλούσιοι βιομήχανοι καὶ ἔμποροι, εὐκατάστατοι κτηματίαι κτλ.). Ὑπὸ τοὺς μικροὺς δὲ ἀστοὺς —ὅλον τὸν λοιπὸν μικρόκοσμον τῆς ἀγορᾶς, τοὺς τεχνίτας καὶ τοὺς χωρικοὺς ἰδιοκτήτας. Χάριν πρακτικωτέρων σκοπῶν ἠμποροῦμεν τὴν πλουτοκρατίαν νὰ ὑποδιαιρέσωμεν ἐπίσης εἰς δύο: Εἰς τοὺς καθαυτὸ μεγάλους ἀστοὺς ἢ καθαυτὸ πλουτοκρατίαν (τραπεζῖται, μεγάλοι βιομήχανοι, μεγαλέμποροι κ.τ.λ.). Καὶ εἰς τοὺς μεσαίους ἀστούς, εἰς οὓς δύνανται νὰ περιληφθῶσιν οἱ ὀλιγώτερον πλούσιοι, πάντως ὅμως εὐκατάστατοι ἀστοὶ (εὔποροι βιομήχανοι, ἔμποροι, κτηματίαι, πλούσιοι χωρικοὶ κτλ.) Τοιουτοτρόπως εἰμποροῦμεν νὰ ἔχωμεν μεγάλην, μεσαίαν καὶ μικρὰν μπουρζοαζίαν=ἀστούς). Ὅλαι αὐταί, παρ' ὅλην τὴν μεγάλην εἰς περιουσίαν διαφοράν, ἔχουν ὅμως ὡρισμένα ἐσωτερικὰ κοινὰ

γνωρίσματα, τα ὁποῖα μᾶς ἀναγκάζουν νὰ τὰς θεωρήσωμεν ὡς μίαν τάξιν. 1) στεροῦνται εὐγενοῦς κληρονομικῆς καταγωγῆς. 2) ἔχουν ἐργασίαν καὶ ἐργάζονται ἀνεξαρτήτως, δι' ἴδιον λογαριασμόν. 3) ἔχουν κοινὴν ἀτομιστικὴν ψυχολογίαν (Individualiste). 4) δὲν τρέφουν συμπάθειαν πρὸς τὰς ἄλλας δύο κοινωνικὰς τάξεις: τὴν ἀνωτέραν ἀριστοκρατικὴν καὶ τὴν κατωτέραν ἐργατικήν. Ἀπὸ τοὺς ἀριστοκράτας χωρίζουν αὐτούς: 1) ἱστορικαὶ παραδόσεις 2) ἔλλειψις εὐγενοῦς καταγωγῆς καὶ 3) διάφορος ψυχολογία, ἂν καὶ τὸ σημεῖον τῆς ἰδιοκτησίας ἔχουν κοινόν. Ἀπὸ δὲ τοὺς ἐργάτας—προλεταρίους χωρίζει αὐτούς: ἡ ἰδιοκτησία καὶ ἡ ψυχολογία.

Οἱ ἀστοὶ μπουρζοὰ ὡς κάτοχοι ἰδιοκτησίας καὶ ὡς διάγοντες ἀνεξαρτήτων οἰκονομικῶν βίον μὲ ἀτομιστικὰς τάσεις, ἔχουν ψυχολογίαν ἐντελῶς ἀτομιστικήν. Οἱ ἐργάται—προλετάριοι τοὐναντίον, ὡς ἐστερημένοι οἱασδήποτε ἰδιοκτησίας καὶ ἐργαζόμενοι διὰ ξένα συμφέροντα, διάγοντες βίον κοινοβιακὸν ἐν ἐργοστασίοις, ὁλονὲν ἀποβάλλουν τὰ ἀτομιστικά των ἔνστικτα καὶ ἀποκτοῦν κοινωνιστικὰ ἰδεώδη! Βεβαίως καὶ μεταξὺ τῶν τριῶν ὑποδιαιρέσεων τῆς μπουρζοαζίας, ὑπάρχει ὄχι μικρὰ διαφορὰ εἰς πολλὰ κοινωνικὰ ζητήματα, ἰδίως μεταξὺ τῆς μικρᾶς καὶ τῶν δύο πρώτων πλουτοκρατικῶν. (Περὶ τούτων ἴδε πίνακα τῶν τάξεων σελ. 34—35).

Γ'. ΕΡΓΑΤΑΙ — ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΟΙ

Τοὺς ἐργάτας ἠμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν τάξιν τοῦ μέλλοντος, διότι εἰς τὸ μέλλον θὰ φθάσουν τὴν πλήρη των ἀνάπτυξιν καὶ θὰ παίξουν τὸν σπουδαῖον ρόλον, τὸν ὁποῖον ἡ ἐξέλιξις ἀναμφιβόλως ἐπιφυλάσσει εἰς αὐτούς· ὑπὸ τὴν λέξιν προλετάριος πρέπει νὰ ἐννοηθῇ πᾶς ὁ στερούμενος οἱασδήποτε ἰδιοκτησίας, ὡς μόνην δὲ περιουσίαν ἔχων τὰ δύο του χέρια, τὰ ὁποῖα θέτει εἰς ἐνέργειαν, ὅπως μὴ ἀποθάνῃ ἀπὸ τὴν πεῖναν αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του, **ἐργαζόμενος διὰ ξένα συμφέροντα**! Οἱ ἐργάται-προλετάριοι εἶνε κυρίως γέννημα τοῦ σημερινοῦ βιομηχανικοῦ καὶ ἐν γένει καπιταλιστικοῦ κα-

θεστῶτος. Ἡ γιγάντειος πρόοδος τῆς βιομηχανίας ἐδημιούργησε καὶ ἐξακολουθεῖ διαρκῶς δημιουργοῦσα ἑκατομμύρια ὁλόκληρα προλεταρίων, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν ὁποίων ἡ κοινωνικὴ μηχανὴ θὰ ἐσταμάτα ἀμέσως. Καθὼς εἴδομεν ἀνωτέρω, οἱ ἐργάται ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας τῶν ἀστῶν κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ πάντοτε εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἔχυσαν τὸ αἷμά των. Τοῦτο δὲ διότι ἐνόμιζαν ὅτι πρόκειται καὶ περὶ τοῦ ἰδικοῦ των συμφέροντος. Γρήγορα ὅμως ἐκατάλαβαν ὅτι τὰς νέας πολιτικὰς ἐλευθερίας ἠμποροῦν νὰ ἀπολαύσουν μόνον οἱ εὐκατάστατοι ἀστοί, καὶ ὅτι ὑπὸ τὸ νέον ἀστικὸν καθεστὼς ριζικαὶ οἰκονομικαὶ μεταρρυθμίσεις, (μόναι δυνάμεναι νὰ ἔχουν δι' αὐτοὺς σημασίαν), ἦσαν ἐντελῶς ἀδύνατοι, ὡς μὴ συμβιβαζόμεναι μὲ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Ἔκτοτε ἀρχίζει ἡ δυσπιστία, ἡ γρίνια καὶ ἡ αἰώνιος μουρμοῦρα τῶν προλεταρίων κατὰ τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος. Ἔκτοτε οἱ προλετάριοι ἀποτελοῦν τὸ αἰώνιος ἀνήσυχον στοιχεῖον τῆς κοινωνίας, τὸ πάντοτε ἕτοιμον πρὸς στάσιν εὐρλεκτον ὑλικόν! ἀλλ' αὐτὸ εἶνε καὶ φυσικόν: Ἡ τερασττίως προοδεύουσα βιομηχανία, δημιουργοῦσα ὁλονὲν νέας χιλιάδας προλεταρίων, δὲν ἱκανοποιεῖ αὐτὰς ἀναλογως τῶν διαρκῶς αὐξανουσῶν ἀπαιτήσεων τοῦ βίου. Εἰς τοῦτο συντείνει καὶ ἡ διαρκὴς τελειοποίησις τῶν μηχανῶν, συνεπάγουσα ὀλιγωτέραν ζήτησιν ἐργατικῶν χειρῶν, ἐπομένως δὲ πλεονασμὸν καὶ εὐθύνειαν αὐτῶν. Ἄλλη σπουδαία αἰτία παραπόνου εἶνε ἡ διαρκὴς συναίσθησις τοῦ ὅτι ὁ κεφαλαιοῦχος καρποῦται τὸ μέγα μέρος τῆς ἐργασίας των, ἐπωφελούμενος τοῦ γεγονότος ὅτι εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ πωλοῦν τὴν ἐργασίαν των, ὅπως μὴ ἀποθάνουν τῆς πείνης. Προσθέσατε εἰς αὐτὰ τὴν ἐκ τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν κρίσεων καὶ ἄλλων αἰτιῶν, διαρκῆ συναίσθησιν τοῦ ἀκροσφαλοῦς τῆς θέσεως των, τὸ ἀπαίσιον ἀβέβαιον τῆς αὔριον καὶ θὰ καταλάβετε τὰ παράπονά των, τὰ ὁποῖα δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ παρηγορήσουν αἱ πανηγυρικῶς ἐξυμνούμεναι «πολιτικαὶ ἐλευθερίαι», τὰς ὁποίας ἄλλως τε οἱ ἐργάται δὲν ἀπήλαυον, καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη εἰς πολλὰ μέρη δὲν ἀπολαύουν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ μὲ τὰς ἄλλας τάξεις.

Ὅλα αὐτά, ἐννοεῖται, εἶναι ἀρκεταὶ καὶ δίκαιαι αἰτίαι παραπόνων. Ὅπως δὲ ἄλλοτε αἱ πρὸς πολιτικὴν ἀπελευθέρωσιν τάσεις τῶν ἀστῶν εὗρον ἐνθέρμους ἀποστόλους, ἔτσι καὶ τώρα αἱ προσπάθειαι τῶν προλεταρίων πρὸς οἰκονομικὴν ἀπελευθέρωσιν δὲν ἠμποροῦσαν νὰ μὴν εὕρουν τοὺς ἐμπνευσμένους ἀπολογητάς των. Ὁλόκληρος πλειὰς ἐνθουσιωδῶν ἀποστόλων περιέγραφε τὰ δεινοπαθήματα τῶν ἐργατῶν καὶ ἔπλαττε διάφορα θεωρητικὰ συστήματα πρὸς οἰκονομικὴν μεταρρύθμισιν τῆς κοινωνίας (Saint-Simon, Fourier, Cabet, Louis Blanc, Proudhon, Owen, Weithling κ.τ.λ.).

Ὅλα ὅμως τὰ συστήματα αὐτὰ ἔφερον οὐτοπιστικὸν χαρακτῆρα, ὡς στηριζόμενα ἐπὶ ἰδανικῶν μόνον ἀπαιτήσεων τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ὄχι ἐπὶ δεδομένων τῆς πραγματικότητος, καὶ ἑπομένως δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἔχουν καμμίαν ἐπιτυχίαν ἐν τῇ πράξει. Ὅλαι αἱ ἐπαναστάσεις τῶν προλεταρίων κατὰ τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος, ἐμπνεόμεναι ὑπὸ παρομοίων οὐτοπιστικῶν θεωριῶν, ἔλαβον οἰκτρὸν τέλος, (1834, 1848, 1871) κτλ. παρ' ὅλον τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν ἐργατῶν.

Τοὺς προλεταρίους τοὺς ἠπάτα τὸ εὐτυχὲς παράδειγμα τῶν ἀστῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀνατρέψει τὴν ἀριστοκρατίαν διὰ πολιτικῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν ἐκαταλάμβαναν ὅμως ὅτι ἡ διαφορὰ τῆς θέσεώς των μὲ τὴν ἄλλοτε θέσιν τῶν ἀστῶν ἦτο μεγάλη. Ἡ ἀνατραπεῖσα ἀριστοκρατία ἂν καὶ πολεμική, ἦτο ὅμως σχετικῶς ὀλιγάριθμος, ἐν παραβολῇ μὲ τὸν λοιπὸν ὄγκον τοῦ λαοῦ (ἀστοί, χωρικοί, ἐργάται), ὁ ὁποῖος ἐδίψα πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἦτο συνησπισμένος ἐναντίον της. Ἐν τῇ παρούσῃ περιπτώσει οἱ σχετικῶς μὲ τὸν λοιπὸν ὄγκον τοῦ λαοῦ ὀλιγάριθμοι προλετάριοι εἶχαν ἐναντίον των ὅλας ἀνεξαιρέτως τὰς κοινωνικὰς τάξεις, ὄχι μόνον τὴν ἰσχυρὰν καὶ πολυπληθῆ μπουρζουαζίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ αὐτοὺς τοὺς χωρικούς. Καὶ τοῦτο, διότι ὅλαι αὐταὶ αἱ τάξεις, παρ' ὅλας τὰς πολιτικὰς διαφορὰς ἀναμεταξύ των, ἐξ ἴσου ὑπερασπίζοντο τὸ ὑφιστάμενον ἀτομιστικὸν οἰκονομικὸν καθεστὼς, ἀπειθανόμεναι οἱαδήποτε κοινωνιστικὰ οἰκονομικὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα ὑπεστήριζον οἱ ἀπόκληροι τῆς

μοίρας προλετάριοι. Ἡ οἰκτρὰ ἀποτυχία τῶν προλεταρικῶν ἐπαναστάσεων ἐσωφρόνισεν, ἐννοεῖται, τοὺς ἐργάτας, ἀναγκάσασα αὐτοὺς καλλίτερον νὰ ἀναλύσουν καὶ ζυγίσουν τοὺς παράγοντας τῆς πραγματικότητος. Ἔκτοτε ἐννόησαν ὅτι αἱ οἰκονομικαὶ μεταρρυθμίσεις δὲν εἶναι τόσον εὔκολοι, ὅσον αἱ πολιτικαί, διότι ἔχουν πολὺ βαθυτέρας ρίζας καὶ θίγουν τὸν μέγαν ὄγκον τοῦ λαοῦ. Ἑπομένως πρὸς μεταρρύθμισιν τοῦ καθεστῶτος δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀπαίτησις τοῦ δικαίου, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ πραγματικὴ κοινωνικὴ δύναμις, ὅπως ἀποσπάσῃ τις αὐτήν. Διὰ νὰ ἀποκτήσουν ὅμως τὴν δύναμιν αὐτήν, πρέπει νὰ συμβοῦν δύο τινά: 1) Νὰ αὐξηθῇ μὲ τὸν καιρὸν ὁ ἀριθμὸς τῶν προλεταρίων εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν αὐτοὶ τὸν μέγαν ὄγκον τοῦ λαοῦ καὶ 2) Νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ λάβουν πλήρη συναίσθησιν ὄχι μόνον τῶν δικαίων των, ἀλλὰ καὶ τῆς δυνάμεώς των, ὀργανούμενοι πρὸς τοῦτο εἰς μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν, μόνην δυναμένην νὰ ὁράσῃ τελεσφόρως. Ἐὰν τὸ τοιοῦτο συμβῇ ποτέ, τότε δὲν θὰ τοῖς εἶνε δύσκολον νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὴν ἀδύνατον πλέον μειονοψηφίαν. Ὁ μεγαλοφυὴς Κάρολος Μὰρξ προσεπάθησε δι' αὐστηρᾶς ἀντικειμενικῆς μεθόδου νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος βραδέως μέν, ἀλλ' ἀσφαλῶς ὁδηγεῖ τὴν κοινωνίαν εἰς παρομοίαν ἐξέλιξιν. Ἡ τεραστίως καὶ ἀκατασχέτως αὐξάνουσα βιομηχανία μετατρέπει τὰ χωρία εἰς πόλεις, τοὺς χωρικοὺς εἰς προλεταρίους τῶν πολεων. Τὰ ἄλλοτε καθαρῶς γεωργικὰ κράτη εἶνε ὁλονὲν νὰ προσλαμβάνουν βιομηχανικὴν μορφήν, καθιστάμενα οὕτως πλουσιώτερα καὶ ἰσχυρότερα· ἀλλ' ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ μετατρέπει τὸν ὄγκον τοῦ λαοῦ εἰς προλεταρίους, ἐπειδὴ τὸ χρῆμα ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ συγκεντροῦται διαρκῶς εἰς ὀλιγωτέρας χεῖρας καὶ νὰ θραύῃ τὰς μικρὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι διὰ τῆς καταστροφῆς των ἐνισχύουν τὴν τάξιν τῶν προλεταρίων. Τοιουτοτρόπως, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Μὰρξ, θὰ ἔλθῃ ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν, εἰς τὰ μᾶλλον βιομηχανικὰ κράτη τουλάχιστον, θὰ σχηματισθοῦν δυὸ στρατόπεδα: τὸ ἓν μέχρι τοῦ γελοίου μικρόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ Κροίσσους, τὸ ἄλλο κολοσσιαῖον—ἀπὸ προλε-

ταρίους. Ὡς φυσικὴ δὲ συνέπεια τούτου θὰ εἶνε ἡ βαθμιαία ἡ ἀπότομος ἀπόσπασις τῶν κολοσσιαίων κεφαλαίων καὶ τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ὀλίγων εὐτυχῶν. πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν ὅλου τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ, ὁ ὁποῖος, κυρίως εἰπεῖν, εἶνε ὁ ἀληθὴς δημιουργὸς τοῦ πλούτου αὐτοῦ. Τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτὸ σύστημα τοῦ Μάρξ. λαβὸν τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ «ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ», ὡς στηριζόμενον ἐπὶ δεδομένων τῆς πραγματικότητος, ἐγένετο τὸ νέον εὐαγγέλιον τῶν ἐργατῶν, ἐνθουσιάζον αὐτοὺς καὶ προτρέπον εἰς σοβαρὰν διοργάνωσιν καὶ ἀγῶνα πρὸς κατάκτησιν νέου, καλλιτέρου βίου. Πολλαὶ προφητεῖαι τοῦ Μάρξ ἐπαληθεύσαν καὶ ἐξακολουθοῦν ἐπαληθεύουσαι, ἐνῶ ἄλλα πάλιν μέρη τοῦ συστήματός του μέχρι σήμερον δὲν δεικνύουν μεγάλην τάσιν ἐπαληθεύσεως καὶ μερικὰ μάλιστα, δευτερεύοντα σημεῖα, ὡσὰν νὰ δεικνύουν ἀντιθέτους τάσεις. Τὸ τοιοῦτον, ἐννοεῖται, μὲ μεγάλην χαρὰν ἐπωφελεῖται ἡ ἐπίσημος μπουρζοαζικὴ ἐπιστήμη, ὅπως ἀποδείξῃ τὸ ἀβάσιμον ὅλης τοῦ ὅλου συστήματος τοῦ Μάρξ. Ἐννοεῖται οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μὰρξ δίδουν εἰς τὰ φαινομενα αὐτὰ ἄλλην ἐξήγησιν, ὀλίγον κλονίζουσαν τὸ ἐν πάσῃ περιπτώσει μεγαλοφυὲς σύστημα τοῦ μαρξισμοῦ. Βεβαίως δὲν εἶνε ἐδῶ ὁ κατάλληλος τόπος, ὅπως ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα αὐτὸ λεπτομερῶς· ὁ ἐνδιαφερόμενος ἠμπορεῖ νὰ ἀπευθυνθῇ εἰς τὴν ἀνάλογον σοσιαλιστικὴν φιλολογίαν, ἡ ὁποία ἔλαβεν ἤδη καὶ ἐξακολουθεῖ ὁλονὲν νὰ λαμβάνῃ πελωρίας διαστάσεις. Δι' ἡμᾶς πρακτικὴν σημασίαν ἔχει, ὅτι μόνον τότε οἱ προλετάριοι ἠμποροῦν νὰ ἀποκτήσουν πραγματικὴν κοινωνικὴν δύναμιν καὶ νὰ ἐκβιάσουν ριζικὰς μεταρρυθμίσεις, ὅταν ἀποτελέσουν πράγματι τὴν μεγάλην πλειονοψηφίαν τῆς κοινωνίας, ἀναπτυσσόμενοι καὶ διοργανούμενοι συνάμα πολιτικῶς· αὐτὸ δὲ ἂν γίνῃ ποτέ, θὰ γίνῃ μόνον διά βαθμιαίας οἰκονομικῆς ἐξελίξεως, τὴν ὁποίαν καμμία δύναμις δὲν θὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ σταματήσῃ, ὅλαι δὲ αἱ ἀκαδημαϊκαὶ συζητήσεις τῶν μαρξιστῶν καὶ ἀστικῶν καθηγητῶν οὐδὲ κατὰ κεραίαν θὰ συντείνουν εἰς τὴν ἐπιτάχυνσιν ἢ ἐπι-

βράδυνσιν τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς ἐξελίξεως. Ἂν θὰ ἐξακολουθήσῃ μέχρι τέλους ἡ ἐξέλιξις τὴν ὁδὸν τὴν ὁποίαν ὑπέδειξεν ὁ Μάρξ, ἢ ἂν θὰ λάβῃ ἄλλην διεύθυνσιν, (ἐπιφέρουσα μὲν οἰκονομικὰς μεταρυθμίσεις καὶ βελτιώνουσα τὴν θέσιν τῶν προλεταρίων, διαφυλάττουσα ὅμως πάντοτε τὸ νῦν ἀτομιστικὸν καπιταλιστικὸν καθεστὼς) — ὅπως ἐπιθυμοῦν οἱ ἀστικοὶ καθηγηταὶ—ὅλα αὐτὰ εἶνε ζητήματα ἀπωτάτου μέλλοντος, τὰ ὁποῖα κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ προϊδῃ μὲ ἀπόλυτον βεβαιότητα. Μέχρι σήμερον ἓν εἶνε βέβαιον ὅτι τὰ γεωργικὰ κράτη ταχέως μετατρέπονται εἰς βιομηχανικὰ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν προλεταρίων καθ' ἑκάστην σημαντικῶς αὐξάνει, συμποσούμενος εἰς ἑκατομμύρια, ὁλοὲν ἀναπτυσσόμενα, διοργανούμενα καὶ λαμβάνοντα πλήρη συναίσθησιν τῆς μεγάλης κοινωνικῆς ἀποστολῆς των. Ἐδῶ ἀκριβῶς συνίσταται καὶ ἡ σημερινὴ σπουδαία κοινωνικὴ σημασία τῶν προλεταρίων. Συνησπισμένοι εἰς μεγάλας πολιτικὰς μερίδας (σοσιαλισταὶ) λαμβάνουν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν τῶν πολιτισμένων λαῶν, παρουσιαζόμενοι ὡς οἱ μόνοι ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ τοῦ σημερινοῦ ἀστικοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος, οἱ μόνοι εἰλικρινεῖς, φανατικοὶ καὶ συστηματικοὶ ἐξελεγκταὶ αὐτοῦ, καυτηριάζοντες τὰς παρεκτροπὰς του καὶ ὑποστηρίζοντες πᾶσαν προοδευτικὴν τάσιν. Ἐκτὸς δὲ τῶν οἰκονομικῶν βελτιώσεων τὰς ὁποίας ἀποσπᾷ διαρκῶς ὑπὲρ τῶν ἐργατικῶν τάξεων, ἐξασκεῖ μεγίστην παιδαγωγικὴν σημασίαν ἡ νέα σοσιαλιστικὴ κίνησις, ἐνθουσιάζουσα τὰ ἐργατικὰ πλήθη δι' ὁπωσδήποτε συνεποῦς καὶ τελείου ἰδεώδους, διεγείρουσα καὶ καλλιεργοῦσα εἰς αὐτὰς προοδευτικὰς τάσεις, παρακινοῦσα εἰς πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐκπολιτιστικὴν δρᾶσιν, συνάμα δὲ καὶ δι' ὁλοκλήρου παρακαταθήκης τῶν νέων ἰδεῶν ἐπὶ ὅλων τῶν ζητημάτων τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἐπιφέρουσα ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὰς σωβινιστικὰς ὑπερβολὰς τοῦ σημερινοῦ μπουρζουαζικοῦ πολιτισμοῦ, ἐμφυσῶσα νέαν σφριγῶσαν πνοὴν εἰς τὸ ἀρχίσαν νὰ γηράσκῃ καὶ ἠθικῶς ἀδυνατίζῃ σῶμα του. Ὡς ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν ἔχομεν τὴν τόσον ἀπαραίτητον ἰσορροπίαν, ἡ ὁποία προετοιμάζει συγχρόνως τὰ στοιχεῖα τελειοτέρου μέλλοντος, εἰς τὸ ὁποῖον πιθανὸν νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ ἡμέραν τινὰ ὁ θυμάσιος προοδευτικὸς νόμος τῆς ἐξελίξεως!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΙ

ΠΡΟΣ ΕΥΚΟΛΩΤΕΡΑΝ ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΝ ΤΗΣ

Ὁ προκείμενος πίναξ, ἐννοεῖται μόνον εἰς γενικὰς γραμμὰς παρουσιάζει βαίως πολλαὶ παρεκκλίσεις αὐτοῦ, ἕνεκα δια

	ΠΛΟΥΤΟ	
	Ἀριστοκράται	*Μεγάλοι Ἀστοί*
Ὑπὲρ τίνος πολιτεύματος;	Ἀπόλυτος μοναρχία.	Τάσις πρὸς μοναρχικὸν Σύνταγμα.
Ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ κλήρου;	Ὑπέρ.	Μᾶλλον ὑπέρ.
Ὑπὲρ τίνων μεταρρυθμίσεων;	Ἐναντίον οἱωνδήποτε κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν μεταρρυθμίσεων.	Ὑπὲρ μετρίων κοινωνικῶν, ἐναντίον οἱωνδήποτε οἰκονομικῶν μεταρρυθμίσεων πρὸς ὄφελος τῶν κατωτέρων τάξεων.
Ὑπὲρ ἢ κατὰ τῶν πολεμικῶν ἐξοπλίσεων καὶ τῆς στρατοκρατίας ἐν γένει;	Ὑπέρ.	Ὑπέρ.
Ποίαν θέσιν κατέχουν εἰς τὰ διάφορα κοινοβούλια;	Ἄκραν δεξιάν,	Δεξιὰν ἢ κέντρον.
Ποίαν ὀνομασίαν συνήθως φέρουν;	Μοναρχικοί. Βασιλόφρονες. Κληρικόφρονες. Συντηρητικοί.	Ἐθνικόφρονες Μετριόφρονες Κέντρον (δεξιόν).

ΝΑΞ

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

τὴν ψυχολογίαν τῶν τάξεων. Ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ πράξει γίνονται βεφόρων τοπικῶν λόγων τοῦ ἑκάστοτε κράτους.

ΚΡΑΤΙΑ		
Μεσαῖοι ἀστοί	*Μικροὶ ἀστοί*	*Προλετάριοι (ἐργάται)*
Σύνταγμα	Δημοκρατία	Σοσιαλιστικὴ δημοκρατία.
Μᾶλλον ἀδιάφοροι	Μᾶλλον κατὰ	Κατά.
Ὑπὲρ μετρίων κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν μεταρρυθμίσεων	Ὑπὲρ κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν μεταρρυθμίσεων ἀτομιστικοῦ μᾶλλον χαρακτῆρος.	Ὑπὲρ ριζικῶν, κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν μεταρρυθμίσεων κοινωνιστικοῦ χαρακτῆρος.
Ὑπὲρ	Μᾶλλον ὑπὲρ ἀλλ' ἐν μέτρῳ.	Κατά.
Κέντρον	Ἀριστερὰν	Ἄκραν ἀριστερὰν
Φιλελεύθεροι Ἐθνικο-φιλελεύθεροι, Προοδευτικοί, Κέντρον (ἀριστερά).	Δημοκράται. Ἐλευθερόφρονες Ῥιζοσπάσται	Σοσιὰλ δημοκράται. Σοσιαλισταί.

ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Καὶ τώρα ἂς ἔρωμεν μερικὰ εὐρωπαϊκὰ παραδείγματα, τὰ σπουδαιότερα καὶ τυπικώτερα τῶν νεωτέρων χρόνων, οἱ ὁποῖοι κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρουν ἀμέσως. Τὸ κλασσικώτερον παράδειγμα εἶνε βεβαίως ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις, (1879) κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ γαλλικὴ μπουρζοαζία, στηριζομένη ἐπὶ τῶν χωρικῶν καὶ τῶν ἐργατικῶν τάξεων, ἀνέτρεψε τὴν ἀριστοκρατίαν. Τὸ αὐτὸ εἶχε συμβῆ εἰς τὴν Ἀγγλίαν πολὺ ἐνωρίτερον.

Δευτέρα γαλλικὴ ἐπανάστασις ἀστικοῦ χαρακτῆρος εἶνε ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἰουλίου (1830) κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ πάλιν ἡ μπουρζοαζία μὲ τὴν βοήθειαν ἐννοεῖται τῶν ἐργατικῶν τάξεων ἀπεδίωξαν τοὺς ἀριστοκράτας Βουρβόνας ἐπιστρέψαντας ἐν τῷ μεταξὺ τῇ βοηθείᾳ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀριστοκρατίας. Καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου (1848) ἔφερε καθαρῶς ἀστικὸν χαρακτῆρα, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐδῶ ἡ μικρὰ καὶ ἐν μέρει ἡ μεσαία μπουρζοαζία μὲ τὴν βοήθειαν πάντοτε τῶν προλεταρίων, ἐξεδίωξε τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς μεγάλης τραπεζικῆς μπουρζοαζίας Λουδοβίκον Φίλιππον. (Οἱ ἀριστοκράται καὶ ὁ κλῆρος ἔμειναν οὐδέτεροι). Ὅλα λοιπὸν τὰ κινήματα αὐτὰ ἔφερον καθαρῶς μπουρζοαζικὸν χαρακτῆρα. Τοὐναντίον αἱ στάσεις τοῦ 1834, ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἰουνίου (1848) καὶ ἡ περιβόητος κομμοῦνα (1871) ἦσαν καθαρῶς προλεταριακὰ κινήματα, διευθυνόμενα κατὰ τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος ἐν γένει.

Ἐν Γερμανίᾳ μπουρζοαζικὴ ἐπανάστασις κατὰ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καθεστῶτος ἐξερράγη τὸ 1848, ὡς ἀντίκτυπος

τῆς Φεβρουαριανῆς ἐπαναστάσεως τῶν Παρισίων. Τὸ αὐτὸ συνέβη ταυτοχρόνως καὶ ἐν Αὐστρίᾳ, ὅπου ὁ πολὺς Μέττερνιχ, ὁ στύλος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀριστοκρατίας μόλις διέσωσε τὴν ζωήν του φεύγων αἰσχρῶς τὴν μῆνιν τοῦ ἀποστατήσαντος λαοῦ.

Τὸ ἴδιον ἔτος καὶ εἰς τὰ διάφορα κρατίδια τῆς Ἰταλίας ἐξερράγη ἀστικὴ ἐπανάστασις κατὰ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καθεστῶτος, πρὸς ἐξασφάλισιν πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ἂν καὶ μετ' ὀλίγον εἰς τὰ κράτη αὐτὰ ἐπῆλθεν ἀριστοκρατικὴ ἀντίδρασις ἐν τούτοις τὰ πρῶτα βήματα πρὸς πολιτικὴν ἐλευθέρωσιν εἶχον γίνει, βαθμηδὸν δὲ ἐννοεῖται, ἐξησφαλίσθη πλήρης πολιτικὴ ἐλευθερία. Καὶ ἡ σημερινὴ ρωσσικὴ ἐπανάστασις εἶνε ἐπίσης ἐπανάστασις τῆς μπουρζοαζίας καὶ τῶν προλεταρίων κατὰ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καθεστῶτος. Δυστυχῶς μεταξὺ τῶν Ρώσσων προλεταρίων καὶ τῶν ἀστῶν, μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον, δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀπαιτουμένη σύμπνοια πρὸς εὐκολωτέραν καταπολέμησιν τῆς ἀριστοκρατίας καὶ πλήρη ἐξασφάλισιν ἀστικοῦ συντάγματος. Καὶ τοῦτο διότι οἱ ρῶσσοι προλεταίριοι, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸν ἀδιάλλακτον ἀγῶνα τῶν εὐρωπαίων συναδέλφων των κατὰ τῆς μπουρζοαζίας, ἐθεώρουν καλὸν νὰ ἐπιτίθενται ὄχι μόνον κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς «ὀλιγαρχικῆς μπουρζοαζίας», ἑτοιμαζομένης νὰ διαδεχθῇ τὴν ἀριστοκρατίαν εἰς τὴν «ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐργατικοῦ λαοῦ». Οἱ ρῶσσοι προλετάριοι προφανῶς ἐνόμιζαν ὅτι εἰμποροῦν δι' ἑνὸς κτυπήματος νὰ ἀπαλλαγοῦν τῆς τε ἀριστοκρατίας καὶ μπουρζοαζίας, ἡ πραγματικότης ὅμως γρήγορα τοὺς ἐδίδαξε ὅτι τοιαῦτα ἄλματα ἡ ἐξέλιξις δὲν κάμνει καὶ ὅτι προσωρινὴ συμμαχία μὲ τὴν μπουρζοαζίαν εἶνε ἀναπόφευκτος, ἐνόσῳ ὑφίσταται τὸ ἀριστοκρατικὸν καθεστώς.

Δυστυχῶς ἡ τοιαύτη ἐχθρικὴ στάσις τῶν ἐργατῶν ἐψύχρανε φυσικὰ τοὺς ρώσσους ἀστοὺς καὶ ἠλάττωσε τὴν γενικὴν ἔντασιν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καθεστῶτος. Εἰς τοῦτο ἄλλως τε πλὴν τούτου συνέτειναν καὶ ἄλλαι αἰτίαι, τὰς ὁποίας δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ κατάλληλος τόπος νὰ ἀναφέρω. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, ἐπιστροφὴ εἰς τὴν πρώην ἀριστο-

κρατικὴν ἀπολυταρχίαν εἶνε πλέον εἰς τὴν Ρωσσίαν ἀδύνατος, βαθμηδὸν δὲ θὰ ἐξασφαλισθῇ καὶ στερεωθῇ πλήρης πολιτικὴ ἐλευθερία εἰς αὐτήν. Ἐν γένει τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, ἀναλόγως τοῦ σταδίου τῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκονται, εἰμποροῦμε νὰ τοὺς χωρίσωμεν εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας: 1) Τοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται ἀκόμη εἰς τὸ γεωργικὸν (ρευσδαλο-ἀριστοκρατικὸν) στάδιον τῆς ἀναπτύξεώς των, καὶ ἑπομένως στενάζον ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν. Ἐδῶ ἀνήκουν ὅλα σχεδὸν τὰ ἀσιατικὰ κράτη. Μερικὰ ἐξ αὐτῶν ἀρχίζουν νὰ δεικνύουν τὰ πρῶτα σημεῖα ἐγκαθιδρύσεως ἀστικοῦ καθεστῶτος, καθὼς ἡ Περσία λ. χ. Καὶ ἡ Τουρκία εὑρίσκεται ἀναμφιβόλως εἰς τὰς παραμονὰς σπουδαίων ἀστικῶν μεταρρυθμίσεων. Τὸ ἴδιον δύναται νὰ λεχθῇ καὶ περὶ Κίνας. Καὶ τὰ λοιπὰ ἐναπομείναντα ἀπολυταρχικὰ κράτη δὲν θὰ βραδύνουν ἐννοεῖται νὰ ἀκολουθήσουν τὴν ἰδίαν ὁδόν, ὅπως σωθοῦν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἄλλων. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν πρέπει νὰ κατατάξωμεν τὰ κράτη ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα ἂν καὶ ἀνεπτύχθη ἰσχυρὰ βιομηχανία καὶ ἑπομένως πολυπληθὴς ἀστικὴ τάξις, ἐν τούτοις διατηροῦν ἀκόμη ἰσχυρὰ ρευσδαλικὰ στοιχεῖα, παίζοντα σπουδαῖον πολιτικὸν ρόλον (μοναρχικὸν σύνταγμα)· ἐδῶ κυρίως ἀνήκουν: Ἰαπωνία, Ρωσσία καὶ ἐν μέρει Αὐστρία καὶ Γερμανία (ἰδίως Πρωσσία). Εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν ὑπάγονται αἱ χῶραι, εἰς τὰς ὁποίας ἡ μπουρζουαζία ἀναμφιβόλως ἀποτελεῖ τὴν ἰσχυροτέραν τάξιν, ἔχουσα σχεδὸν τὰ πάντα εἰς τὰς χεῖρας της, ἡ ἀριστοκρατία δὲ ὅπου σώζεται ἀκόμη, διατρέχει τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ὑπάρξεώς της. (Κοινοβουλευτισμὸς ὑπεύθυνον ὑπουργεῖον). Εἰς τὴν τρίτην αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκουν ὅλα τὰ λοιπὰ πολιτισμένα κράτη Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν μερικὰ εἰς τὰ ὁποῖα, διὰ διαφόρους τοπικοὺς λόγους, δὲν ὑπάρχει πλέον καθόλου ἀριστοκρατία! Ἑπομένως εἰμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς καθαυτὸ μπουρζοαζικὰ κράτη. Ἐδῶ ἀνήκουν ἐκτὸς τῶν δημοκρατῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ μερικῶν ἀγγλικῶν ἀποικιῶν, τὰ κράτη τοῦ Αἵμου μὲ τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ κεφαλῆς!

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Ἐπὶ τέλους ἐρθάσαμεν εἰς τὸ σπουδαιότερον δι' ἡμᾶς μέρος τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον θίγει τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους μας. ἐξηγεῖ τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας μας. Τὴν ἀνάλυσιν πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, μὲ τὸ ὁποῖον κυρίως ἔχομε τὰς περισσοτέρας ἱστορικὰς σχέσεις καὶ τὴν μεγαλειτέραν ψυχολογικὴν συγγένειαν. Τί ἦτο τὸ Βυζάντιον ὑπὸ κοινωνιολογικὴν ἔποψιν καὶ εἰς ποῖον στάδιον ἀναπτύξεως εὑρίσκετο δὲν εἶνε πιστεύω δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ κανείς. Τὸ Βυζάντιον, ὡς ὅλα τὰ κράτη τῆς ἐποχῆς του, ἦτο καθαρῶς ρευσδαλο-ἀριστοκρατικὸν κατασκεύασμα: ἔφερεν, ἐννοεῖται, ὅλα τὰ τυπικὰ γνωρίσματα ἀριστοκρατικοῦ κράτους· πολεμικὸν μένος, κατακτητικὰς ὁρμάς, ἀπολυταρχικὸν συγκεντρωτικὸν πολίτευμα, θεοκρατικὸν πνεῦμα. Τὰ δυναστικὰ συμφέροντα εἰς τὴν πρώτην γραμμήν· ὁ κλῆρος πιστὸς σύμμαχος καὶ εὐλογητὴς τοῦ καθεστῶτος. Ὁ λαὸς ἐστερημένος πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως, ὑπὸ τὴν σημερινὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Τὰ γράμματα καὶ ἡ ἐπιστήμη στάσιμα, ἐμπλεα σχολαστικοῦ ρητορικοῦ πνεύματος. Τὸ κράτος ὑριστάμενον εἰς ἐποχὴν κατ' ἐξοχὴν κατακτητικήν, διαρκῶς προσεβάλλετο ὑπὸ ξένων ὁρδῶν ρευσδαλο-κατακτητικῆς φύσεως, κατέβαλλε δὲ μεγάλας προσπαθείας, ὅπως ἀποκρούει τοὺς ἐχθροὺς καὶ διατηρῇ τὴν ὕπαρξίν του. Τοὺς ἡττημένους ἀντιπάλους προσεπάθει νὰ ὑποτάξῃ, τὴν μὲν ἀνωτέραν των τάξιν

ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀρμοιῶνον, τὸν δὲ κατώτερον λαὸν μετατρέπον εἰς γεωργικόν, ἐργατικὸν καὶ οὐχὶ σπανίως στρατιωτικὸν ὑλικόν· ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ ὁλονὲν ἐγίνοντο φοβερώτεροι, σοβαρῶς πλέον ἀπειλοῦντες αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐξασθενήσαντος κράτους. Τὸ μοιραῖον τέλος ἦτο ἀναπόφευκτον καὶ μετὰ ἡρωικὴν ἀντίστασιν τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ ἀριστοκρατικοῦ Βυζαντίου ὑπέκυψαν εἰς τὸν ὄγκον καὶ τὸ πολεμικὸν μένος νέου ἀκαταμαχήτου ἐχθροῦ—τῶν Τούρκων. Ὅλον σχεδὸν τὸ πρώην ἀπέραντον Βυζάντιον μὲ τὸν ἀρκετὰ ποικίλον ἤδη ἐσωτερικὸν πληθυσμόν του ὑπετάγη εἰς τοὺς νέους ἄρχοντας. Ἐδῶ διακόπτεται ἀποτόμως ἡ περαιτέρω ὁμαλὴ ἐξέλιξις τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου, ὡς ἀνεξαρτήτου ἀριστοκρατικοῦ κράτους, καὶ ἀρχίζει νέα περίοδος ἀνωμάλου βίου, περιπλέξασα καὶ παραμορφώσασα τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Διὰ νὰ καταλάβωμεν καλὰ τὴν περαιτέρω ἀνώμαλον ἐξέλιξιν τοῦ ὑποταγέντος ἔθνους καὶ τὰ σημερινὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα, δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἄσκοπον νὰ ὑποδείξωμεν ποία θὰ ἦτο ἡ ὁμαλὴ ἐξέλιξις τοῦ Βυζαντικοῦ κράτους, ἐὰν δὲν ὑπετάσσετο εἰς τοὺς Τούρκους ἀλλὰ τοὐναντίον ὑπέτασσεν αὐτούς, ὅπως προηγουμένως ἄλλας φυλὰς καὶ κατώρθωνεν μέχρι σήμερον νὰ διαφυλάξῃ τὴν ἀνεξάρτητον ὕπαρξίν του. Κατ' ἀναλογίαν μὲ τὰ ἄλλα ἀριστοκρατικὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη μὲ ποικίλον ἐσωτερικὸν πληθυσμόν, θὰ συνέβαινε περίπου τὸ ἑξῆς: Τὸ ἀπολυταρχικὸν συγκεντρωτικὸν σύστημα θὰ ἐτελειοποιεῖτο βαθμηδὸν εἰς τεράστιον γραφειοκρατικὸν μηχανισμὸν διοικήσεως, εὑρισκομένης καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὰς χεῖρας τῆς κυριαρχούσης ἀριστοκρατίας, ἡ ὁποία ἔχουσα συνάμα καὶ τὰς γαίας εἰς τὰς χεῖρας της, θὰ ἀπήλαυεν ὅλων τῶν ἀγαθῶν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν, ὑπὸ τὴν εὐλογίαν πάντοτε τοῦ κλήρου καὶ τῆς θρησκείας: Τὰ λοιπὰ ἀστικὰ καὶ ἐργατικὰ στοιχεῖα τοῦ κράτους, ἑλληνικὰ καὶ μή, στερούμενα οἱασδήποτε πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ πιεζόμενα ὑπὸ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ καθεστῶτος, δὲν θὰ διέκειντο διόλου φιλικῶς πρὸς αὐτό, διαρκῶς δὲ θὰ ἔτεινον νὰ ἀποσείσωσιν τὸν ζυγὸν αὐτοῦ, εὐθὺς ὡς ἐνισχύοντο οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας.

Ἡ ἀνατροπὴ τῆς ἀριστοκρατίας θὰ ἐπήρχετο ὅταν ὅλα τὰ ἀστικὰ στοιχεῖα τοῦ κράτους, ἄνευ διακρίσεως φύλου καὶ θρησκείας ἀνεπτυγμένα πλέον οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς, συνησπισμένα καὶ στηριζόμενα ἐπὶ τῶν ἐργατικῶν τάξεων, ἐκήρυττον κατ' αὐτῆς πολιτικὴν ἐπανάστασιν πρὸς ἐγκαθίδρυσιν πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀντιπροσωπείας τοῦ λαοῦ. Μετὰ τὴν ἐξασφάλισιν ἀστικῶν ἐλευθεριῶν θὰ ἤρχετο νέα περίοδος φυλετικῆς καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ τάσεως πολιτικοῦ χωρισμοῦ ἢ αὐτονομίας. Αἱ φυλετικαὶ διαφοραὶ θὰ ἐκαλλιεργοῦντο καὶ ὑποστηρίζοντο τόσον περισσότερον ὑπὸ τῆς μπουρζουαζίας, ὅσον περισσότερον θὰ ἐπροωδεύεν ἡ βιομηχανία καὶ ηὔξανε ἡ τάξις τῶν ἐργατῶν. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο θὰ ἠνάγκαζε τοὺς προλεταρίους νὰ ἦνε πολὺ ἐπιφυλακτικοὶ εἰς ἐθνικὰς διαχύσεις, ὑποστηριζομένας ὑπὸ τῆς μπουρζουαζίας πρὸς καλλιτέραν αὐτῶν ἀποκοίμησιν καὶ ἐκμετάλλευσιν. Ἐπὶ τέλους μὲ τὴν διαρκῶς προοδεύουσαν βιομηχανίαν αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις τῶν τάξεων τόσον θὰ ὠξύνοντο, ὥστε θὰ ἐπεσκίαζον τὰς φυλετικὰς καὶ ὡς γενικὸν ἀποτέλεσμα θὰ ἔβλεπεν: γενικὸν συνασπισμὸν ὅλων τῶν ἐργατῶν—προλεταρίων ἐναντίον ὅλων τῶν ἀστῶν—μπουρζοά, ἄνευ διακρίσεως φυλῆς καὶ θρησκείας. Σήμερον ὅμως ἂν τὸ Βυζάντιον διεσώζετο ἀνεξάρτητον καὶ ἀκέραιον θὰ ἐπαρουσίαζε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν ὄψιν εὐρωπαϊκοῦ φεουδαλο-ἀστικοῦ κράτους, (εἶδός τι Ρωσσίας ἢ Αὐστρίας) εὑρισκομένου μᾶλλον εἰς τὸ δεύτερον στάδιον τῆς ἀναπτύξεώς του! Ἀλλ' ὡς γνωστὸν δὲν συνέβη οὕτω. Τὸ ἑλληνικὸν ἀριστοκρατικὸν Βυζάντιον παρεχώρησε τὴν θέσιν του εἰς νέαν φεουδαλικὴν φυλὴν τοὺς κατακτητὰς Τούρκους. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις ἔλαβεν ἰδιόρρυθμον χαρακτῆρα. Τὰ ἀπομεινάρια τῆς ἑλληνικῆς ἀριστοκρατίας, ὅσα διέφυγαν τὴν καταστροφήν, ἄλλα συνεχωνεύθησαν καὶ ἄλλα συνεφιλιώθησαν βαθμηδὸν μὲ τὸν νέον κατακτητήν, μετατραπέντα εἰς πιστοὺς ὑπαλλήλους αὐτοῦ. Ἐκτοτε κατ' οὐσίαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐστερήθη τῆς ἀριστοκρατίας του! Ὁ κλῆρος ἀπωλέσας τὴν ὁμόδοξον σύμμαχον ἀρι-

στοκρατίαν, μὴ δυνάμενος δὲ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ συμβιλιωθῇ μὲ τὸν ἀλλόθρησκον κατακτητήν, ἠναγκάσθη νὰ κλεισθῇ εἰς τὸ κέλυφός του, περιωρισθεὶς εἰς τὸ πνευματικόν του ποίμνιον, συμμεριζόμενος μαζί του ὅλας τὰς πικρίας καὶ ταπεινώσεις τῆς δουλείας, ἀποκτῶν συνάμα διὰ τοῦ τοιούτου δημοκρατικώτερον χαρακτῆρα καὶ ψυχολογίαν. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡ στενωτέρα σχέσις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μὲ τὸν κλῆρον.

Καὶ ἔτσι ἤρχισαν μακροὶ αἰῶνες δουλείας, στασιμότητος ἢ μᾶλλον ὀπισθοδρομήσεως ἐν συγκρίσει μὲ τὴν πρώην κατάστασιν καὶ μὲ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς λοιποὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης ἐστέναζον ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἰδίας ἀριστοκρατίας, ἂν καὶ οὐχὶ εἰς τοιοῦτον βαθμόν.

Καθ' ὅλην λοιπὸν τὴν Εὐρώπην ἡ αὐτὴ σχεδὸν ἀριστοκρατικὴ ἀπολυταρχία καὶ λαϊκὴ δουλεία. Προηγουμένως εἴδομεν πῶς ἐν Εὐρώπῃ, χάρις εἰς τὴν προοδεύσασαν βιομηχανίαν καὶ ἐν γένει οἰκονομικὴν ἐπανάστασιν, ἐπῆλθεν ἐπὶ τέλους καὶ κοινωνικὴ ἐπανάστασις ἀπαλλάξασα τοὺς λαοὺς τῆς ἀριστοκρατικῆς δουλείας. Τὸ ἴδιον ἔπρεπε νὰ συμβῇ καὶ ἐν τῇ Τουρκίᾳ, πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποτελῶν λαῶν. Ἔπρεπε δηλαδὴ ὄχι μόνον ἡ κυρίαρχος φυλὴ βαθμηδὸν νὰ ἀδυνατήσῃ, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπόδουλοι λαοὶ νὰ ἐνισχυθοῦν οἰκονομικῶς ἢ ἄλλως πως. Μόνον ἐκεῖνο τὸ τμῆμα εἰμποροῦσε νὰ ἀποσταστήσῃ τὸ ὁποῖον ἐπαρουσίαζεν ἱκανὰ θετικὰ στοιχεῖα πρὸς ἀπόσειστν τοῦ ἰσχυροῦ εἰσέτι καθεστῶτος.

Τοιοῦτοι θετικοὶ παράγοντες ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν: 1) οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις· 2) ἀφύπνισις ἐθνικῆς ἢ ἀστικῆς συνειδήσεως· 3) ἡ ὕπαρξις ὡρισμένων ἐμπείρων ἢ ἱκανῶν πρὸς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις στοιχείων· 4) βοήθεια ἢ συμπάθεια ἔξωθεν κτλ. Ὅταν κατὰ τὸ 1821 ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Μαλέα, μόνον ὡρισμένον τμῆμα τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἠδυνήθη ἐν τῇ πράξῃ νὰ διεξαγάγῃ αὐτὴν ἐπιτυχῶς καὶ ἕως ἑπτὰ ὅλα ἔτη νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς πελωρίας δυνάμεις τοῦ ἰσχυροῦ ἀκόμη ἐχθροῦ. Τὸ τμῆμα δὲ αὐτὸ—ἡ σημερινὴ Ἑλλὰς—ἦτο τότε τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον

διέθετε τοὺς ἀναγκαίους διὰ τοιοῦτον πελώριον ἀγῶνα παράγοντας:

Πρῶτον ἀπεῖχε περισσότερον ἀπὸ τὸ κέντρον τοῦ ἐχθροῦ, ἔχον ὀλίγα σχετικῶς στοιχεῖα αὐτοῦ, τοὐναντίον δὲ συμπαγῆ ὁμογενῆ πληθυσμὸν 2) εὑρίσκετο εἰς ἐκτάκτως ἀνθηρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐννοεῖται, ἐκείνην. Οἱ Ἕλληνες ἔμποροι διὰ τολμηρῶν ναυτικῶν ἐπιχειρήσεων, ἰδίως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐτροφοδότουν τὴν Εὐρώπην καὶ ἀπεταμίευον μυθώδη δι' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ποσά. 3) διέσωσε, δι' ἰδικούς τοπικοὺς λόγους, πολεμικὰ στοιχεῖα τῆς τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἱκανὰ καὶ ἕτοιμα νὰ μετρηθοῦν μὲ τὸν ἐχθρόν. 4) εἶχε τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν ὑποστήριξιν τῶν ἔξω ὁμοφύλων ἀποικιῶν εἰς τὰ διάφορα παράλια γειτονικὰ κράτη. 5) ἀντιπροσώπευεν τὸν πλέον σχετικῶς ἀνεπτυγμένον λαὸν τοῦ κράτους, ἄλλοτε κυρίαρχον καὶ ἑπομένως ἔμπλεων μεγάλων ἱστορικῶν παραδόσεων, ὑπεκκαιόντων τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τάσιν. 6) ἦτο ἡ γνησία χώρα τῶν μεγάλων κλασικῶν παραδόσεων, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐξησφάλιζε τὴν εὔνοιαν καὶ συμπάθειαν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀριστοκρατίας (ὁ φιλελληνισμὸς κατὰ βάθος εἶναι ἀριστοκρατικὸν καὶ συντηρητικὸν ψυχολογικὸν φαινόμενον).

Προτοῦ ἀναλύσωμεν τὰ τῆς ἐπαναστάσεως θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ περιγράψω ἐν ὀλίγοις τὴν κατάστασιν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ περιβάλλοντος, κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκρήξεως αὐτῆς. Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη διήρχοντο τότε μεταβατικὸν στάδιον ἀπὸ τὸ ἀριστοκρατικὸν εἰς τὸ ἀστικὸν καθεστώς.

Ἡ πρὸ μικροῦ μεγάλη Γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἡ τόσον ἐπιτυχῶς ἀνατρέψατα τὸ μέχρι τοῦδε πανίσχυρον ἀριστοκρατικὸν καθεστώς, ἐνέπλησεν εἰς μὲν τὰ ἀστικὰ στοιχεῖα τῶν ἄλλων κρατῶν ἐλπίδα ἀπελευθερώσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ, εἰς δὲ ἀριστοκρατικὰς κυβερνήσεις φόβον καὶ μεγίστην μέριμναν περὶ διασώσεως τοῦ γοήτρου καὶ τῆς προνομιούχου των καταστάσεως.

Φυσικῷ τῷ λόγῳ συνησπίσθησαν ἀμέσως πρὸς κοινὰς ἐνεργείας καὶ ἀφοῦ ἐπανώρθωσαν εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν Γαλ-

λίαν τὸ ἀριστοκρατικὸν καθεστὼς (παλινόρθωσις Βουρβόνων 1814—15), ἤρχισαν ἀμειλίκτως νὰ καταδιώκουν πᾶσαν ἀστικὴν τάσιν πρὸς ἀρύπνισιν ἢ ἐξέγερσιν. Πρὸς τοῦτο ἴδρυσαν τὴν περιώνυμον ἱερὰν συμμαχίαν, τῆς ὁποίας ὁ μόνος σκοπὸς ἦτο ἡ διατήρησις τοῦ ὑπάρχοντος ἀριστοκρατικοῦ καθεστῶτος καὶ ἡ ἀμοιβαία ὑποστήριξις τῶν ἀριστοκρατικῶν συμφερόντων. (Ψυχὴ τῆς συμμαχίας ἦτο ὁ περιώνυμος αὐστριακὸς ἀρχικαγκελάριος Μεττερνίχ, ὁ ἄσπονδος αὐτὸς ἐχθρὸς τῆς μπουρζοαζίας). Εἰς τοιαύτην λοιπὸν ἐποχὴν ἀριστοκρατικῆς τρομοκρατίας ἐξερράγη ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις! Ἀμέσως προβάλλεται τὸ ἐρώτημα: τί χαρακτῆρα ἔφερεν αὕτη καὶ ποίαν ὑποδοχὴν εἰμποροῦσε νὰ περιμένῃ ἀπὸ τὸ πανίσχυρον ἀριστοκρατικὸν καθεστώς: Ἡ ἐπανάστασις ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἢ ἀριστοκρατικὸν ἢ ἀστικὸν χαρακτῆρα. Δηλαδὴ ἢ νὰ ἦτο ἐπανάστασις ὑποδουλοθέντος ὑπὸ ξένης φυλῆς ἔθνους, διασώζοντος ἀκεραίαν τὴν φεουδαλικὴν ἀριστοκρατίαν του καὶ ἑπομένως ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτῆς ζητοῦντος νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν πρώην ἐλευθερίαν καὶ ἀριστοκρατικὴν μορφήν του, ἢ τοὐναντίον νὰ ἦτο ἐπανάστασις τῶν ἀστικῶν στοιχείων πρὸς ἐξασφάλισιν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν. Ὁ πονηρὸς Μεττερνίχ ἀμέσως ὑποπτεύθη τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, διὰ τοῦ ἐνστίκτου συναισθανόμενος ὅτι κάθε ἐπανάστασις λαοῦ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ φέρῃ, ἐν μέρει τοὐλάχιστον, ἀστικὸν χαρακτῆρα. Ἑπομένως ἀδυσωπήτως ἐκηρύχθη κατ' αὐτῆς, ἕτοιμος νὰ παραδώσῃ αὐτὴν εἰς τοὺς ὄνυχας τῆς ἀριστοκρατικῆς τρομοκρατίας. Εὐτυχῶς ὅμως τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τὴν ἔσωσαν διάφορα περιστατικά, ἰδίως ὅμως τὸ συγκεχυμένον τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς καὶ ἡ αἴγλη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, μὲ τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα στενώτατα ἦτο συνδεδεμένη. Πράγματι ὁ χαρακτὴρ τὸν ὁποῖον ἔφερεν ἡ ἐπανάστασις ἦτο ἀρκετὰ συγκεχυμένος. Κατὰ βάθος ἦτο ἀστικὴ ἐπανάστασις, προκληθεῖσα ὑπὸ τῆς πρωτοφανοῦς οἰκονομικῆς εὐεξίας τῶν ἔσω καὶ ἔξω ἀστικῶν στοιχείων, τῆς ἀρυπνίσεως τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἰδίως εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας ἀστικὰς τάξεις καὶ τοὺς λογίους τοῦ ἔθνους.

Οὐκ ὀλίγον, ἐννοεῖται, συνέτεινε τὸ παράδειγμα τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ γενικὴ ἀρύπνισις τῶν ἀστικῶν στοιχείων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Πλὴν τούτου ὅμως ἔφερε καὶ πολλὰ ἀρχοντικὰ πολεμικὰ ἡμιφεουδαλικὰ στοιχεῖα τεθέντα μετὰ τοῦ κλήρου ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος.

Τὸ δὲ σπουδαιότερον ἐπισήμως ἡ ἐπανάστασις ἔφερε χαρακτῆρα οὐχὶ κοινωνικόν, τάξεως πρὸς τάξιν, ἀλλὰ φυλετικὸν, ἐθνικόν, σκοποῦσα τὴν πολιτικὴν ἀπελευθέρωσιν ὁλοκλήρου ἔθνους ἀπὸ ξένης φυλῆς. Πρόσθεσε εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ ἔθνος αὐτὸ ἦτο τὸ Ἑλληνικόν, οἱ ἀπόγονοι δηλαδὴ τῆς ἀρχαίας κλεινῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ τυραννικὴ φυλὴ—οἱ βάρβαροι, ἀλλόθρησκοι Τοῦρκοι, καὶ θὰ καταλάβῃς, διατὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀριστοκρατία διετέθη οὐχὶ δυσμενῶς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Οἱ ἕλληνες κηρύξαντες τὴν ἐπανάστασιν ἐν ὀνόματι τῶν «μεγάλων παραδόσεων τῆς Ἑλλάδος» κυρίως διανοητικῶς καὶ ψυχολογικῶς ἔτεινον πρὸς τὰς πλησιεστέρας βυζαντινο—χριστιανικὰς παραδόσεις, μὲ τὰς ὁποίας εἶχον ἄμεσον ψυχολογικὴν σχέσιν.

Ἰδεῶδες των ἦτο ἡ δυνατὴ ἀνασύστασις τοῦ πρώην ἑλληνικοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἀποκρυσταλλωθὲν κατόπιν εἰς τὴν ἀρκετὰ οὐτοπιστικὴν «μεγάλην ἰδέαν» μίγμα συγκεχυμένων παρελθόντων ἀριστοκρατικῶν καὶ παρόντων ἀστικῶν ἰδεωδῶν καὶ ἐνστίκτων. Τοιουτοτρόπως ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις γεννηθεῖσα κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει ἀστικῆς ὑλικῆς εὐημερίας καὶ ἀναπτύξεως, διεξήχθη ἐν ὀνόματι ἀρκετὰ ἀριστοκρατικῶν ἰδεωδῶν καὶ παραδόσεων.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα τὸ ἔθνος ἀπέκτησε τὴν ἐλευθερίαν του, ἔχον εἰς τὰς χεῖρας του ὁλόκληρον παρακαταθήκην παραδόσεων, ἰδεωδῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀριστοκρατικοῦ χαρακτῆρος, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων εἶχε κηρύξει τὴν ἐπανάστασιν.

Καὶ τώρα μόνον δύο ὁδοὺς εἶχε νὰ ἀκολουθήσῃ: ἢ τὴν ὁδὸν τῆς πραγματικότητος, σύμφωνον μὲ τὰς ὑπαρχούσας δυνάμεις καὶ τοὺς ὑπάρχοντας παράγοντας ἢ τὴν ὁδὸν τῶν

μεγάλων ἱστορικῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι ἐν τῇ πράξει δὲν ἀντεστοίχουν ἐντελῶς πρὸς τὰς ἄλλοτε συνθήκας, δὲν ἐστηρίζοντο πλέον ἐπὶ πραγματικῶς ὑφισταμένων παραγόντων καὶ διδομένων.

Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτην ὁδὸν τὸ νεαρὸν ἑλληνικὸν κράτος, συναισθανόμενον τὰς μικράς του δυνάμεις, τὸ ἀστικὸν τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τὴν μεγάλην μεταβολὴν τῶν ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν ἐν συγκρίσει μὲ τὸ πρώην βυζαντινὸν καθεστώς, ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ τακτικήν, ὅσον τὸ δυνατὸν πραγματικωτέραν, περιωρισμένην κυρίως εἰς περισυλλογήν, διοργάνωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἰδίων οἰκονομικῶν, ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων· τοῦτο δέ, συντεινούσης καὶ τῆς φυσικῆς τοῦ λαοῦ εὐφυΐας, ἠδύνατο διὰ σώφρονος συστηματικῆς ἐργασίας νὰ ἐπιτευχθῇ εἰς μικρὸν σχετικῶς χρονικὸν διάστημα, μετατρέπον τὴν Ἑλλάδα εἰς πρότυπον ἀνατολικοῦ πολιτισμένου κράτους, εἶδος «ἀνατολικῆς Ἑλβετίας» ἀποσπώσης τὸν ἀληθῆ θαυμασμὸν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ χρησιμευούσης ὡς φαεινὸς φάρος, πρὸς τὸν ὁποῖον διὰ τοῦ ἐνστίκτου θὰ ἔτεινον ὅλοι οἱ ὑπόδουλοι λαοὶ τῆς Τουρκίας. Ἡ τοιαύτη τακτικὴ θὰ εἶχε καὶ τὸ ἄλλο μέγα προτέρημα, ὅτι θὰ ἄφινε τὸ κράτος ἐλεύθερον ἀπὸ οἱασδήποτε ἱστορικὰς παραδόσεις, συντηρητικοῦ καὶ ὀπισθοδρομικοῦ συνήθως χαρακτῆρος, ἐπιτρέπουσα εἰς αὐτὸ νὰ ἀποβάλῃ ἄνευ δυσκολίας πᾶν νεκρὸν καὶ βλαβερὸν στοιχεῖον περισωθὲν διὰ τῆς πολυχρονίου δουλείας, νὰ ἐπιφέρῃ εὐκόλως οἱασδήποτε κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις, πρακτικὰς καὶ ὠφελίμους, συμφώνως μὲ τὸ γενικὸν πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἐν γένει νὰ ἐμφορῆται προοδευτικοῦ, φιλελευθέρου, δημοκρατικοῦ πνεύματος συμφώνου ἄλλως τε μὲ τὴν ἀστικὴν πλέον ὑπόστασιν τοῦ ἔθνους. Αὐτὴ εἰμποροῦσε νὰ εἶνε ἡ μία ὁδός. Ἡ ἄλλη, ἢ τῶν «μεγάλων ἱστορικῶν παραδόσεων» καὶ τοῦ «ἱστορικοῦ δικαίου» κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ φέρῃ ἀντίθετον χαρακτῆρα, καὶ νὰ δώσῃ ἐντελῶς ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Κατ' αὐτὴν τὸ νέον κράτος, παραβλέπον τὰς πραγματικάς του δυνάμεις, τὴν ἀστικήν του ὑπόστασιν καὶ τὰς ἐπελθούσας μεγάλας ἱστορικὰς μεταβολάς,

ἔπρεπε νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ὡς τὸν μόνον νόμιμον ἀντιπρόσωπον καὶ κληρονόμον τοῦ πρώην ἀριστοκρατικοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, νὰ τείνῃ, εἰ δυνατόν, εἰς πλήρη ἀνασύστασιν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν πρώην μορφὴν καὶ ἑλληνικὴν ὑπόστασίν του· ἐπειδὴ ὅμως εἰς τοῦτο ἠμποδίζαν πλεῖστοι νέοι σοβαροὶ παράγοντες, ἔπρεπεν αὐτοὶ παντὶ σθένει νὰ παραγνωρισθοῦν, νὰ ὑποσκελισθοῦν ἀντικαθιστάμενοι δι' ἄλλων, ὑφισταμένων μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ κτλ. Τοιουτοτρόπως ἐγεννῶντο δύο κόσμοι πραγματικότητος: ὁ ἕνας ἀληθής, ὁ τῆς πράξεως, ὁ ἔχων σημασίαν δι' ὅλον τὸν μὴ ἑλληνικὸν κόσμον, καὶ ὁ ἄλλος ὁ τῆς φαντασίας, ὁ μὴ ἀναγνωριζόμενος ὑπὸ τοῦ ἔξω κόσμου, ἔχων ὅμως ἀπόλυτον σημασίαν διὰ τοὺς Ἕλληνας! Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ τοιούτου δυαδισμοῦ πιστεύω εὐκόλως νὰ ἐννοῇ ἕκαστος. Ἀπαξ ἡ Ἑλλὰς ἀπεφάσισε νὰ βαδίσῃ τὴν ὁδὸν τῶν «μεγάλων ἱστορικῶν παραδόσεων» κατὰ φυσικὴν συνέπειαν ἔπρεπε νὰ ὑποκύψῃ καὶ ὑποταχθῇ εἰς ὁλόκληρον σειρὰν ὀλεθρίων, ἀλλ' ἀναπορεύκτων συνεπειῶν:

1) Ἔπρεπε διαρκῶς νὰ ἔχῃ ἐστραμμένον τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, πρὸς τὸ «μέγα παρελθόν», ἀπολαύουσα αὐτὸ διὰ τῆς φαντασίας, ὑπνωτιζομένη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ εἶνε ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ καταλάβῃ τὴν πραγματικὴν καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει σχετικὴν αὐτοῦ σημασίαν, ὑποπίπτουσα εἰς ψευδεῖς ὑπερβολὰς ἐκτιμήσεως καὶ αὐτοθαυμασμοῦ. Ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης τάσεως πρὸς τὰ ὀπίσω θὰ ἦτο ἡ παραμέλησις τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος.

2) Ὡς τείνουσα διαρκῶς πρὸς τὰ ὀπίσω κατ' ἀνάγκην θὰ ἀπέκτα ὀπισθοδρομικὸν καὶ συντηρητικὸν χαρακτῆρα!

Πλὴν τούτου ἐπειδὴ τὸ ἐξυμνούμενον παρελθὸν ἔφερεν κυρίως ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα, κατ' ἀνάγκην καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἔθνους, ἐν μέρει τοὐλάχιστον, θὰ ἔφερον ἀριστοκρατικὴν ὑπόστασιν, ὅπερ οὐτοπικὸν διὰ καθαρῶς ἀστικὸν πλέον λαόν.

3) Ἔπρεπε νὰ ὑποστηρίζῃ φανατικῶς πᾶν τὸ ἔχον ἱστορικὴν καὶ ὀργανικὴν σχέσιν μὲ τὸ παρελθόν, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ μετεβλήθη εἰς νεκρὸν ράκος, ἢ ἂν διὰ τῆς στασιμότητός του

ἀπονεκρώνῃ ἢ ἀποβλακώνῃ τὸ περιβάλλον: (γλῶσσα, θρησκεία, ἠθικὴ κτλ. κτλ.). Πᾶσα, ἔστω καὶ βαθμιαία εὐεργετικὴ μεταρρύθμισις, σύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ τὰς νέας ἀπαιτήσεις τοῦ λαοῦ, εἰς τοὺς σπουδαίους αὐτοὺς κλάδους τοῦ βίου, δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ τύχῃ ἀμειλίκτου καταδιώξεως ὡς ἀντιβαίνουσα πρὸς τὰς «ἱστορικὰς παραδόσεις» καὶ τὴν ἱστορικὴν ὄψιν «ἑνότητα» τοῦ ἔθνους. Τοιουτοτρόπως τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον μὲ ἐλαφρὰν τὴν συνείδησιν σφαγιάζονται εἰς τὸ παρελθόν!

4) Ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ κηρυχθῇ ἀμείλικτος ἐχθρὸς παντὸς μὴ ἀναγνωρίζοντος τὰς «ἱστορικὰς παραδόσεις» καὶ ἀντιτείνοντος εἰς τὸ «ἱστορικὸν δίκαιον», τὸ «δίκαιον τῆς πραγματικότητος». Ἡ τοιαύτη συντηρητικὴ «ἱστορικὴ τακτικὴ» ὡς φυσικὸν καὶ ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα θὰ εἶχε τὸ κοινὸν μῖσος ἐναντίον της ὅλων τῶν γειτόνων λαῶν, τῶν ὑποτελῶν ἄλλοτε εἰς τὴν σφαῖραν τῶν «ἱστορικῶν παραδόσεων».

5) Ἐν τέλει ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῇ ὁλόκληρον σύστημα ψεύδους καὶ αὐταπάτης, συστηματικῆς καὶ ἀσυνειδήτου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαστροφῆς τῆς πραγματικότητος, μονομεροῦς κρίσεως ἀπὸ ὡρισμένης μόνον ἀπόψεως, συμφώνου μὲ τὰς «ἱστορικὰς παραδόσεις» κτλ.

Τὰ ἀνώμαλα ἀποτελέσματα τῆς καταστάσεως αὐτῆς, πιστεύω, εὐκόλως νὰ ἐννοῇ ἕκαστος.

Ποίαν ἐκ τῶν δύο τούτων ὁδῶν ἔπρεπε νὰ βαδίσῃ ἡ ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλάς; τὴν ὁδὸν τῆς πραγματικότητος ἢ τὴν τῶν παραδόσεων; Καὶ ἐὰν ἀκόμη συμφωνήσωμεν ὅλοι, ὅτι ἡ πρώτη ὁδὸς θὰ ἦτο ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις προτιμωτέρα καὶ θὰ ἔδιδεν ἐξάπαντος καλλίτερα ἐκπολιτιστικὰ καὶ λοιπὰ ἀποτελέσματα, οὐχ ἧττον πιστεύω, δὲν θὰ εὑρεθῇ κανείς, ὁ ὁποῖος νὰ φαντασθῇ, ὅτι ἦτο ποτὲ ψυχολογικῶς δυνατόν, τὸ ἔθνος νὰ ἀκολουθήσῃ τότε τοιαύτην πρακτικὴν καὶ φρόνιμον ὁδόν! Τὸ τοιοῦτον προαπαιτεῖ ἄλλην ἀνάπτυξιν, ἄλλην ψυχολογίαν, ἄλλην ἐποχήν... Τὸ ἐν ὀνόματι τῆς «μεγάλης Ἑλλάδος» ἀγωνισθὲν καὶ ἐλευθερωθὲν ἔθνος, ὡς ἐκ τῆς ψυχολογίας του,

τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἐποχῆς του δὲν εἰμποροῦσε παρὰ νὰ λάβῃ τὴν ὁδὸν τῶν «μεγάλων παραδόσεων».

Τὸ τοιοῦτον ἦτο ἀναπόφευκτον, μοιραῖον καὶ ἑπομένως πᾶσα κριτικὴ ἐδῶ καταντᾶ περιττή. Ἄλλο ζήτημα, κατὰ πόσον ὠφέλησε καὶ τὶ ἀποτελέσματα ἔδωσεν ἡ τοιαύτη πολιτικὴ τῶν «παραδόσεων». Ἐδῶ ἡ αὐστηρὰ ἀντικειμενικὴ κριτικὴ εἶνε ἀναπόφευκτος, ὑποχρεωτική, διότι τὰ ἐξαγόμενα αὐτῆς εἰμποροῦν νὰ μᾶς ὠφελήσουν διὰ τὸ μέλλον, δεικνύοντα τὰ τρωτὰ καὶ ὀλέθρια μέρη τῆς μέχρι τοῦδε τακτικῆς, καὶ ἑπομένως παρακινοῦντα εἰς ἀλλαγήν, μεταρρύθμισιν ἢ καὶ ἐγκατάλειψιν αὐτῆς.

Καὶ λοιπὸν ὁ ἐλευθερωθεὶς λαός, παρ' ὅλην τὴν ἀδυναμίαν του, ἐρρίφθη εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς ἱστορικῆς του ἀποστολῆς. Ἐν τῷ εἰλικρινεῖ ἐνθουσιασμῷ του ἐδέχθη ξένην ἀριστοκρατίαν, ἀντιπροσωπεύουσαν ὄψιν τὰ παρελθόντα ἀριστοκρατικὰ μεγαλεῖα τοῦ ἔθνους. Ἡ νέα βαυαρικὴ ἀριστοκρατία, παρ' ὅλας της τὰς εἰλικρινεῖς περὶ μεγάλης πατρίδος λέξεις, δὲν ἐβράδυνεν, ἐννοεῖται, νὰ δείξῃ ἐν τῇ πράξει τὰς ἀριστοκρατικὰς ἀπολυταρχικάς της ἕξεις, δυσαρεστοῦσα καὶ ἐρεθίζουσα οὕτω τὸ ἀστικὸν πνεῦμα τοῦ ἔθνους. Ἀλλ' ἀκριβῶς τὸ ἀστικὸν αὐτὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἔλλειψις ἐντοπίου ἰσχυρᾶς ἀριστοκρατίας συνέτεινεν ὅπως ἡ βαυαρικὴ ἀριστοκρατία ἀνατραπῇ, παρ' ὅλας της τὰς μεγάλας λέξεις. Ἡ ἀστικὴ πραγματικότης ἀνέτρεψε τὴν οὐτοπιστικὴν ἀριστοκρατίαν, ἥτις ἐπίεζεν αὐτήν! Αὐτὴν δὲ τὴν φορὰν ἡ ἑλληνικὴ μπουρζουαζία δὲν ἀφέθη νὰ αὐταπατηθῇ δι' ἀριστοκρατικῶν μεγαλείων καὶ ἔσπευσε νὰ ἐγκαθιδρύσῃ μπουρζουαζικὸν σύνταγμα, δανεισθεῖσα αὐτὸ παρὰ τῶν εὐρωπαίων συναδέλφων της.

Τοῦτο ἦτο τὸ δεύτερον μέγα θετικὸν κατόρθωμα τῆς ἑλληνικῆς μπουρζουαζίας! Τώρα ἔλαβε τὸ πᾶν εἰς τὰς χεῖράς της καὶ ἤρχισεν ἀπεριορίστως καὶ ἀνεξελέγκτως νὰ κυβερνᾷ τὴν χώραν. Ἔκτοτε ἀρχίζει νέα περίοδος ἀρκετὰ παράδοξος καὶ πρωτοφανής.

Ἰθαγενὴς ἀριστοκρατία λείπει, ὡς ἐκ τούτου καὶ οὐδεμία

πίεσις ἡ ἐξέλεγξις ἄνωθεν. Ἐπίσης πλήρης ἔλλειψις ἀντιπολιτεύσεως κάτωθεν! Ὁ κατώτερος λαὸς ἐστερρημένος οἱασδήποτε κοινωνικῆς μορφώσεως, ἀσύντακτος καὶ ἀδιοργάνωτος, πλήρης προλήψεων, συντηρητικῶν ἐνστίκτων καὶ ἐξ ἄλλου ὑπνωττισμένος ἀπὸ τὰς μεγάλας λέξεις, κοιμᾶται βαθειά! Εἰμπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ· εὐνοϊκώτερον ἔδαφος, ὀι' εὔκολον κυριαρχίαν ἐκ μέρους ὀλίγων σχετικῶς ἀστῶν διακρινομένων ἐωὶ πλούτῳ ἢ οἰκογενειακῷ ὀνόματι καὶ ἐχόντων ὁπωσδήποτε τοπικήν τινα ἐπιρροήν; ἐξασφαλισθέντες διὰ τοῦ συντάγματος ἀπέναντι τῆς ἀριστοκρατικῆς βασιλείας, καὶ ἐπωφελούμενοι τῆς ἀμαθείας καὶ τοῦ ἀσυντάκτου τοῦ λαοῦ ἤρχισαν νὰ κυβερνοῦν τὸν τόπον, λόγῳ μὲν συνταγματικῶς, πράγματι δὲ ἀρκετὰ ἀπολυταρχικῶς. Τὴν παρακαταθήκην τῶν μεγάλων λέξεων, ἐννοεῖται, τὴν ἄρισαν ἄθικτον ὄχι μόνον ὡς μὴ βλάπτουσαν τὴν κυριαρχίαν των, ἀλλὰ τοὐναντίον ὡς συμφέρουσαν, χρησιμεύουσαν ὡς νανούρισμα τοῦ κοιμωμένου λαοῦ. Ἔκτοτε ἡ ὀλιγάριθμος κυριαρχοῦσα ἑλληνικὴ πλουτοκρατία, μένουσα ἄνευ πραγματικῆς ἐξελέγξεως ἄνωθεν καὶ κάτωθεν, κρυπτομένη δὲ ὄπισθεν φιλελευθέρου λαϊκοῦ πολιτεύματος ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὄπισθεν μεγάλων ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ πομπωδῶν λέξεων, παρεδόθη ἀνενοχλήτως εἰς ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ ὄργια, διαφθείρουσα διὰ τοῦ παραδείγματός της πᾶν τὸ περιβάλλον.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας καὶ ἐν τοιαύτῃ διεφθαρμένῃ καὶ ἀνωμάλῳ ἀτμοσφαίρᾳ τὸ πᾶν, ἐννοεῖται, ἔλαβεν ἀνάλογον χαρακτῆρα.

Ἡ ποίησις, ἐμπνευσθεῖσα καὶ ἀναπτύξασα κατὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα ὅλην της τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, περιῆλθε κατόπιν εἰς μαρασμόν, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως νέων κοινωνικῶν ἰδεωδῶν. (Μόνον λυρική τις ποίησις καὶ αὐτὴ ἀρκετὰ ἰσχνή, εἰμποροῦσε νὰ ὑφίσταται εἰς τὸ ἐγωϊστικὸν αὐτὸ περιβάλλον).

Ἡ φιλολογία καὶ τὸ δρᾶμα, ζῶντα ἐν τῷ μέσῳ τοιαύτης ἐλαττωματικῆς καὶ διεφθαρμένης κοινωνίας, παρουσιαζούσης ἀπειρίαν θεμάτων πρὸς δημιουργίαν κοινωνικοῦ μυθιστορήματος καὶ δράματος, οὐδὲν σοβαρὸν ἔπραξαν, διότι οἱ συγγραφεῖς ἢ δὲν ἠδύναντο νὰ ὑψωθοῦν ὑπεράνω αὐτῆς, ἢ καὶ ἐὰν ἀντιλαμβάνοντο, δὲν εἶχον τὸ θάρρος νὰ καυτηριάσουν τὰ ἐλαττώματα αὐτῆς, δεικνύοντες πάλιν ἀσθενῆ χαρακτῆρα, ἀποτέλεσμα ἀσθενοῦς κοινωνίας, ἐξ ἀνάγκης δὲ ἐλάμβανον ἀθῶα θέματα ἐκ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἢ τὸ πολὺ ἐκ τοῦ βίου τῶν χωρίων καὶ νήσων. Αἱ μικραὶ τυχὸν ὁσκιμαὶ κοινωνικῆς κωμωδίας ἦσαν τόσον ἰσχναί, ὥστε δὲν δύνανται νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει.

Ἡ οὕτω λεγομένη ἑλληνικὴ ἐπιστήμη μὲ τοὺς τόσους «σοφοὺς καθηγητάς της», ζῶσα ἐν τῷ μέσῳ ὠκεανοῦ ψεύδους, ἀμαθείας καὶ μεσαιωνικῶν προλήψεων, ὄχι μόνον ἐφάνη ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ διασπάσῃ ἔστω καὶ μικρὸν μέρος αὐτῶν, ἀλλὰ τοὐναντίον ἡ ἰδία εὑρίσκεται καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν προλήψεων καὶ τοῦ ψεύδους τῶν τριῶδων, δεικνύουσα φανατικὴν τάσιν πρὸς σχολαστικότητα καὶ σοφιστείαν, πρωτοφανῆ ἔλλειψιν πρωτοτυπίας καὶ τολμηρᾶς σκέψεως, ἀποζῶσα κυριολεκτικῶς ὡς ἐλεεινὸν παράσιτον ἐκ τοῦ σώματος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης. Τὸ τί ἐστι δὲ ἑλληνικὸς τύπος, ὅλοι, πιστεύω, γνωρίζουν καλῶς. Δυσκόλως εἰμπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ μᾶλλόν τι ἀμαθέστερον, ἐπιπολαιότερον, ἀοριστώτερον καὶ ψευδέστερον, ἀποπλανῶν κυριολεκτικῶς καὶ ἀποστρεβλῶνον τὸ κοινόν, τὸ μέγα μέρος τοῦ ὁποίου ὡς μόνον μέσον μορφώσεως ἔχει αὐτόν! Ἀλλὰ ἠδύνατο ἐν τοιαύτῃ ἀτμόσφαιρα νὰ ὑπάρχῃ καλλίτερος τύπος, ἀφοῦ αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη πλέει εἰς τὸ πέλαγος τοῦ ψεύδους, τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς σοφιστείας; Ἐννοεῖται ἡ μολυσματικὴ αὐτὴ ἀτμόσφαιρα δὲν εἰμποροῦσε παρὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν διαφθορὰν τῶν χαρακτήρων: Δυσειδαιμονίαι, προλήψεις, δονκιχωτισμός, δυσαναλογία λέξεων καὶ πράξεων, καχυποψία, ἀνευλάβεια πρὸς τὸ ἄτομον τοῦ ἑτέρου, ἔλλειψις κοινωνικῆς παρρησίας καὶ αὐταπαρνησίας, ἀνειλικρίνεια, ἐγωϊστικὴ ἀτομιστικότης κτλ. κτλ. ἐπὶ τοσοῦτον κατήντησαν κοινὰ ἐλαττώματα, ὥστε νὰ μὴ προξενοῦν καμμίαν ἐντύπωσιν.

Ἡ πρώτη λοιπὸν αἰτία ὅλης τῆς σειρᾶς τῶν ἀνωμάλων

φαινομένων ἦτο ἡ τόσον ἱστορικῶς μοιραία καὶ ἀναπόφευκτος, ἴσον καὶ οὐτοπιστικῶς βλαβερὰ τάσις τοῦ ἔθνους, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του, πρὸς πολιτικὴν «μεγάλων ἱστορικῶν παραδόσεων» ὄχι μόνον δυσαναλόγων πρὸς τὰς μικράς του δυνάμεις ἀλλὰ μὴ ἀνταποκρινομένων ἐν πολλοῖς μὲ τοὺς παράγοντας τῆς πραγματικότητος. Ἡ πρώτη αὐτὴ κεντρικὴ οὕτως εἰπεῖν αἰτία, κατ' ἀναπόφευκτον συνέπειαν ἐγέννησε δεύτερον κύκλον ἀτόπων καὶ βλαβερῶν φαινομένων: φανατικὴν συντηρητικότητα εἰς ὅλα, διαστροφὴν τῆς ἀληθείας, παραγνώρισιν τῆς πραγματικότητος, ὑποστήριξιν νεκρῶν τύπων καὶ συστημάτων, καταπολέμησιν πάσης ζωντανῆς, τολμηρᾶς ἰδέας κτλ.

Τὰ δευτερεύοντα αὐτὰ ἀνώμαλα συμπτώματα, συνεπέφερον ἀναγκαίως τρίτον κύκλον ἀνωμάλων καὶ λυπηρῶν συμπτωμάτων, ταῦτα τέταρτον καὶ οὕτω καθεξῆς. Τιθεμένου οὕτω τοῦ ζητήματος, ἡ λύσις του προβάλλει σαφὴς δι' ἕκαστον. Ἕκαστος ἐννοεῖ πλέον εὐκόλως, ὅτι κριτικὴ δευτερευόντων ἢ τριτευόντων ἀνωμάλων συμπτωμάτων, εἶνε ἐντελῶς ἄσκοπος, ἐν ὅσῳ δὲν θίγεται ἡ κεντρικὴ αἰτία· (ὅπως μέχρι σήμερον δυστυχῶς ὑφ' ὅλων ἐγίνετο!) Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἐπιτακτικῶς στρέφεται περὶ τὸ σκληρὸν δίλημμα: Ἢ ἐξακολούθησις τῆς μέχρι τοῦδε τακτικῆς τῶν «μεγάλων ἱστορικῶν παραδόσεων» μὲ ὅλα της τὰ βλαβερὰ παρεπόμενα, (ἕως ὅτου ἡ πραγματικότης διὰ κολοσσιαίας τινὸς καταστροφῆς, ἀνοίξει τὰ μάτια καὶ τοῦ πλέον τυφλοῦ) ἢ ἀμείλικτος κριτικὴ ἀνάλυσις, μεταρρυθμισις καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἐγκατάλειψις τῆς τακτικῆς αὐτῆς, χάριν τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου. Ἢ γλυκεῖα, ἀλλ' ὀλεθρία φαντασία ἢ σκληρὰ ἀλλὰ σωτήριος πραγματικότης! Tertium non datur? Ἀκόμη εἶνε καιρὸς νὰ σωθοῦν πολλὰ καὶ νὰ προληφθοῦν πολλαὶ ἐξωτερικαὶ καὶ ἐσωτερικαὶ πανωλεθρίαι. Πρὸ πάντων ἐσωτερικῶς πρέπει νὰ σπεύσωμεν, διότι κράτος ἐσωτερικῶς ἀνώμαλον, ἀσύντακτον καὶ σάπιον, εἶνε ἀδύνατον νὰ βάσῃ ἐπιτυχῶς εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν ἐσωτερικὴν ἐξυγίανσιν πρέπει νὰ ἔχωμεν χέρια ἐντελῶς ἐλεύθερα καὶ νὰ ἀρχίσωμεν τὴν κριτικήν μας ἀπὸ τὸν πρῶτον κύ-

κλον, μὴ σταματῶντες πρὸ οὐδεμιᾶς «παραδόσεως», ὁσοδήποτε ἱερὰ καὶ ἂν φαίνεται. Ἀπὸ ἐκεῖ πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀναγέννησίς μας καὶ ἡ «ἀνατίμησις ὅλων τῶν τιμημάτων». Τότε οἱ δευτερεύοντες καὶ τριτεύοντες κρίκοι τῆς ἁλύσσου μόνοι των θὰ σπάσουν, ἐπιφέροντες ἐξυγίανσιν καθ' ὅλην τὴν γραμμήν!

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Καὶ τώρα τί πρέπει νὰ γίνῃ ὅπως ἡ κοινωνία μας ἐξέλθῃ τῆς ἀνωμάλου καὶ στασίμου αὐτῆς καταστάσεως; Ὅποιος ἐνόησε τὴν οὐσίαν τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων, θὰ ἀπαντήσῃ βεβαίως ἀμέσως: Πρέπει αἱ κοινωνικαί μας τάξεις νὰ ἀρχίσουν ἀμέσως τὸν πόλεμον ἀναμεταξύ των, ἑκάστη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν οἰκονομικῶν καὶ λοιπῶν της συμφερόντων! Τὸ τοιοῦτον θὰ ἀναγκάσῃ τοὺς πολεμίους νὰ ἀναπτύξουν ὅλην των τὴν ἐνέργειαν, συνάμα δὲ νὰ θίξουν ἐξ ἀνάγκης ὅλα τὰ ζητήματα: πολιτικά, κοινωνικά, οἰκονομικά, πνευματικά, ἠθικὰ κτλ. κάθε τάξις ἐκ τῆς ἰδικῆς της ἀπόψεως. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὅλης κινήσεως θὰ εἶναι: πρόοδος καὶ μόνον πρόοδος δι' ὅλην τὴν κοινωνίαν μας! Αἱ γενικαὶ λέξεις περὶ γενικῶν συμφερόντων κτλ. αἱ ὁποῖαι μέχρι σήμερον ἀπεκοίμιζον τὴν κοινωνίαν μας, παραλύουσαι κάθε τάσιν πρὸς κίνησιν καὶ πρόοδον (χάριν τῆς πατρίδος ὄῆθεν, πράγματι δὲ πρὸς τὸ συμφέρον μιᾶς μόνον τάξεως, τῆς κυριαρχούσης) θὰ λείψουν ἀμέσως. Καθένας ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, ἀναλόγως τῶν οἰκονομικῶν του συμφερόντων καὶ τῆς ψυχολογίας του, θὰ προβάλῃ ὁλόκληρον σειρὰν ἀπαιτήσεων, τὰς ὁποίας φανατικῶς θὰ ὑπερασπίζηται. Αἱ διάφοροι κοινωνικαὶ τάξεις θὰ σχηματίσουν ἀνάλογα πολιτικὰ κόμματα μὲ ὡρισμένας πλέον πολιτικάς, κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας φανατικῶς καὶ συστηματικῶς θὰ ὑπερασπίζωνται διὰ τῶν ἀντιπροσώπων των εἰς τὴν βουλήν. Ὁ σημερινὸς ἐλαστικὸς καὶ ἄχρους βουλευτικὸς συρφετός, ὁ ὑπερασπίζων κυρίως τὰ ἀτομικά του συμφέροντα, θὰ μετατραπῇ εἰς φανατικοὺς ἀντιπροσώπους ὡρισμένων κοινωνικῶν τάξεων, ὑπευθύνων ἀπέναντι ὡρισμένης πολιτικῆς μερίδος.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης μεταβολῆς, πιστεύω εὐκόλως νὰ ἐννοῇ ἕκαστος. Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα ποῖαι κοινωνικαὶ τάξεις ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἀριστοκρατία, ὡς εἶδος, ἐν ἀνωτέρῳ δὲν ὑπάρχει πλέον! Ἑπομένως οἱαδήποτε τυχὸν τάσεις καὶ ἐπιθυμίαι ἐγκαθιδρύσεως ἀριστοκρατικῶν συστημάτων εἶνε καθαρὰ οὐτοπία, οὐδεμίαν δυναμένη νὰ ἔχῃ πρακτικὴν σημασίαν. Ἐὰν δὲ μερικοὶ θερμοκέφαλοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξηγήσουν τὴν σημερινὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν, ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των προφέρουν λέξεις περὶ περιορισμοῦ τοῦ συντάγματος ἐπὶ τὸ ἀριστοκρατικώτερον κτλ.—τοῦτο δὲν εἶνε ἄλλο τι, παρὰ ἀσυνείδητα ἀταβιστικὰ ἔνστικτα περασμένης ἀριστοκρατικῆς ἐποχῆς. Οὐχὶ ὀπίσω, ἀλλὰ ἐμπρὸς πρέπει διαρκῶς νὰ κυττάζωμεν, πρὸς τοῦτο δὲ πρέπει νὰ φροντίσωμεν ὅπως ὅλος ὁ λαὸς λάβῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐκπολιστικὴν κίνησιν τῆς χώρας, ἐπωφελούμενος ὅπως πρέπει τοῦ ὑφισταμένου συντάγματος. Ὄχι περιορισμούς, ἀλλὰ ἀφύπνισιν, διοργάνωσιν καὶ συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ εἰς τὰ πράγματα τοῦ κράτους.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθω εἰς τὸ προκείμενον. Καὶ λοιπὸν ἀριστοκρατίαν δὲν ἔχομεν. Ἂς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὰς ἀστικὰς τάξεις. Βεβαίως ἔχομεν καὶ μεγάλην, καὶ μεσαίαν καὶ μικρὰν μπουρζουαζίαν.

Ὡς εἶπον ἀνωτέρω ἡ Ἑλλὰς εἶνε καθαρῶς ἀστικὸν κράτος. Ἡ μεγάλη μπουρζουαζία μας ἂν καὶ ἀριθμητικῶς μηδαμινὴ περιλαμβάνουσα δεκάδας ἴσως μόνον ἀντιπροσώπων, ἐν τούτοις παίζει σπουδαῖον πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν ρόλον. Αὐτὴ κυρίως εἶνε γέννημα τῶν νεωτέρων χρόνων, γνήσιον προϊὸν τῆς βιομηχανικῆς καὶ χρηματιστικῆς ἐποχῆς μας. (Τραπεζίται, μεγάλοι βιομήχανοι, μεγαλέμποροι κτλ.)

Ἡ μεσαία μπουρζουαζία μας εἶνε ἀναμφιβόλως πολυα-

ρ:θμοτέρα, ἂν καὶ σχετικῶς μὲ τὸν λοιπὸν ὄγκον τοῦ λαοῦ εἶνε καὶ αὐτὴ ὀλιγάριθμος. Τὸ τοιοῦτον δὲν ἐμποδίζει, ἐννοεῖται, νὰ παίζῃ ἐπίσης σπουδαῖον ρόλον εἰς τὰς τύχας τοῦ κράτους. (Εὐκατάστατοι βιομήχανοι, ἔμποροι, κτηματίαι, πλούσιοι χωρικοὶ συνάμα δὲ μέγα μέρος τῶν ἱστορικῶν οἰκογενειῶν τῆς χώρας.)

Μὲ δύο λέξεις εἰμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν :

Ὅλη ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος μέχρι σήμερον καθ' ὁλοκληρίαν εὑρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῆς μεγάλης καὶ μεσαίας μπουρζουαζίας !

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν μικρὰν μπουρζουαζίαν, ἡ ὁποία ἀναμφιβόλως ἀποτελεῖ τὸν μέγαν ὄγκον τοῦ λαοῦ, (μικροέμποροι, τεχνῖται, χωρικοὶ κτλ.) ἡ συμμετοχὴ καὶ ἡ ἐπιρροὴ αὐτῆς εἰς τὰ πράγματα τῆς χώρας ἦτο καὶ εἶνε σχεδὸν μηδαμινή ! Πρωτοφανὲς καὶ παράδοξον ἀλλ' ἀληθές.

Καὶ τοῦτο μὲν ἐλεύθερον πολίτευμα καὶ γενικὴν ψηφοφορίαν ! Αὐτὰ εἶνε τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεγάλων λέξεων, τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ὑπνωτιστικῆς καταστάσεως.

Ἐργάτας—Προλεταρίους ἔχομεν ; ἀναμφιβόλως. Ἀφοῦ ἐγκαθιδρύσαμεν τὸ καπιταλιστικὸν βιομηχανικὸν σύστημα ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἔχωμεν προλεταρίους ; Εὐτυχῶς ἔχομεν καὶ αὐτὸ εἶνε τὸ φαεινότερον ἴσως σημεῖον, τὸ ὁποῖον δίδει τὰς μεγαλειτέρας ἐλπίδας πρὸς ἀναγέννησιν τῆς κοινωνίας μας. Διότι οἱ προλετάριοι εἶνε τὸ ὑγιέστερον, γενναιότερον, φανατικώτερον καὶ ἀδιαλλακτικώτερον στοιχεῖον τῆς κοινωνίας.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐννοεῖται δὲν εἶνε πολλοί, διαρκῶς ὅμως θὰ αὐξάνουν μὲ τὴν πρόοδον τῆς βιομηχανίας, τῆς μεγάλης γεωργίας (ἀγροτικοὶ ἐργάται) τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας. Ὥστε ἔχομεν τὰς ἑξῆς τάξεις : 1) Πλουτοκρατίαν ἐν γένει, περιλαμβάνουσαν μεγάλους καὶ μεσαίους ἀστούς, ἀποτελοῦντας, μέχρι σήμερον τὴν κυριαρχοῦσαν τάξιν τῆς Ἑλλάδος 2) Μικροὺς ἀστούς, ἀποτελοῦντας τὸν μέγαν ὄγκον τοῦ λαοῦ, μὴ παίζοντας ὅμως κανὲν σχεδὸν κοινωνικὸν ρόλον καὶ 3) Τοὺς Ἐργάτας—Προλεταρίους, εὑρισκομένους ἐν γεν-

νήσει καὶ ἀναπτύξει. Πλὴν τούτων πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ὅλους ὅσοι, στερούμενοι ἰδιοκτησίας, ἀποζοῦν ἐκ τῆς πνευματικῆς των ἐργασίας. (Ὑπάλληλοι ἄνθρωποι τῶν ἐλευθέρων ἐπαγγελμάτων, τῶν γραμμάτων, τῶν καλῶν τεχνῶν φοιτηταὶ κλπ. ὅλοι αὐτοὶ ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς των καταστάσεως κυμαίνονται μεταξὺ μπουρζουαζίας καὶ προλεταρίων. Ὅλαι λοιπὸν αἱ κατώτεραι αὐταὶ τάξεις, αἱ ὁποῖαι μέχρι σήμερον πρὸς μεγάλην ζημίαν τῆς κοινωνίας μας, ἐσιωποῦσαν, πρέπει νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὴν παθητικήν των κατάστασιν καὶ ἀρχίσουν τὸν πόλεμον μὲ τὴν κυριαρχοῦσαν πλουτοκρατίαν. Πρὸς τοῦτο ὅμως χρειάζεται ὅπως αἱ τάξεις αὐταὶ λάβουν πλήρη συναίσθησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ ἰδιότητος αὐτῶν ὡς τοιούτων τάξεων, συνάμα δὲ καὶ τῆς μεγάλης κοινωνικῆς ἀποστολῆς των. Ἅμα ἡ συναίσθησις ἔλθῃ, ὁ πόλεμος ἀμέσως θὰ ἀρχίσῃ καὶ θὰ μᾶς φέρῃ σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ποθητὰ ἀποτελέσματα. Τὴν ἀρχὴν θὰ κάμνουν οἱ ἐργάται, ὡς ἡ πλέον πιεζομένη καὶ ἀδικουμένη τάξις, ἡ ὁποία δὲν ἔχει καιρὸν καὶ ὄρεξιν νὰ περιμένῃ πολὺ μὲ τὴν πρώτην δὲ εὐκαιρίαν θὰ ἀρχίσῃ τὸν ἀγῶνα. Αὐτοὺς θὰ ἀκολουθήσουν οἱ μικροὶ ἀστοί, τοῦτο δὲ θὰ ἀναγκάσῃ ἐπὶ τέλους τὴν κυριαρχοῦσαν πλουτοκρατίαν νὰ παύσῃ τὸν μεταξύ της ψευτοπόλεμον καὶ ἐσπευσμένως συμπαγῆ εἰς μίαν τάξιν, ὅπως ἀρχίσῃ τὸν ἀληθῆ πόλεμον μὲ τοὺς νέους πραγματικοὺς ἐπικινδύνους ἐχθρούς.

Ἂς ὑποθέσωμεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν ὅτι ὅλα αὐτὰ μὲ καιρὸν ἐπραγματοποιήθησαν καὶ ὅτι ἔχομεν ἤδη εἰς τὴν Βουλὴν τρία πολιτικὰ κόμματα μὲ ὡρισμένα προγράμματα, ἀντιστοιχοῦντα μὲ τὰ συμφέροντα τῶν τριῶν τάξεων : Εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα—τὴν νῦν κυριαρχοῦσαν πλουτοκρατίαν, πρεσβεύουσαν πλέον φανερὰ συντηρητικὰ ἰδεώδη καὶ προσπαθοῦσαν νὰ διασώσῃ, εἰ δυνατόν, περισσότερα ἀπὸ τὴν σημερινήν της λείαν.

Εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα—τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἐργατικῶν τάξεων ἐν γένει, μὲ τὰς φανατικὰς ριζοσπαστικὰς των τάσεις καὶ εἰς τὸ κέντρον τοὺς πολυπληθεῖς μικροὺς ἀστοὺς μὲ τὰ γνήσια δημοκρατικά των φρονήματα καὶ

τὴν σώφρονα προοδευτικὴν καὶ φιλελεύθερον ὁρᾶσιν των.

Ἐὰν τὸ τοιοῦτον συμβῇ ποτε, τὰ ἀποτελέσματα θὰ εἶναι τὰ καλλίτερα: Ὅλα τὰ σημερινὰ ἔκρυθμα συμπτώματα, τὰ ὁποῖα τόσον σκοτίζουν τὸ κεφάλι τῶν κριτικῶν, θὰ ἀρχίσουν τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο νὰ θεραπεύωνται. Ἡ συναλλαγὴ θὰ περιορισθῇ εἰς τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, διότι ἡ κυριαρχοῦσα τάξις θὰ ἔχῃ ἀπέναντί της ἀληθῆ ἀντιπολίτευσιν, ἐλέγχουσαν αὐστηρῶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ βουλευταὶ ὡς ἄνθρωποι ὡρισμένης πλέον τάξεως καὶ κοινωνικῶν ἰδεῶν καὶ τάσεων, δὲν θὰ εἶναι ἐλαστικοὶ εἰς τὰς ἀρχάς των καὶ ἐπομένως δὲν θὰ εἰμποροῦν νὰ μεταχειρισθοῦν τὴν ἐλαστικότητά των πρὸς ἀτομικὰ μόνον συμφέροντα. Μεταβάσεις ἀπὸ τὸ ἕνα κόμμα εἰς τὸ ἄλλο θὰ καταντήσουν σχεδὸν ἀδύνατοι. Ὁ τύπος θὰ βελτιωθῇ πολύ, ἐξερχόμενος τῆς σημερινῆς ἀορίστου καὶ ὁμοιομόρφου καταστάσεώς του. Καὶ τότε θὰ ἔχωμεν βεβαίως ἐπιπολαίους καὶ ἀμαθεῖς ἐφημερίδας, ἀλλὰ θὰ ἔχωμεν καὶ καλάς, μὲ ὡρισμένας κοινωνικὰς ἀρχὰς καὶ ἰδεώδη. Κάθε κοινωνικὴ τάξις καὶ πολιτικὸν κόμμα θὰ ἔχῃ καὶ τὸν τύπον του. Θὰ ἔχωμεν ῥύλλα συντηρητικά, φιλελεύθερα, δημοκρατικά, ριζοσπαστικά, σοσιαλιστικά! Καὶ φανατικὸν πνευματικὸν ἀγῶνα μεταξὺ αὐτῶν. Ἕκαστος θὰ ἠμπορῇ νὰ ἔχῃ ἐφημερίδα τῶν ἀρχῶν του καὶ τὰ αἰώνια παράπονα διὰ τὴν ἔλλειψιν σοβαροῦ τύπου θὰ παύσουν. Τὸ μέγα καὶ σποδαῖον ζήτημα τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τότε—καὶ τότε μόνον—θὰ ἀρχίσῃ νὰ λαμβάνῃ ἐν τῇ πράξει σάρκα καὶ ὀστᾶ. Ἐπειδὴ ἡ πλουτοκρατία φανατικῶς θὰ ὑπερασπίζεται ὅλας τὰς σημερινὰς ψευδεῖς παραδόσεις, τοὺς τόσον καλοὺς συμμάχους της πρὸς ἀποτύφλωσιν καὶ ἀποπλάνησιν τοῦ λαοῦ, ἐπομένως καὶ τὴν καθαρεύουσαν γλῶσσαν μὲ τὸ ἀπεστρεβλωτικὸν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, ἡ ἀντιπολίτευσις θὰ ἀναγκασθῇ νὰ λάβῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν της τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ὅπως δι' αὐτῆς ἐπισπεύσῃ τὴν ἀφύπνισιν καὶ ἀναγέννησίν του. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἐργατικὴν τάξιν, αὐτὴ ἐννοεῖται ψυχολογικῶς δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὴν καθαρεύουσαν καὶ ἅμα ἀναλάβῃ τὸν κοινωνικὸν ἀγῶνα ὡς μόνον της ὄργανον θὰ μεταχειρίζεται τὴν ζωντανὴν μητρικὴν γλῶσσαν καὶ μόνον αὐτήν. Ὥστε τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης θὰ λυθῇ οὐχὶ μὲ τὰς σημερινὰς ἀκαδημαϊκὰς συζητήσεις, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ἐν τῷ κοινωνικῷ ἀγῶνι· ἡ μητρική μας γλῶσσα χρησιμεύουσα ὡς ὄργανον ὁκοκλήρων κοινωνικῶν τάξεων θὰ ἔχῃ πολυαρίθμους ὑπερασπιστὰς ἐντὸς τῆς Βουλῆς, οἱ ὁποῖοι μόλις κατορθώσουν νὰ ἔλθουν εἰς τὴν κυβέρνησιν θὰ προσπαθήσουν βαθμηδὸν νὰ εἰσάξουν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν ἐπίσημον μηχανὴν τοῦ κράτους, ὅπως ἁρμόζει καὶ θὰ γίνῃ ἀναποφεύκτως μίαν ἡμέραν.

Τὸ ὅτι οἱ πολιτικοί μας θὰ γίνουν τότε ἄνθρωποι τῆς δουλειᾶς μὲ ὡρισμένας ἀρχὰς καὶ πεποιθήσεις καὶ ὅτι τὰ κατὰ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς δυναστείας παράπονα θὰ χάσουν κάθε λόγον ὑπάρξεως, αὐτὸ πιστεύω εὔκολα τὸ ἐννοεῖ καθείς. Καὶ τὰ ἄλλα τυχὸν ἔκτροπα συμπτώματα θὰ ἐξαλειφθοῦν βαθμηδὸν διότι ὡς ἐκ τῆς ἀληθοῦς ἐξελέγξεως καὶ τῆς κινητοποιήσεως μεγαλειτέρων θετικῶν δυνάμεων θὰ ἐξυγιανθῇ βαθμηδὸν τὸ ἑλῶδες ἔδαφος, τὸ παράγον σήμερον τὰς κακὰς αὐτὰς ἀναθυμιάσεις! Ἀλλ' ἐδῶ προβάλλεται ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ἐρώτημα: Πόθεν θὰ ἀρχίσῃ ἡ πρὸς τοιαύτην ἀναγέννησιν ἐνέργεια; Ποῖος θὰ δώσῃ τὴν πρώτην πρὸς τοῦτο ὤθησιν; Ἡ κυριαρχοῦσα τάξις μας δὲν ἔχει βεβαίως κανένα συμφέρον νὰ κινήσῃ παρόμοια ζητήματα, ὅπως ἀνοίξῃ τὰ μάτια τῶν κατωτέρων τάξεων.

Τοὐναντίον αὐτὴ θὰ ὑποδεχθῇ ἐχθρικῶς πᾶσαν πρὸς ἀφύπνισιν τοῦ λαοῦ κίνησιν, πολεμοῦσα αὐτὴν φανατικῶς μὲ ὅλα τὰ θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα μέσα ποῦ τῆς παρέχει ἡ προνομιοῦχος θέσις της. Πρέπει λοιπὸν νὰ εὑρεθοῦν ἄλλα κοινωνικὰ στοιχεῖα μὲ τὴν ἀπαιτουμένην κοινωνικὴν μόρφωσιν, πλήρη δὲ συνάμα ἀνδρικοῦ σθένους καὶ αὐταπαρνησίας, ἕτοιμα νὰ προσφέρουν τὰς δυνάμεις των πρὸς ἀφύπνισιν καὶ διοργάνωσιν τῶν κατωτέρων ἀστικῶν καὶ ἐργατικῶν τάξεων. Ἐὰν μελετήσωμεν τὴν εὐρωπαϊκὴν ἱστορίαν, θὰ ἴδωμεν ὅτι εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἡ ἀνεπτυγμένη τάξις καὶ ἰδίως ἡ νεολαία ἐλάμβανε τὴν πρωτοβουλίαν νὰ ὑποδείξῃ τὰ κακῶς κείμενα καὶ διοργανώσῃ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνίας, τὰ ὁποῖα ἐθεώρει τὰ μόνα

ικανὰ πρὸς νέαν προοδευτικὴν κίνησιν. Ὅταν εἰς τὰ διάφορα εὐρωπαϊκὰ κράτη ἡ ἀριστοκρατία εὑρίσκετο εἰς καταφανὲς σημεῖον διαφθορᾶς καὶ καταπτώσεως τοὐναντίον δὲ προέβαλεν ἡ τάξις τῶν ἀστῶν μὲ νέα κοινωνικὰ ἰδεώδη, μέρος τῆς ἀριστοκρατίας, ἂν καὶ ἀριθμητικῶς ἐλάχιστον, ἐν τούτοις τὸ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον καὶ εὐγενές, συναισθανόμενον τὸ ὀπισθοδρομικὸν καὶ διεφθαρμένον τῆς τάξεώς του, ἀπηρνήθη αὐτὴν καὶ προσεχώρησεν εἰς τὴν νέαν ἀστικὴν τάξιν, καταναλῶσαν ὅλας του τὰς δυνάμεις πρὸς διάδοσιν καὶ ἐγκαθίδρυσιν τῶν νέων ἰδεωδῶν. Τὸ ἴδιον συνέβη κατόπιν, ὅταν τὸ νέον ἀστικὸν καθεστὼς ἤρχισε νὰ δεικνύῃ ἐν τῇ πράξει ὅλα του τὰ ἀρνητικὰ καὶ τρωτὰ μέρη· καὶ τότε τὰ εὐγενέστερα παιδιὰ τῆς μπουρζουαζίας, μὴ δυνάμενα νὰ συμφιλιωθοῦν μὲ τὰ ἐλαττώματα καὶ ἁμαρτήματα τῆς τάξεώς των, ἀπηρνήθησαν αὐτὴν καὶ ἀφιέρωσαν τὰς δυνάμεις των πρὸς ἀφύπνισιν καὶ διοργάνωσιν τῶν κατωτέρων ἐργατικῶν τάξεων, πρὸς τὸ συμφέρον ὅλης τῆς κοινωνίας! Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα, παρουσιάζει ἡ ἀστική μας τάξις ἐν γένει τοιαῦτα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον νὰ συναισθάνωνται βαθέως τὴν διαφθορὰν καὶ σαπίλαν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἔχουν πλήρη κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν, γενναῖον χαρακτῆρα καὶ αὐταπαρνησίαν πρὸς κοινωνικὴν ἀναμορφωτικὴν δρᾶσιν; Φρονῶ ὅτι ἄμεσος ἀρνητικὴ ἢ καταφατικὴ ἀπάντησις εἰς τοῦτο εἶνε ἐξ ἴσου τολμηρά. Κατὰ τὸ φαινόμενον ὡσὰν νὰ μὴν ὑπάρχουν, ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ Ἑλλὰς τώρα διατρέχει ἐκτάκτους ψυχολογικὰς στιγμάς, διέρχεται μεταβατικὸν στάδιον ταχέως βαίνουσα πρὸς τὴν λύσιν πολλῶν σπουδαίων καὶ ζωτικῶν ζητημάτων τὰ ὁποῖα ἔχουν ὡριμάσει ἀπὸ πολλοῦ, ἑπομένωςπρέπει νὰἐγκλείῃ ἰσχυρὰ στοιχεῖα, ἅτινα μετὴν πρώτην ἐξωτερικὴν ὥθησιν θὰ δείξουν τὴν ὕπαρξίν των.Πλὴν τούτου καὶ τώρα ἀκόμη ὑπάρχουν ὡρισμένα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἂν καὶ στεροῦνται γενικῆς κοινωνικῆς μορφώσεως, ἐν τούτοις εἰς ὡρισμένα κοινωνικὰ ζητήματα ἔχουν προχωρήσει τόσον πολύ, καὶ ἀναπτύξει τοιαύτην ρώμην χαρακτῆρος καὶ εἰλικρίνειαν ὥστε μᾶς ἀφαιροῦν κάθε δικαίωμα ἀμφιβολίας περὶ τῆς ζωτικότητος τῆς φυλῆς μας. Τοιαῦτα στοιχεῖα κατ' ἐμὲ εἶνε οἱ

δημοτικισταὶ—οἱ ἀτρόμητοι ὑπέρμαχοι τῆς ζωντανῆς μας γλώσσης. Οἱ δημοτικισταὶ ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς ἱστορίας νὰ παίξουν σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς κοινωνίας μας. Εἶναι ἀναμφιβόλως τὰ καλύτερα, γνωστικότερα, γενναιότερα, καὶ τὰ μᾶλλον ἐνθουσιώδη παιδιὰ τῆς μπουρζουαζίας μας· ἀφοῦ κατώρθωσαν εἰς τὸ μέσον τοιούτου ὠκεανοῦ ψεύδους καὶ ἀπάτης νὰ ἀπαλλαγοῦν ἰσχυρῶν προλήψεων, ἔστω καὶ εἰς μερικὰ μόνον ζητήματα, τὸ τοιοῦτον ἀποδεικνύει ὅτι ἔχουν ὑγιῆ ἐγκέφαλον καὶ γενναῖον, εἰλικρινῆ χαρακτῆρα, πρᾶγμα σπάνιον εἰς τοιαύτην σχολαστικήν, διεφθαρμένην καὶ σατανικῶς ἐγωϊστικὴν ἀτμόσφαιραν. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν οἱ δημοτικισταὶ εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ μόνα σχεδὸν ὑγιᾶ στοιχεῖα τοῦ τόπου, ἱκανὰ πρὸς θετικὴν κοινωνικὴν ἐργασίαν. Ἐὰν μέχρι σήμερον σχετικῶς δὲν ἔπραξαν πολλά, εἰς τοῦτο παιδειοὐχὶ ἡκαλή τωνθέλησις,ἀλλὰ ἡ οὐτοπιστικὴ τακτική των, ἡ ὁποία δὲν ἠμποροῦσε νὰ δώσῃ σοβαρὰ ἀποτελέσματα. Εἰς αὐτὸ ἔπεσαν καὶ αὐτοὶ θύματα τῆς γενικῆς ἀμαθείας τοῦ τόπου εἰς τὰ κοινωνικὰ ζητήματα. Οἱ δημοτικισταὶ ἐφαντάσθησαν ὅτι ἠμποροῦν νὰ λύσουν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, χωρὶς νὰ θίξουν τὸ ὅλον κοινωνικὸν οἰκοδόμημα, μὴ θέλοντες νὰ ἐννοήσουν ὅτι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα δὲν εἶνε τόσον ἀκαδημαϊκῆς, ὅσον κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς φύσεως, στενώτατα συνδεδεμένον μὲ ὁλόκληρον ἱστορικὸν καὶ κοινωνικὸν σύστημα, ἑπομένως δὲ τότε μόνον δυνατὸν νὰ λυθῇ ἐν τῇ πράξει, ὅταν κλονισθῇ τὸ ὅλον αὐτὸ κοινωνικὸν σύστημα. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτοῦνται ὄχι ἀκαδημαϊκαὶ συζητήσεις ἀτόμων, ἀλλὰ εὐρεῖα κοινωνικὴ δρᾶσις ὁλοκλήρων τάξεων, αἱ ὁποῖαι μόναι εἶνεεἰς θέσιν νὰ ἀναπτύξουν τὴντεραστίανἐχείνην δύναμιν, τὴν ἀναγκαίαν διὰ τὸν κλονισμὸν τοιούτου στερεοῦ οἰκοδομήματος. Οἱ δημοτικισταὶ ἀντὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ προσελκύσουν καμμίαν κοινωνικὴν τάξιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ νὰ στηρίζονται, ἔχαναν τὸν καιρόν των εἰς ἀκάρπους, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συζητήσεις, προσπαθοῦντες νὰ καταπείσουν ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς των θέσεως δὲν εἰμποροῦν νὰ εἶνε δημοτικισταί. Καὶ αὐτὴν τὴν ἐργατικὴν τάξιν

οὔτε κἂν ἐρρόντισαν νὰ προσελκύσουν, πρᾶγμα εὐκολώτατον, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐνδιεφέροντο μὲ τὰς ἀνάγκας της, νὰ τὴν ἐβοήθουν εἰς τὸν κοινωνικόν της ἀγῶνα νὰ συνέτεινον εἰς τὴν διοργάνωσιν καὶ ἀνάπτυξίν της προσφέροντες εἰς αὐτὴν ἀνάλογον τροφήν, σύμφωνον εἰς τὰ συμφέροντά της κτλ.

Ἀλλ' οἱ δημοτικισταὶ δὲν θέλουν νὰ εἶνε κοινωνιολάγοι, ἐπιθυμοῦν νὰ μείνουν γλωσσολόγοι. Νομίζουν ὅτι μὲ τὰς συζητήσεις, τὰ ποιήματα καὶ τὰς ρωμάντζες ἠμποροῦν νὰ φέρουν κοινωνικὰς μεταβολάς. Ἀντὶ νὰ κυττάζουν τὰς κατωτέρας τάξεις, τοὺς φυσικούς των συμμάχους, προσπαθοῦν νὰ καταπείσουν τὰς ἀνωτέρας τάξεις, αἱ ὁποῖαι ὡς ἐκ τῆς ψυχολογίας των δὲν ἔχουν καμμίαν ἀνάγκην καὶ συμφέρον νὰ «ἐκχυδαϊστοῦν».

Προσπαθοῦν νὰ ἐκλαϊκεύσουν εἰ δυνατὸν περισσότερον τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, αὐτὸν δὲ τὸν λαὸν τὸν ἀποφεύγουν, δεικνύοντες τὴν τυπικὴν ἐκείνην ἀδιαφορίαν εἰς τὰς τύχας τῶν κατωτέρων ἐργατικῶν τάξεων, τὴν τόσον ἔμφυτον εἰς ὅλους μας, ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ τελευταίου ἀπὸ ἡμᾶς, διότι κατὰ βάθος ὅλοι εἴμεθα συντηρητικοὶ ἀριστοκράται, διαρκῶς κυττάζοντες πρὸς τὰ ἄνω, ἀσυνείδητα θύματα τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος τῆς φυλῆς μας! Ἐὰν οἱ δημοτικισταὶ εἶναι δημοκρατικώτεροι καὶ ἐνδιεφέροντο περισσότερον μὲ τὸν κατώτερον λαόν, θὰ προσεπάθουν νὰ σπουδάσουν τὰς ἀνάγκας του, θὰ μεταίβαινον πρὸς αὐτὸν ὅπως τὸν ἀφυπνίσουν, τὸν ἀναπτύξουν, τὸν διοργανώσουν μεταχειριζόμενοι τὴν ζωντανὴν μητρικὴν των γλῶσσαν ὡς ὄργανον προφορικῆς καὶ γραπτῆς προπαγάνδας καὶ τότε ὄχι μόνον τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης θὰ προήγαγον ἐν τῇ πράξει ἀπείρως περισσότερον, ἀλλὰ καὶ τὸν λαὸν θὰ ἐβοήθουν εἰς τὰς ἀνάγκας του καὶ τὸ σπουδαιότερον! Θὰ ἔσυρον ἀπὸ πίσω τους ὁλοκλήρους κοινωνικὰς τάξεις καὶ θὰ ἦσαν σήμερον ἰσχυρὰ κοινωνικὴ δύναμις ἐν Ἑλλάδι, δυναμένη νὰ ἔχῃ ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἐπισήμου καθεστῶτος. Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν οὐδ' ἐπὶ στιγμήν, ὅτι μόνον ἐκείνη ἡ κίνησις ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἐπιτυχίαν καὶ πρακτικὴν σημασίαν, ἡ ὁποία στηρίζεται ἐπὶ

ὁλοκλήρου κοινωνικῆς τάξεως. Διὰ νὰ ἐπιτύχουν ὅμως αὐτὸ οἱ δημοτικισταὶ πρέπει νὰ ἀπαλλαχθοῦν ἀπὸ μερικὰς μπουρζουαζικὰς ἕξεις καὶ προλήψεις, νὰ μετριάσουν ἐπί τινα καιρὸν τὰς Ἀκαδημαϊκὰς συζητήσεις, τὰ ποιήματα καὶ τὰ ρομάντζα καὶ νὰ ἀσχοληθοῦν σοβαρῶς εἰς τὴν σπουδὴν τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἂν καὶ ἀκόμη εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶνε ἄγνωστα σχεδόν, ἐν τούτοις κατέστησαν ἤδη παντοῦ τὰ σπουδαιότερα ζητήματα. Ἐὰν φανοῦν ἀνίκανοι πρὸς τοῦτο, τότε ἂς εἶνε βέβαιοι ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι μὲ ὅλους τοὺς νέους ἀκαδημαϊκοὺς ὀπαδοὺς ποῦ θὰ ἀποκτοῦν, οὐδέποτε θὰ ἀπωτελέσουν σοβαρὰν κοινωνικὴν δύναμιν καὶ μετὰ δεκάδας ἀκόμη ἐτῶν οὔτε μίαν βίδαν τῆς ἐπισήμου μηχανῆς τοῦ κράτους θὰ κατορθώσουν νὰ μετακινήσουν, ἀλλ' ἐγὼ εἶμαι βέβαιος ὅτι οἱ δημοτικισταὶ καὶ μάλιστα οἱ νεώτεροι ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τέλους θὰ καταλάβουν τὴν οὐτοπιστικὴν τακτικὴν των καὶ μέρος αὐτῶν τὸ δημοκρατικώτερον, γενναιότερον καὶ συνεπέστερον θὰ ἀναγκασθῇ τέλος νὰ εὐρύνῃ τὸν κύκλον τῆς δράσεώς του, εὐθὺς ὡς καταλάβῃ ὅτι τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης εἶναι ἀρρήτως συνδεδεμένον μὲ ἄλλα γενικώτερα ζητήματα καὶ ἐπομένως εἶνε ἀδύνατον νὰ λυθῇ ἂν προηγουμένως δὲν λυθοῦν ἄλλα ζητήματα.

Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ζητήματος ἐλπίζω μὲ πρώτην εὐκαιρίαν νὰ ὁμιλήσω περισσότερα ἀπ' εὐθείας μαζί των. Ἄλλα στοιχεῖα πλὴν τῶν δημοτιστικῶν, ἱκανὰ νὰ συντρέξουν εἰς τὴν γενικὴν ἀναγέννησιν τῆς κοινωνίας μας δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὑφ' ὡρισμένας ἐννοεῖται συνθήκας, ἡ φοιτητικὴ νεολαία καὶ ὁ λοιπὸς μορφωμένος κόσμος. Θεωρῶ περιττὸν νὰ ἀναφέρω τὸ τί σπουδαῖον ρόλον ἔπαιξε καὶ παίζει ἡ φοιτητικὴ νεολαία εἰς ὅλα τὰ πολιτισμένα ἔθνη, πάντοτε ὑψώνουσα πρώτη τὴν φωνὴν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων, πάντοτε μαχομένη εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν καὶ πίπτουσα ὑπὲρ τῶν προοδευτικῶν ἰδεωδῶν. Αὐτὸ ἐννοεῖται εὐκόλως, διότι ποῖος ἄλλος ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὴν γενναιότητα, τὴν αὐταπαρνησίαν καὶ τὸ προοδευτικὸν τῆς νεολαίας; Δὲν θέλω νὰ φέρω παραδείγματα· ἡ ἱστορία τῶν

εὐρωπαϊκῶν λαῶν βρίθει τοιούτων. Ἀλλ' ἡ ὁρᾶσις τῆς ἰδικῆς μας νεολαίας μέχρι σήμερον ἔφερε δυστυχῶς παράδοξον καὶ λυπηρὸν χαρακτῆρα, σαφῶς ἀνταικλῶσα τὸ ὀπισθοδρομικὸν καὶ σχολαστικὸν πνεῦμα ὅλου τοῦ ἔθνους. Καὶ αὐτὴ ἔπεσε θῦμα τοῦ ἐλεεινοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐμπνεύσῃ ζωντανὰ ἰδεώδη, ἱκανὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ πρόοδον φυσικὴν τάσιν τῆς νεανικῆς φύσεως. Ὡς ἐκ τούτου ἢ ἀπαίσιον καὶ πρόωρον ἀδιαφορίαν βλέπει τις εἰς αὐτὴν εἰς ὅλα ἐν γένει, ἢ συγκεχυμένα ἰδεώδη, περιοριζόμενα εἰς λέξεις μόνον καὶ οὐδέποτε ἐφαρμοζόμενα ἐν τῇ πράξει. Καὶ ἂν ποτὲ ἐδοκίμασε νὰ ὑπερασπισθῇ ἰδεώδη τινά, ταῦτα ἦσαν τὰ πλέον παράδοξα, ποῦ ἠμπορεῖ νὰ φαντασθῇ ὁποσοῦν φιλελεύθερος καὶ προοδευτικὸς νεανικὸς ἐγκέφαλος τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Ὅλα αὐτὰ εἶνε μία ἀσυνείδητος ὀπισθοδρομικὴ τάσις, προσπαθοῦσα νὰ γυρίσῃ ὀπίσω τὸν τροχὸν τῆς ἱστορίας, βυζαντινὰ ἔνστικα καὶ μεσαιωνικὴ λογική, ὑποστηριζομένη ὑπὸ πληθώρας πνευματικῶν φρουδάλων, τοὺς ὁποίους ἡ νεολαία ἐκλαμβάνει ὡς «σοφοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἐπιστήμης»! Μία παθολογικὴ μανία τὸ νὰ νομίζει τις ὅτι μὲ λέξεις ἠμπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν πραγματικότητα. Ἀναμφιβόλως τὸ μέγιστον μέρος τῆς νεολαίας μας μέχρι σήμερον ἀκόμη πλέει εἰς τὸν ὠκεανὸν τῆς μεσαιωνικῆς καὶ βυζαντινῆς σχολαστικότητος, εἶνε δὲ ἐντελῶς ξένον τῶν γενικῶν προοδευτικῶν τάσεων τοῦ 20οῦ αἰῶνος, τὰς ὁποίας δυσκόλως ἠμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ διότι τὸ ὄθλιον περιβάλλον τοῦ ἔχει στρεβλώσει τὸ κεφάλι καὶ καταστρέψει πᾶν φυσικὸν αἴσθημα προόδου. Ἡ κατάστασις αὐτὴ δὲν ἠμπορεῖ ὅμως νὰ διαρκέσῃ αἰωνίως. Θὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ τέλους ὁ κόρος τῶν μεγάλων λέξεων καὶ ἐπομένως ἡ ἀντίδρασις. Ποῖος γνωρίζει πόσοι νέοι αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐντελῶς ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὸ κενὸν τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ὑποστάσεως τοῦ περιβάλλοντος δὲν διέρχονται τρικυμίαν ἐν κρανίῳ, μὴ εὑρίσκοντες φυσικὴν διέξοδον ἀπὸ τὸν φαῦλον αὐτὸν κύκλον. Τὶς οἶδε πόσοι νέοι δὲν εἶνε ἕτοιμοι νὰ ἀρχίσουν λογικήν τινα κοι-

νωνικὴν ὁρᾶσιν, δὲν ἔπραξαν δὲ τοῦτο μέχρι σήμερον διότι ὅσα βλέπουν καὶ ἀκούουν δὲν τοὺς πείθουν, δὲν τοὺς ἐνθουσιάζουν ὡς μονομερῆ ἐσφαλμένα, ψευδῆ καὶ ἐν πάσει περιπτώσει μὴ ἀντιστοιχοῦντα μὲ τὴν πραγματικότητα. Ἐπομένως ἠμποροῦμεν νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι μέρος τῆς νεολαίας, τὸ ὑγιέστερον, ἐφυέστερον, εὐγενέστερον καὶ γενναιότερον θὰ ἀναγκασθῇ θᾶττον ἢ βράδιον νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ θυσιάσῃ τὰς δυνάμεις του πρὸς ἀρύπνισιν, διοργάνωσιν καὶ ἀναγέννησιν τῆς κοινωνίας μας. Τὸ ἴδιον εἰμπορεῖ νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τοῦ λοιποῦ μορφωμένου κόσμου, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχασεν ἀκόμα κάθε ἐνδιαφέρον διὰ τὴν κοινωνίαν μας. Ἅμα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀρχίσουν τὴν κοινωνικήν των ὁρᾶσιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν καυτηριάζοντα ἀμειλίκτως τὸ ψεῦδος, τὰς αὐταπάτας καὶ τὰς προλήψεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ κηρύσσοντα νέα προοδευτικὰ ἰδεώδη, σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, συνάμα δὲ σπουδάζοντα τὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως τῶν κατωτέρων τάξεων, συντείνοντα εἰς τὴν ἀρύπνισιν καὶ διοργάνωσιν αὐτοῦ πρὸς κοινωνικὴν ὁρᾶσιν, ἡ ἀνακγέννησίς μας δύναται τότε νὰ θεωρηθῇ ἐκ τῶν προτέρων ἐξασφαλισθεῖσα, διότι τὸ ἔδαφος πρὸ πολλοῦ εἶνε ἕτοιμον καὶ ἀναμένει μόνον τὴν σκαπάνην τοῦ γεωργοῦ ὅπως δώσῃ πλουσίαν συγκομιδήν!

(*Ἴδε σχῆμα κοινωνικῆς δράσεως σελ.*)

ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΕΞΗΓΗΣΙΣ

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι εἰς τοὺς περισσοτέρους τῶν ἀναγνωστῶν μου τὰ γραφόμενά μου μόνον ἔκπληξιν, ἀγανάκτησιν καὶ ὀργὴν θὰ προξενήσουν. Ἀλλ' ἠμποροῦσε νὰ γίνῃ ἄλλως, ἀφοῦ αὐτὰ ἀνατρέπουν τόσας παραδόσεις καὶ τόσα ἰδεώδη, μὲ τὰ ὁποῖα ἐμεγάλωσαν γενεαὶ ὁλόκληροι εἰσάγοντα συνάμα «νέα δαιμόνια» τὰ ὁποῖα διὰ νὰ καταλάβῃ κανεὶς πρέπει νὰ ἔχῃ ἀναλόγους συγγενεῖς παραστάσεις ἢ τοὐλάχιστον ἰδικιτέραν ψυχολογικὴν ἱκανότητα. Ἡ κατακραυγὴ αὐτὴ ἐναντίον μου εἶνε ἀναπόφευκτος καὶ οὔτε δικαιολογίαι οὔτε ἐξηγήσεις ἐκ περισσοῦ θὰ κατορθώσουν νὰ μὲ σώσουν αὐτῆς. Θὰ εὑρεθοῦν ὅμως πιθανὸν καὶ μερικοί, οἱ ὁποῖοι συμφωνοῦντες ἴσως μὲ τὰ λεγόμενά μου εἰς πολλά, θὰ διστάσουν νὰ παραδεχθοῦν τὴν ἀλήθειαν τοῦ ὅλου συστήματός μου, εὑρίσκοντες αὐτὸ εἰς μερικὰ σημεῖα χωλαῖνον καὶ μὴ συμφωνοῦν μὲ ἰσχυροὺς παράγοντας τῆς πραγματικότητος. Μὲ τοὺς εἰλικρινεῖς αὐτοὺς ἀναγνώστας μου θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ κατέλθω εἰς περισσοτέρας ἐξηγήσεις, διότι ὄχι βεβαίως κακὴ πίστις ἀλλὰ ἡ δυσκολία νὰ καταλάβῃ τις ἀμέσως ὀρθῶς ξένον σύστημα ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ εἶνε ἐπιφυλακτικοί. Ἀναμφιβόλλως θὰ μοὶ εἰποῦν τολλοί: «ὅλα αὐτὰ καλὰ καὶ ἅγια καὶ ἐκ κοινωνικῆς ἀπόψεως πιθανὸν ὠφέλιμα, ἀλλὰ σήμερον ὁ Ἑλληνισμὸς διατρέχει ἐξαιρετικὰς στιγμάς, ἔχει ἄλλα σπουδαιότερα ζητήματα νὰ λύσῃ, ζητήματα ἐθνικά. πρὸ τῶν ὁποίων ὅλα τὰ λοιπὰ κοινωνικὰ ζητήματα ἐπὶ στιγμὴν πρέπει νὰ σιωπήσουν. Πρὸς ἐθνικὴν δρᾶσιν χρειάζεται ὄχι ἐσωτερικὸς πόλεμος, ἀλλ' ὁμοφωνία ὅλου τοῦ ἔθνους, ὄχι ἐκπολιτιστικὰ ἰδεώδη, ἀλλὰ στρατός, στόλος κτλ.».

Ἡ ἀντίρρησις αὐτὴ ἂν καὶ ἐξωτερικῶς σὰν νὰ φαίνεται ὀρθή, ἐσωτερικῶς ὅμως εἶναι ἐντελῶς ἀσύστατος, ἀποδεικνύουσα ὅτι ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν γραφομένων μου δὲν ἐκατάλαβε τὸ σπουδαιότερον: τὴν ἐσωτερικὴν ψυχολογίαν τῶν φαινομένων τοῦ βίου. Ἀντὶ νὰ προβῶ εἰς θεωρητικὰς ἐξηγήσεις, καλύτερον εἶνε νὰ φέρω μερικὰ ζωντανὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα εὐκόλως θὰ πείσουν ἕκαστον. Ἐὰν ρίψωμεν ἕνα βλέμμα εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ

κράτη θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ στρατιωτική των κατάστασις εἶνε ἐν γένει καλή. Κανεὶς δὲν θὰ τολμήσῃ νὰ ἀρνηθῇ ὅτι εἰς τὰ κράτη αὐτὰ διεξάγεται φανατικὸς ἀγὼν τῶν τάξεων. Ἂς πάρωμεν τώρα ἕνα ἀντίθετον παράδειγμα. Ἡ Ἑλλὰς ὡς γνωστὸν μέχρι σήμερον ἐστερεῖτο ἐσωτερικοῦ ἀγῶνος τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Καὶ ὅμως συνέτεινε τοῦτο εἰς τὸ νὰ διοργανωθῇ στρατιωτικῶς καλύτερα ἀπὸ τὰ ἄλλα κράτη; Καθόλου· συνέβη μάλιστα τὸ ἐναντίον. Παρ' ὅλην τὴν ὁμοφωνίαν καὶ κοινὴν ἐπιθυμίαν ὅλου τοῦ ἔθνους καὶ μετὰ συζητήσεις δεκάδων ἐτῶν καὶ πολεμικὴν πανολεθρίαν, ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκεται εἰς τὴν οἰκτροτέραν στρατιωτικὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ. Καὶ τὰ λοιπὰ ἀσιατικὰ κράτη εἰς τὰ ὁποῖα λείπει οἱοσδήποτε ἐσωτερικὸς ἀγὼν φανερὸς ἢ κρυπτός, δὲν ἠμποροῦν νὰ καυχηθοῦν διὰ τὴν στρατιωτικήν των διοργάνωσιν ὥστε τὰ ζωντανὰ παραδείγματα ὄχι μόνον δὲν δικαιολογοῦν τοὺς φόβους αὐτούς, ἀλλὰ μᾶς ἀποδεικνύουν τὸ ἀντίθετον. Πῶς ἐξηγεῖται τὸ φαινόμενον τοῦτο;

Τὸ παράδειγμα τῆς Ἑλλάδος μᾶς ἔδειξε ὀφθαλμοφανῶς ὅτι θεωρητικὴ ὁμοφωνία καὶ γενικαὶ εἰλικρινεῖς ἀκαδημαϊκαὶ ἐπιθυμίαι εἶνε ἐντελῶς ἀνεπαρκεῖς. Χρειάζονται λοιπὸν ἄλλοι παράγοντες ἰσχυρότεροι, πραγματικώτεροι. Τοιοῦτοι παράγοντες, οἱ ὁποῖοι νὰ ἀναγκάζουν τὴν κυριαρχοῦσαν τάξιν νὰ ἀφίσῃ τὰς εὐθυνὰς θεωρίας καὶ προβῇ εἰς τὴν ἐκτάκτως δύσκολον πρᾶξιν. Τοιοῦτοι δὲ παράγοντες, δι' αὐτὴν εἶνε μόνον οἱ ἐγωϊστικοί, οἰκονομικοὶ παράγοντες, οἱ θίγοντες ἀμέσως τὰ ὑλικά της συμφέροντα καὶ προκαλοῦντες αὐτὴν εἰς φανατικὴν αὐτοσυντήρησιν. Παρομοίους σπουδαίους παράγοντας εἰμποροῦμεν νὰ θεωρήσωμεν τοὺς ἑξῆς:

1) Τὴν ὕπαρξιν ἰσχυρῶν, ἐπικινδύνων γειτόνων, ἀπειλούντων διαρκῶς τὴν ὕπαρξιν τοῦ κράτους, ἐπομένως δὲ καὶ τὴν προνομιοῦχον θέσιν τῆς κυριαρχούσης τάξεως·

2) Τὴν ἀνάγκην ξένων ἀγορῶν διὰ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῆς κυριαρχούσης τάξεως, ἀναγκαζομένης ὡς ἐκ τούτου νὰ διατηρῇ ἰσχυρὰς πολεμικὰς δυνάμεις, ὅπως κατακτᾷ καὶ ὑπερασπίζεται αὐτὰς ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἀντιπάλων·

3) Τὴν ὕπαρξιν ἐπικινδύνου ξένης ὑποδούλου φυλῆς (ἢ φυλῶν) ἑτοίμης πάντοτε εἰς στάσιν πρὸς ἐπανάκτησιν πολιτικῆς ἐλευθερίας·

4) Τὴν ὕπαρξιν ἐπιφόβου ἐσωτερικοῦ κοινωνικοῦ ἐχθροῦ, ἀπειλοῦντος νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κυριαρχοῦσαν τάξιν, ἡ ὁποία ὅπως διατηρήσῃ τὴν προνομιοῦχον της θέσιν, οὐδενὸς φείδεται ὅπως διατηρήσῃ ἰσχυρὸν στρατόν, λέγω μὲν διὰ τὸν ἔξω ἐχθρόν, πράγματι δὲ διὰ τὸν ἔσω, πολὺ δι' αὐτὴν ἐπικινδυνώτερον. Ἡ τελευταία αὐτὴ αἰτία ὁλονὲν γίνεται σπουδαιοτέρα καὶ τελευταῖον θὰ καταντήσῃ σχεδὸν ἡ μόνη, διότι ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις διαρκῶς ἀμβλύνει τὰς φυλετικὰς διαφορὰς καὶ τοὐναντίον ὀξύνει τὰς οἰκονομικάς, ἑπομένως ἀμβλύνει τὴν πάλην τῶν ἐθνικοτήτων καὶ ὀξύνει τὴν πάλην τῶν οἰκονομικῶν ἢ κοινωνικῶν τάξεων.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν οἱονδήποτε εὐρωπαϊκὸν κράτος μὲ καλὸν ὁπωσδήποτε στρατόν, θὰ ἰδοῦμεν ἀφεύκτως ὅτι ὑπάρχουν μία ἢ περισσότεραι ἀπὸ τὰς αἰτίας αὐτάς. Τοὐναντίον ἂς πάρωμεν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἂς ἐξετάσωμεν ἂν ὑπάρχουν αἱ σοβαραὶ αὐταὶ αἰτίαι, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠνάγκαζον τὴν κυριαρχοῦσαν τάξιν μας, νὰ σπεύσῃ μὲ τὴν στρατιωτικήν διοργάνωσιν τοῦ κράτους, πρὸς ἴδιον κυρίως συμφέρον. Θὰ σᾶς φανῇ παράξενον ἴσως, ἀλλὰ τολμῶ νὰ διϊσχυρισθῶ ὅτι κανεὶς ἀπὸ τοὺς σοβαροὺς αὐτοὺς παράγοντας δὲν ὑπῆρχεν, καὶ εἰς αὐτὸ κυρίως ὀφείλεται ἡ διαιώνισις τοῦ στρατιωτικοῦ ζητήματος τῆς χώρας, παρ' ὅλην τὴν ἀκαδημαϊκὴν ὁμοφωνίαν καὶ τὰς εἰλικρινεῖς ἐπιθυμίας ὅλων. Ξένη ὑπόδουλος φυλή, ἀπειλοῦσα στάσιν ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει. Ἐπίσης καὶ ἄλλος ἐπικίνδυνος κοινωνικὸς ἐχθρὸς διὰ τὴν κυριαρχοῦσαν τάξιν μέχρι σήμερον δὲν ὑπῆρχε, οὔτε ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ οὔτε ἐν τῷ φανερῷ. Βιομηχανικὰ συμφέροντα καὶ ξένας ἀγορὰς ἐπίσης δὲν εἶχε νὰ διαμφισβητήσῃ μὲ τὰ ἄλλα κράτη. Μόνον οἱ ἐπίφοβοι γείτονες. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὰ ἄλλα Βαλκανικὰ κράτη εὑρέθη εὐτυχής· τὰ γεωγραφικὰ σύνορά της λήγουν ἐλευθέρως εἰς τὴν θάλασσαν, μόνον δὲ μὲ τὴν Τουρκίαν ἔρχεται εἰς συνάφειαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν, κυρίως εἰπεῖν, δὲν ἔχει νὰ φοβηθῇ σοβαρόν τι, ἐὰν δὲν τὴν πειράξῃ ἡ ἰδία, διότι ἡ Εὐρώπη οὐδέποτε θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν «βάρβαρον Τουρκίαν» νὰ ἀποσπάσῃ τι ἀπὸ τὴν «πατρίδα τοῦ Περικλέους»!

Ὥστε, ὡς βλέπετε καμμία πραγματικὴ ἀνάγκη σπουδῆς καὶ ὁράσεως διὰ τὴν κυριαρχοῦσαν μας τάξιν δὲν ὑρίσταται. Ἐδῶ ὅμως οἱ πατριῶται θὰ φωνάξουν μὲ ὀργήν: «Ναί, ἀλλὰ ἡ ἐθνικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἀπολύτρωσις τῶν δούλων ἀδελφῶν δὲν εἶναι σπουδαία, πραγματικὴ ἀνάγκη;» Θεωρητικῶς βέβαια. Ἡ ἐθνικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἀδελφῶν μας, ὄχι μόνον δι' ἡμᾶς ὅλους, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὴν τὴν κυριαρχοῦσαν τάξιν μας εἶνε εἰλικρινὴς ἐπιθυμία καὶ ἰδεῶδες, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ, τοῦτο εἶνε μόνον θεωρία, μόνον ἀκαδημαϊκὴ ἐπιθυμία ἡ ὁποία δὲν εἰμπορεῖ νὰ φανατίσῃ τὴν κυριαρχοῦσαν μας τάξιν καὶ ὠθήσῃ αὐτὴν εἰς συστηματικὴν θετικὴν ἐργασίαν, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον αὐτὴ διαρκῶς εἶνε ἀπησχολημένη μὲ τὰ ἰδικά της μικροσυμφέροντα!

Ὅλη αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ ἀποστολὴ οὔτε προσθέτει καὶ οὔτε ἀφαιρεῖ τι ἀπὸ τὴν κυριαρχοῦσαν τάξιν μας, ἡ ὁποία καὶ ἄνευ τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς αἰσθάνεται τὸν ἑαυτόν της θαυμάσια, τὸ πᾶν ἔχουσα εἰς τὰς χεῖρας της! Βεβαίως καὶ αὐτὴ εἶνε ἕτοιμος σὲ κάθε ἐπίσημον στιγμὴν νὰ ἐκφέρῃ εἰλικρινεῖς εὐχὰς καὶ ἐπιθυμίας περὶ στρατιωτικῆς διοργανώσεως, αἰωνίως νὰ σχεδιάζῃ στρατιωτικὰ νομοσχέδια, περαιτέρω ὅμως οὐδέποτε θὰ προχωρήσῃ καὶ τὰ νομοσχέδια αὐτὰ θὰ μείνουν νομοσχέδια, διότι .... δὲν ὑπάρχει κανεὶς πραγματικὸς κίνδυνος δι' αὐτήν, τοὐναντίον δὲ ὑπάρχουν ἕνα σωρὸ μικροφιλοτιμίες, μικροσυμφέροντα καὶ πολιτικαὶ μηχανορραφίαι, αἱ ὁποῖαι ἀπορροφοῦν ὅλον τὸν καιρὸν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἡμέρας! Ὅσον καὶ ἂν φωνάζῃ κανένας πολιτικὸς ῥήτωρ περὶ κινδύνου ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων κτλ. ὅλα αὐτὰ θὰ μείνουν ἠχηραὶ φράσεις, διότι ὁ ῥήτωρ αἰσθάνεται διὰ τοῦ ἐνστίκτου ὅτι ὁ Βούλγαρος εἶναι μακρυὰ—κάπου ἐκεῖ στὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου—καὶ ὅτι οὐδεὶς ἄμεσον κίνδυνος ἀπειλεῖ αὐτὸν καὶ τὴν προνομιοῦχον του θέσιν. Ἐὰν εἴχομεν ἀμέσους ἰσχυροὺς γείτονας, κάθε στιγμὴ

ἀπειλοῦντας νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ ἔδαφός μας, καμμίαν ἐπικίνδυνον ὑπόδουλον ξένην φυλήν, ἑτοίμην πάντοτε πρὸς ἐπανάστασιν ἢ (ὅπερ ἔτι σπουδαιότερον) κανένα ἐπίφοβον διὰ τὴν κυριαρχοῦσαν τάξιν μας ἐσωτερικὸν κοινωνικὸν ἐχθρόν, πολυπληθῆ καὶ ἐπικινδύνους σοσιαλιστὰς λ. χ. ἀπειλοῦντας νὰ ἀφαιρέσουν τὰ κεφάλαια καὶ τὰ προνόμια τῆς πλουτοκρατίας μας, τότε—ὦ τότε θὰ ἐβλέπατε ὅλους αὐτοὺς τοὺς Ράλλιδες καὶ Θεοτόκιδες νὰ ἀφίσουν τὸν μεταξύ των ψευτοπόλεμον καὶ ἐσπευσμένως συνασπισθοῦν, ὡς φρόνιμα παιδιὰ μιᾶς οἰκογενείας, πυρετωδῶς ψηφίζοντες νομοσχέδια ἐπὶ νομοσχεδίων.

Τὸ μέγα στρατιωτικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἀπασχολεῖ τὴν Ἑλλάδα ἄνευ ἀποτελέσματος, θὰ ἐλύετο σὲ μικρὸν χρονικὸν διάστημα μὲ τὸν καλύτερον τρόπον. Καὶ χρήματα θὰ εὑρίσκοντο τότε, καὶ ἄριστον ὑλικὸν θὰ ἐπρομηθεύετο καὶ οἱ διοργανωταὶ τοῦ στρατοῦ θὰ ἐπαραγγέλλοντο. Τὸ ἀτομικὸν συμφέρον κάμνει θαύματα! Ὁ συμφωνῶν μὲ τὰ γραφόμενά μου αὐτὰ δὲν εἰμπορεῖ νὰ μὴν συμφωνήσῃ καὶ μὲ τὸ φυσικὸν των συμπέρασμα: Ὅποιος ἐπιθυμεῖ ὅπως ἡ Ἑλλὰς ἀποκτήσῃ ἡμέραν τινὰ ὁλωσδήποτε εὐπρόσωπον στρατόν, ὄχι μόνον δὲν πρέπει νὰ φοβῆται ἐσωτερικὸν πόλεμον τάξεων, ἀλλὰ τοὐναντίον νὰ ἐπιθυμῇ αὐτὸν διακαῶς, διότι αὐτὸς—καὶ μόνον αὐτὸς,—εἶνε εἰς θέσιν νὰ προκαλέσῃ πραγματικὴν ἀνάγκην καὶ νὰ γεννήσῃ τὰς συνθήκας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀναγκάσουν τὴν κυριαρχοῦσαν μας τάξιν ὅπως ἀρχίσῃ πλέον σοβαρῶς τὴν στρατιωτικὴν διοργάνωσιν τῆς χώρας, τοσοῦτον μᾶλλον καθόσον, ἄμεσος ἐπικίνδυνος ἐξωτερικὸς ἐχθρός, καθὼς εἴπον ἀνωτέρω δι' αὐτὴν δὲν ὑπάρχει!

ΣΧΗΜΑ
ΔΥΝΑΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΜΑΣ

Α΄. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΙΚΑΝΑ ΠΡΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΝ ΔΡΑΣΙΝ

1.

ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΤΑΙ
ΚΑΙ ΛΟΙΠΑ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1

2 — *Φοιτητικὴ νεολαία*

3 — *Προοδευτικὸς ἀναπτυγμένος κόσμος*

Β΄. ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΡΑΣΕΩΣ

1.

ΚΡΙΤΙΚΗ
ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΚΛΑΔΩΝ ΤΟΥ ΒΙΟΥ

1

2 — ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ
προφορικὴ καὶ γραπτὴ
εἰς εὐρείας
λαϊκὰς σφαίρας.

3 — ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΙΣ
τῶν λαϊκῶν δυνάμεων, ἰδίως τῶν
κατωτέρων λαϊκῶν τάξεων
πρὸς κοινωνικὸν ἀγῶνα.

Γ΄. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΛΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

ΑΓΩΝ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

ΔΙΑΣΠΑΣΙΣ ΤΟΥ ΨΕΥΔΟΥΣ

ΚΑΙ ΔΙΑΤΥΠΩΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΟΣ

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ὅλων τῶν ΥΛΙΚΩΝ, ΗΘΙΚΩΝ καὶ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ

ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

ΣΥΜΒΑΔΙΣΙΣ μετὰ τῶν λοιπῶν πολιτισμένων λαῶν εἰς μίαν γραμμὴν καὶ κοινὰ μαζί των τάσεις πρὸς καλλίτερον

ΤΕΛΕΙΟΤΕΡΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΝ ΜΕΛΛΟΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

— ΕΙΣΑΓΩΓΗ . . . . . Σελ. 9

— Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ὡς ἀπαραίτητος παράγων τῆς κοινωνικῆς προόδου . . . . . » 13

— ΤΑ ΤΡΙΑ ΣΤΑΔΙΑ τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως καὶ αἱ τρεῖς ἀνάλογοι κοινωνικαὶ τάξεις . . . . . » 18

Α΄. Η ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΕΥΓΕΝΩΝ (Ἀριστοκρατία). . . » 18

Β΄. Η ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΑΣΤΩΝ (Μπουρζοαζία) . . . . » 20

Γ΄. Η ΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ (Προλετάριοι). . . . » 28

—ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ . . . . . » 36

—ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ . . . . . » 39

—ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ. . . . . » 54

ΔΗΛΩΣΗ

Ἡ μελέτη τοῦ συντρόφου Ν. ΓΙΑΝΝΙΟΥ γιὰ τὸ Σκληρό, καθὼς καὶ τὰ ἀποσπάσματα (δημοσιευμένα στὴ «Νέα Ζωὴ» καὶ στὸ «Νουμᾶ») τῆς δεύτερης ἔκδοσης τοῦ «Κοινωνικοῦ μας Ζητήματος» ποὺ ἑτοίμαζε ὁ Σκληρὸς καὶ ποὺ λογαριάζαμε νὰ τυπώσουμε στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, ἔμειναν δυστυχῶς ἔξω. Κι' αὐτὸ ἐπειδή, μὲ τὴν τωρινὴ ἀκρίβεια τῶν τυπωτικῶν, τὸ μικρὸ ποσὸ ποὺ διέθετε τὸ Κέντρο μας γιὰ τὴν ἀνατύπωση, ἐξαντλήθηκε ὅλο.

Γιὰ τὸ Σ. Κ.
Ὁ Ταμίας τοῦ Ἐκδοτικοῦ Τμήματος
ΑΧ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ